

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hüseyin GÖNNETLİOĞLU

KAYIT DIŞI EKONOMİ:NEDENLERİ,BOYUTLARI VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Danışman:

Doç.Dr.Süleyman ULUTÜRK

Maliye Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya,2010

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hüseyin GÖNNETLİOĞLU'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Hale Bakırcı Hale Bakırcı
Üye (Danışmanı) : Selçuk Uçtuğ Selçuk Uçtuğ
Üye : Mehmet Önder Okumuş Mehmet Önder Okumuş

Tez Konusu: Kayıtdışı Ekonomik Nelerdir Bayraktarı ve
Türkiye İneği

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Tez Savunma Tarihi 28/09/2010

Mezuniyet Tarihi 21/10/2010

Prof.Dr. Burhan VARKIVANÇ
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM:KAYITDIŞI EKONOMİ'YE GENEL BAKIŞ, TEORİK PERSPEKTİF, NEDENLERİ, SONUÇLARI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ	4
1.1.Kayıtdışı Ekonominin Çeşitli Tanımları	4
1.2.Kayıtdışı Ekonominin Türleri	6
1.2.1.Yeraltı Ekonomisi.....	6
1.2.2.Yarı Kayıtlı (Beyan Dışı) Ekonomi.....	7
1.2.2.1.Yasal Olarak Gelirleri Kayıt dışında Kalan Mükellefler.....	7
1.2.2.2.Yasalara Aykırı Olarak Gelirleri Kayıt Dışına Çıkan Mükellefler	8
1.2.3.Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi.....	10
1.3.Kayıtdışı Ekonominin Özellikleri	11
1.3.1.Yasalara Aykırılık	11
1.3.2.Ahlaki Kurallara Aykırılık	12
1.3.3.İstatistiksel Olarak Ölçme Zorluğu	12
1.3.4.Gelir ya da Fayda Elde Edilmesi.....	12
1.3.5.Ekonomik Sisteme Uygunluk.....	13
1.4.Kayıtdışı Ekonomiyi Oluşturan Nedenler	13
1.4.1.Ekonomik Nedenler.....	14
1.4.1.1.Gelir Dağılımının Adaletsiz Oluşu.....	15
1.4.1.2.Ekonomide Yaşanan Yüksek Oranlı Enflasyon	16
1.4.1.3.Ticarette Rekabet Ortamının Varlığı.....	17
1.4.2.Mali Nedenler.....	17
1.4.2.1.Ağır Vergi Yükü ve Vergi Oranlarının Yüksekliği.....	17
1.4.2.2.Vergilendirme Ortamının Belirsizliği	18
1.4.2.3.Vergi İdaresi ve Denetimden Kaynaklanan Nedenler	18
1.4.3.Sosyal Nedenler.....	19
1.4.4.Siyasi Nedenler.....	19
1.4.5.Çalışma Hayatından Kaynaklanan Nedenler.....	20
1.4.6.Psikolojik Nedenler	22
1.4.6.1.Mükelleflerin Kamu Harcamalarına Bakış Açısı	22
1.4.6.2.Vergi Ahlakı ve Vergi Bilicinin Yeterince Yerleşmemiş Olması	23

1.5.Kayıtdışı Ekonominin Sonuçları	23
1.5.1.Olumsuz Sonuçlar	24
1.5.1.1.Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Sonuçlar	24
1.5.1.2.Kayıt dışının Vergi Yükünü Olumsuz Etkilemesi.....	25
1.5.1.3.Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Üzerindeki Olumsuz Sonuçlar	26
1.5.1.4.Toplumda Refah Kaybına Sebebiyet Vermesi	27
1.5.1.5.Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Sonuçlar	28
1.5.1.6.Sosyal Yapı Üzerindeki Olumsuz Sonuçlar	28
1.5.2.Olumlu Sonuçlar.....	29
1.6.Kayıtdışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri.....	32
1.6.1.Doğrudan Ölçme Yöntemleri	32
1.6.2.Dolaylı Ölçme Yöntemleri	33
1.6.2.1.Parasalcı Yaklaşım	34
1.6.2.1.1.Sabit Oran(Emisyon Hacmi) Yaklaşımı.....	34
1.6.2.1.2.İşlem Hacmi Yaklaşımı	35
1.6.2.1.3.Ekonomik Yaklaşım	35
1.6.2.1.4.Tedavüldeki Nakit Para Yaklaşımı.....	35
1.6.2.2.İstihdam Yaklaşımı.....	36
1.6.2.3.Farklı GSMH Büyüklüklerinin Karşılaştırılması	36
1.6.2.4.Çoklu Sebep Çoklu Göstergeleri (MIMIC) Yaklaşımı	37
1.6.2.5.Vergi Denetimleri Yaklaşımı	37
1.6.3.Karma Yöntem	38
2.BÖLÜM:GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KAYITDIŞI EKONOMİ'NİN BOYUTLARI	41
2.1.Gelişmiş Ülkelerde Kayıtdışı Ekonomi.....	41
2.1.1.A.B.D.'de Kayıt dışı Ekonomi	46
2.1.2.İngiltere'de Kayıt dışı Ekonomi	48
2.1.3.İtalya'da Kayıt dışı Ekonomi	48
2.1.4.Almanya'da Kayıt dışı Ekonomi.....	49
2.1.5.İsveç'te Kayıt Dışı Ekonomi	50
2.2.Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıtdışı Ekonomi.....	51
2.2.1.Afrika Ülkelerinde Durum	52
2.2.2.Orta ve Güney Amerika Ülkelerinde Durum	53
2.2.3.Asya Ülkelerinde Durum.....	54
3.BÖLÜM:TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI, NEDENLERİ, AZALTI MAS I YÖNÜNDE ALINACAK TEDBİRLER	55
3.1.Genel Olarak Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Boyutu.....	55
3.2.Türkiye'de Kayıtdışı İstihdamın Boyutu ve Taşeronlaşma.....	59
3.3.Kayıtdışı Ekonominin Türkiye'de Oluşma Nedenleri.....	61

3.3.1. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik	61
3.3.2. Uygulanan Vergi Oranlarının ve Sosyal Güvenlik Yükümlülüklerinin Yüksekliği, Vergi Adaleti ve Vergiye Karşı Direnç	62
3.3.3. Vergi Cezalarının Caydırıcılıktan Uzak Oluşu	66
3.3.4. Mükelleflerin Kamu Harcamalarına Bakış Açısı	67
3.3.5. Yüksek Enflasyon.....	68
3.3.6. Ekonomik İstikrarsızlık ve Krizler	68
3.3.7. Vergi Denetiminin Eksikliği Ya da Yetersizliği	69
3.3.8. Yasama-Yürütme Arasındaki Yetki Karmaşası	70
3.4. Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Azaltılması Yönünde Alınacak Tedbirler	71
3.4.1. Türk Vergi Sistemi İle İlgili Öneriler.....	72
3.4.1.1. Vergi Oranları Düşürülmeli, Düşük Gelirli Vatandaş Üzerindeki Vergi Yükü	72
Azaltılmalı ve Vergi Tabanı Genişletilmelidir	72
3.4.1.2. Devlet Dolaylı ve Dolaysız Vergilerde Düzenleme Yoluna Gitmelidir.....	74
3.4.1.3. Vergi Kanunlarının Çok Sık Değiştirilmemesi ve Vergi Sistemi’nin Açık ve	74
Anlaşılır Olması	74
3.4.1.4. Basit Usul Mükellefiyetin Kaldırılması	75
3.4.1.5. Cezaların Caydırıcı Etkisini Artıracak Önlemler Alınmalı	76
3.4.1.6. Sosyal Güvenlik Yükümlülüklerinin Getirdiği Yük Azaltılmalı ve Taşeronlaşma	76
En Aza İndirilmelidir.....	76
3.4.1.7. Asgari Ücret Vergi Dışı Bırakılmalı	77
3.4.1.8. Belge Düzeninin Yerleştirilmesi	78
3.4.1.9. Vergi-Sosyal Güvenlik Afları Kaldırılmalı	79
3.4.2. Vergi Denetiminde Etkinlik	79
3.4.3. Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Kayıt Dışını Önlemedeki Etkisi	81
3.4.4. Sosyo- Ekonomik Önlemler	82
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87
Ö Z G E Ç M İ Ş	96

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Dünyada Kayıt dışı Ekonomi Tahminleri (Resmi GSMH'nın Yüzdesi Olarak)	42
Tablo 2.2. Resmi GSMH'nın Yüzdesi Olarak Kayıt dışı Ekonomi (1998)	44
Tablo 2.3.OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi(%)(1960-2005).....	46
Tablo 2.4. Afrika Ülkelerinde Kayıt dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı(1989-2000)(%).....	52
Tablo 2.5.Orta ve Güney Amerika Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi'nin Oranı(1989-2000)(%)	53
Tablo 2.6.Asya Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1989-2000).	54
Tablo 3.1.Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi'nin Boyutlarını Ölçmeye Yönelik Yapılan Tahminler	56
Tablo 3.2.Sabit Oran Yöntemiyle Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi.....	58
Tablo 3.3.Türkiye'de İşgücü Durumu ve Kayıt Dışı İstihdam (2001-2004,Mayıs 2010).....	60
Tablo 3.4.1996-2004 Döneminde Türkiye'de Gelir Dağılımı(%)	62
Tablo 3.5.Türkiye'de Dolaylı ve Dolaysız Vergiler'in Dağılımı.....	63
Tablo 3.6.Bazı Ülkelerde KDV Oranları.....	65
Tablo 3.7.AB ve Türkiye'de Vergi Yükleri	74
Tablo 3.8.Asgari Ücretten İşçi'nin Eline Geçen Net Ücret ve Asgari Ücretli İşçininİşverene Maliyeti (01.01.2010-30.06.2010)	78
Tablo 3.9.Türkiye'de Vergi İnceleme Sonuçları,1985-2008	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Üretim ve Fiyat Seviyelerine Etkisi.....	31
---	----

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IRS	İnternational Revenue Service
KDE	Kayıt dışı Ekonomi
KDV	Katma Değer Vergisi
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletme
MB	Maliye Bakanlığı
ÖİV	Özel İletişim Vergisi
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TUIK	Türkiye İstatistik Kurumu
TURMOB Birliği	Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Müşavirler Odaları Birliği
VUK	Vergi Usul Kanunu

ÖZET

Türkiye ekonomisinin alışlagelmiş en önemli belki de en temel yapısal sorunlarının başında,bütçe açıklarının kapatılmasında borçlanma yöntemine başvurulması gelmektedir.Bütçe açıklarının borçlanma yöntemiyle özellikle de dış borçlanma yöntemiyle karşılanmasında kayıt dışı ekonominin çok büyük etkisi vardır.Hükümetler,kamu finansmanı amacıyla yeterli düzeyde vergi toplayamazlar ise borçlanma yoluna gitmektedirler.Yeterli düzeyde toplanamayan vergilerin yani kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılamaması durumunda kamu gelirlerinin neden az olduğu ya da neden en etkin biçimde toplanamadığı sorunu ortaya çıkmaktadır.Vergi gelirlerinin yetersiz oluşundaki en önemli etken kayıt dışı ekonomidir.Kayıt dışı ekonomi sadece Türkiye’de değil,tüm dünyada tartışılan,çözümü için öneriler getirilen ve çeşitli yorumlar yapılan çok önemli bir olgu haline gelmiştir.

Kayıt dışı ekonomi en genel anlamıyla, gerçeği yansıtmayan belgelerle ya da belgesiz olarak ekonomik bir olayın (alış-veriş) gerçekleştirilmesi ve bu olayın devletten ya da diğer alacaklı kişilerden gizlenerek ekonominin tamamen ya da kısmen dışına taşınması anlamını taşımaktadır.

Bu tezin amacı, öncelikli olarak kayıt dışı ekonominin teorik olarak alt yapısını ortaya koyduktan sonra, Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarını gözler önüne sermek ve kayıt dışı ekonominin çözümü için öneriler sunmak olacaktır. Teorik olarak anlatılan bölümde en önemli kısım, kayıt dışı ekonominin ölçme yöntemleridir. Bu tezin içeriğinde de görüleceği üzere kayıt dışı ekonominin belirlenmesinde en önemli nokta onun ölçme yöntemlerini belirlemektir. Ölçme yöntemleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceği gibi bir ülkenin kendi içerisinde bile farklı ölçme yöntemlerinden dolayı kayıt dışı ekonominin boyutları farklı sonuçlar verebilmektedir. Burada en önemli nokta, doğru ölçme yöntemi belirleyerek kayıt dışı ekonomiyi ölçmek ve çıkan doğru ya da doğruya yakın sonuçlarla kayıt dışı ekonomiyi önlemek için alınabilecek tedbirleri belirlemektir. Tezde ölçme yöntemlerine yer verildikten sonra çeşitli ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin boyutları tablolar yardımıyla açıklanmıştır. Türkiye’deki kayıt dışı ekonominin boyutlarını incelemeyen önce ülkelerdeki kayıt dışı ekonomiyi, onun sebep ve sonuçları ile hangi boyutlarda olduğunu görmek tezin gidişatı açısından faydalı olacağı kanaatindeyim. Ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin hangi boyutlarda olduğunu açıklarken kullanılan tablolar, genel olarak F.Schneider ile D.Enste’nin ortaklaşa yayınladığı çalışmasından alınmıştır. Kayıt dışı ekonomi konusunda Türkiye’ye ilişkin yapılan tahminler de birbirinden farklılık göstermektedir. Ancak herkesin üzerinde fikir birliği yaptığı bir kanı olarak da Türkiye’de kayıt dışı ekonominin varlığı ve çok ciddi boyutlarda olduğudur. Türkiye’de kayıt dışı hangi sebeplerden kaynaklanmaktadır ve bunların önlenmesi için hangi önlemler alınmalıdır sorusu bu tezin son bölümünde cevap bulmakta ve

tezin asıl amacını oluşturmaktadır. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin önlenmesi konusunda özgün yaklaşımlarla tespitler yapılmaya çalışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çalışmanın sonucu olarak da Türkiye’de kayıt dışı ekonomi varlığı ve her geçen gün artarak ekonomiyi olumsuz olarak etkilediği kanısına varılmış ancak etkin işleyen bir denetim, dolaylı-dolaysız vergilerde bir düzenleme, gelir dağılımında bir iyileştirme, vergi oranlarında düşme, vergi adaletinin sağlanması, enflasyon, işsizlik ve nüfus planlamasıyla mücadele edilmesiyle kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınabileceği görüşü ortaya konulacaktır.

THE UNDERGROUND ECONOMY: ITS CAUSES, DIMENSIONS AND EXAMPLE OF TURKEY

ABSTRACT

One of the most common problems Turkey has faced so far is the application to the method of taking loans to pay other debts and to cover the gaps in the budget. There is a great influence of the unregistered economical facts on the application to cover the budget gaps with external indebtedness, in particular. The governments provided that they do not collect enough or sufficient tax for as the public finance, apply for indebtedness. Then arises the issue and question for that why the tax, in means of the public income, cannot be sufficiently collected or why the income is so less and does not meet the public expenses. The most important fact why the tax incomes are so low is that the actual fact of unregistered economy. Black economy is not an issue that is discussed only in Turkey, but is an issue in the whole world. It has become a great concept which suggestions are brought to reach solutions and ranging comments are made upon.

With its widest extent, Black Economy, is the realization of economical activities with documents that either do not reflect the truth or those that are completely applied with no document which means that such actions taken are applied with privacy from the government or the persons so called payees, which leads the economy to be completely or partially take its own way, rather than remaining in legal borders.

The purpose of this thesis is to first set out the actual sub construction of the black economy and then reveal to all the expansion of black economy in Turkey and then suggest proposals for the solutions of the fact. The most important part of the theory based explanations is the methods used for the evaluation of black economy. As it will be stated in this study, the most important aspect to determine black economy is to actually the point to determine the methods used in the evaluation of black economy. The methods used in such evaluation may differ from one country to another or even may differ in one country alone, which such differences may lead to the misunderstanding or result in different means and values of the actual dimension black economy has reached. The most important point here is to choose the most appropriate method to assess black economy, obtain the most correct results, define them and then try to take the most suitable precautions to avoid its growth. After the description of the methods used for evaluation, the situation of black economy seen in other countries has tried to be explained via the help of grids. I am in the opinion that the examination of the dimensions reached in other countries in means of the black economy with its cause and results, is much more appropriate than assessing the situation in Turkey just previously. The table and grids used to describe the dimensions of black economy in other

countries are generally extracted from the pressed studies of F.Schneider and D.Enste. However, the estimations of the dimensions the situation has come to in Turkey shows differences from one to another. Though, in conclusion, all the estimations and comments made for the dimensions of black economy in Turkey comes to a common point stating that the situation has actually reached serious points. The reasons which lead to the growth of the black economy in Turkey and the answers to the questions of how the fact can be prevented is stated in the last part of this thesis, which actually is the major purpose of the study. Unique approaches and determinations have tried to be applied about the prevention of the black economy in Turkey and some suggestions have been brought for the solutions. As a conclusion of the study, the opinion of the existence of black economy in Turkey and its expansion from day to day with its bad influence upon the Turkish economy has been reached, but, no matter what the present situation is today, it is thought that black economy may be taken under control with the realization of some procedures such as an effective inspection, an arrangement in taxes, either applied directly or indirectly, an improvement in the distribution of incomes, a fall in the tax ratios, to provide and maintain justice in tax, development in the studies of inflation in economy and population planning.

ÖNSÖZ

Bu tezin konusunun belirlenmesinden yazım aşamasına kadar benden öneri, destek ve yardımlarını esirgemeyen sevgili hocam Doç.Dr.Süleyman ULUTÜRK'e ve ilgi ve önerilerinden dolayı sayın Yrd.Doç.Dr.Hale BALSEVEN'e ve sayın Öğr.Görevlisi Önder OKUMUŞ'a teşekkür ederim. Tezde olduğu gibi yaşamımın her aşamasında kendilerini büyük bir güç olarak hissettiğim, beni her konuda cesaretlendiren sevgili babam Ata Atalay GÖNNETLİOĞLU'na, sevgili annem Fatma GÖNNETLİOĞLU'na ve sevgili kardeşim Uğur GÖNNETLİOĞLU'na teşekkür ederim. En sıkıntılı zamanlarımda dahi sabırla yanımda olan ve bu tezin bitmesi için yardımını hiç esirgemeyen sevgili eşim Alev GÖNNETLİOĞLU'na sonsuz teşekkür ederim. Teze kattıkları manevi desteklerinden dolayı arkadaşlarım Av.Nihal KUŞÇU'ya, Tuba SATAN'a ve İclal DAĞLIOĞLU'na teşekkür ederim. Ayrıca Yüksek Lisansa başladığımdan beri kendilerini tanımaktan büyük onur ve gurur duyduğum Maliye Bölümü öğretim görevlisi hocalarıma ve bölüm sekreterimize teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

1776'da Adam Smith önderliğinde başlayan Klasik İktisat düşünce sistemi, devlete sadece iç ve dış güvenliği sağlama ile adalet ve diplomasi görevlerini vermekte, devletin bu görevler dışında piyasaya müdahalesini gereksiz ve zararlı bulmaktaydı. "Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" (laissez-faire) yaklaşımına göre devlet ekonomiye minimum düzeyde müdahale etmeli ve bütün ekonomik etkinlikler piyasa ekonomisi tarafından yerine getirilmeliydi. Böylece, devletin ekonomideki rolü; savunma, adalet ve yürütme organının fonksiyonlarını yerine getirecek düzeyde sınırlandırılmıştır. Yıllarca devletlerin politikalarını etkileyen bu yaklaşımlar zamanla değişmeye başlamış ve Klasiklerin ortaya koyduğu bu devlet anlayışı 1929 yılında karşılaşılan ekonomik buhran sonucu önemini kaybetmiştir. Bu ekonomik buhranla birlikte Klasik anlayış yerine John Maynard Keynes tarafından geliştirilen Keynezyen politikalar dikkat çekmeye başlamıştır. Keynes, Klasiklerin düşünce sistemini oluşturan laissez-faire yaklaşımının kabul edilebilir bir yaklaşım olmadığını belirtmiş ve devletin ekonomik sistem içerisinde kesinlikle tarafsız olamayacağını savunmuştur. Keynes'in ortaya koyduğu bu teorilere göre devlet, piyasada etkin olarak yer almalıdır. 1929'dan başlayarak günümüze kadar gelen ve ülkemizi de etkileyen bu süreçte devlet piyasada etkin olarak rol oynamaktadır (Şener, 2001, s.2-3).

Yıllar süren Klasik İktisat anlayışı yerini devletin ekonomiye müdahalesini savunan Keynezyen İktisat Politikalarına bırakmış; ekonominin kendi kendine yani görünmez bir el vasıtasıyla dengeye geleceği fikri kabul görmemeye başlamıştır. Devletin ya da kamunun ekonomiye müdahalesi ya da başka deyişle piyasanın başarısızlıkları sonucu devletin piyasaya müdahale etmesi çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Piyasa ekonomisinin aksaklıkları olarak niteleyebileceğimiz bu sebepleri özetleyecek olursak;

-Ekonomide kaynakların dağılımındaki etkinsizlik

-Gelir ve servet dağılımının adil olmaması

-Piyasada tam rekabetin gerçekleşmemesi

-Ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlıklar (fiyat istikrarının bozulması, eksik istihdam vs.)

-Piyasa ekonomisinin tam kamusal malları üretememesi gibi sebeplerden dolayı piyasa başarısızdır ve devlet bu sebepleri gerekçe göstererek piyasaya müdahale eder. Aslında idealde olması gereken Klasik İktisatçıların da savunduğu gibi devletin ekonomiye en az müdahalesidir. Ancak piyasanın kendi kendine dengeye gelememesi ve ayrıca yukarıda belirtilen aksaklıklardan dolayı devlet piyasaya müdahale eder. Böylece devlet piyasa aksaklıklarından dolayı genel ekonomi içerisinde etkin olarak yer alır (Aktan, 1998, s.11).

Günümüzde artık ekonomistler tarafından devletin ekonomiye müdahale edip edemeyeceği tartışmaları yapılmamakta bunun yerine devlet ekonomiye hangi ölçülerde, hangi sınırlarda müdahale etmelidir tartışmaları yapılmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde devletin ekonomideki payı %30 ile %50'ler düzeyinde gerçekleşirken, gelişmekte olan ülkelerde %20 ile %40'lar düzeyindedir. Türkiye'de de devletin ekonomideki payı %26 düzeyindedir (Şener, 2001, s.3).

Devletin piyasaya müdahalede kullandığı en önemli araçlardan birisi vergilerdir. Sosyal devlet anlayışı içindeki devlet, gelir dağılımındaki adaleti sağlamak, tam istihdam ve fiyat istikrarını gerçekleştirmek ve tüm ekonomide bir kalkınma ya da bir denge unsuru oluşturmak gibi çeşitli fonksiyonları üstlenmiştir. Devlet, yüklendiği bu görevleri yerine getirirken tabii ki de bir finansman ihtiyacı içerisinde. Devletin, piyasa başarısızlıklarını gidermek ve bunun yanında artan kamu ihtiyaçlarını gidermek için yaptığı harcamaların en önemli finansman kaynağı vergilerdir. Bu noktada devletin vergi gelirleri, devlet için en ucuz ve en sağlam finansman kaynağı olması sebebiyle önem kazanmaktadır.

Devlet vergi toplarken bunu egemenlik ilkesine dayalı olarak zorla yapar. Bireyler de kendi gelirlerinde ve refahlarında azalma olmasını istemedikleri için devlete vergi vermek istemezler. İşte burada ekonomideki mevcut dengeler açısından çok önemli bir olgu olarak ortaya çıkan kayıt dışı ekonomi kavramı ile karşılaşmaktayız.

Bu bağlamda ilk olarak 1940'lı yıllarda ortaya çıkan ancak asıl bilimsel ilgiyi Gutmann'ın 1977'de yayınlanan makalesi ile çeken ve bunun yanında 1980'li yıllardan sonra devletlerin yaşadığı ekonomik krizlerle birlikte önemli bir olgu haline gelen kayıt dışı ekonomiyi en genel anlamıyla "bireylerin bir ekonomik faaliyet içerisine girmeleri ancak buna rağmen kayıt altına girmemeleri ve vergi vermemeleri" olarak tanımlamak mümkündür.

Literatürde çeşitli isim ve anlamlar yüklenen kayıt dışı ekonomi kavramı; gayriresmi, enformel, kara, gölge, düzensiz, yer altı, ikinci, yasadışı ekonomi gibi farklı isimler taşımaktadır. Farklı isimlerin çokluğu bile konunun ne kadar büyük bir sorun olarak karşımıza çıktığının kanıtıdır.

Bu tezin temel amacı, devletler açısından özellikle de ülkemiz açısından artan bir öneme sahip kayıt dışı ekonominin sebepleri ve sonuçları üzerinde durarak kayıt dışı ekonominin nasıl kayıt altına alınacağı ile ilgili bir takım öneriler sunmak olacaktır. Kayıt dışı ekonominin ülke ekonomilerine hangi düzeylerde ve nasıl zararlar verdiği açıklanarak kayıt dışı ekonominin olumsuz sonuçları gözler önüne serilecek ve aynı zamanda bu konu tezimizin ana problemini oluşturacaktır. Tez hazırlanırken araştırma yöntemi olarak internet ortamında ve kütüphanelerden kaynak taraması ve verilerin toplanması yapılmış ve bu kaynak ve verilerden yola çıkarak yorumlarda bulunma yöntemlerine başvurulmuştur. Bu amaç ve araştırma yöntemlerine dayanarak hazırlanan tez 3 ana başlıktan oluşmaktadır.

1.bölümde kayıt dışı ekonominin ne olduğunun tam kavranabilmesi amacıyla teorik tanımlamalar, kayıt dışı ekonominin özellikleri, kayıt dışı ekonominin nedenleri ile sonuçları ve kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri üzerinde durulmuştur ve genişçe yer verilmiştir.

2.bölümde aslında 3.bölümle ilintili olan ve 3.bölümü daha iyi kavramamızı sağlayacak konular üzerinde durulmaktadır. Kayıt dışı ekonominin çeşitli ülkeler bazında hangi boyutlarda olduğu bu bölümde açıklanmaktadır.

3.bölüm ise tezimizin asıl ve sonuç bölümünü taşımaktadır. Türkiye’de kayıt dışı ekonomi hangi boyutlardadır bu bölümde görmekteyiz. Ülkemizde kayıt dışı ekonomiyi oluşturan sebepler ile kayıt dışı ekonominin en aza indirilmesi için gereken reçeteler nelerdir, yine bu bölümde üzerinde durulan konulardır.3.bölümde Türkiye’deki kayıt dışılığın sebep ve sonuçları üzerinde durulmuş ve faydalı olması amacıyla kayıt dışı ekonominin azaltılması için alınması gereken tedbirler tek tek açıklanmıştır.

Devletlerin en önemli gelir kaynağı olan vergilerin kayıt dışı ekonomi sebebiyle erozyona uğradığı bir gerçektir. Devletlerin finansman kaynağında meydana gelen bu tıkanma sebebiyle sadece ekonomik istikrar ve devlet maliyesi zarar görmemekte,bunun yanında kayıt dışı ekonomi mali olmayan pek çok sorunsalı da beraberinde getirmektedir.

Çalışmanın sonucunda Dünya’da ve Türkiye’de kayıt dışı ekonominin varlığı ve boyutlarının artan bir hızla yükselmekte olduğunu görmekteyiz.Kayıt dışı ekonomi denilince ilk akla gelen “vergi kaçırma” olduğundan tezin 3.bölümündeki önermeler de genelde bu yöndedir. Türkiye’deki kayıt dışı ekonominin boyutları ancak şu önlemlerle azaltılabileceği vurgulanmıştır.(1)Türk Vergi Sisteminde yeni,anlaşılır,çağa uygun bir düzenleme yapılarak, (2)Dolaylı ve dolaysız vergilerde bir düzenlemeye gidilerek, (3)Vergi oranlarında hissedilir azalmalarla,(4)İşsizlik ve enflasyon ile kararlı bir mücadele ile, (5)Vergi adaletinin sağlanması ile, (6)Etkin olarak işleyen bir vergi denetim sistemi kurularak, (7)Nüfus planlaması yapılarak (8)Mükelleflerin kamu harcamalarına bakış açısını olumlu olacak şekilde yönlendirerek-Devletin kaynak israfını önleyerek ,(9)Devletle mükellef arasında köprü görevi gören mali müşavirlerin hem devletle hem mükellefle bağlarını kuvvetlendirerek onlardan daha fazla yararlanarak, (10)Gelir dağılımında düşük gelirli vatandaşlar lehine olacak şekilde adaletin sağlanması.

1.BÖLÜM: KAYITDIŞI EKONOMİ'YE GENEL BAKIŞ, TEORİK PERSPEKTİF, NEDENLERİ, SONUÇLARI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

1.1.Kayıtdışı Ekonominin Çeşitli Tanımları

Oluşma nedenlerindeki farklılıklardan dolayı literatürde “Kayıtdışı Ekonomi” kavramı farklı kaynaklarda farklı şekillerde ifade edilmeye çalışılmaktadır. Hem fikir olunan temel varsayım ortak bir tanıma ulaşmanın mümkün olmadığıdır. Tanım farklılıkları nedeniyle kayıt dışı ekonomi terimi için çok farklı isimler kullanılmaktadır. Bunlardan başlıcaları ; yer altı (underground) ekonomisi, yasa dışı (illegal) ekonomi, gölge (shadow) ekonomi, resmi olmayan (unofficial) ekonomi, gizli (hidden) ekonomi, marjinal ekonomi, kayıtlı olmayan (unrecorded) ekonomi, düzensiz (irregular) ekonomi, enformel (informal) ekonomi, paralel (paralel) ekonomi, görünmeyen (invisible) ekonomi vs. gibi pek çok kelimeyle ifade edilen terimlerdir. Birçok dilde en sık olarak kullanılan terim, kara (black) ekonomi terimidir (Aydemir,1995,s.5).

İsimlerin her biri belli konuları ve faaliyetleri kapsamakta olup hepsinin ortak özelliği egemen üretim biçimine göre yerine getirilmesi gerekli yasal, vergisel ve toplumsal zorunlulukların tümüyle ya da kısmen yerine getirilmemesine yönelik faaliyetler olmalarıdır (Çiloğlu,1998,s.68).

Kayıt dışı ekonominin 1970'lerin sonunda yayınlanan ve yayınlandığında önemli etkiler bırakan birkaç makale ile hızla gündeme geldiği söylenebilir de, konuya ilişkin ilk ekonomik araştırmalar 1940'lı yılların başlarına rastlar. İlk nicel çalışma 1958 yılında Cagan (Cagan,1958) tarafından A.B.D.'nin 2.Dünya Savaşı yıllarında beyan edilmemiş gelirlerini tahmin etmeye yönelik yapılmıştır (İlgın,1999,s.1). Ancak kayıt dışı ekonomi konusunda asıl bilimsel ilgi Gutmann'ın 1977'de yayınlanan makalesi ile çekmeye başlamıştır. Gutmann da Cagan'ın kullandığı metodlara benzer metodlarla A.B.D.'nde kayıt dışı ekonominin boyutlarını ölçmüştür. Bu nedenle 1980'lere kadar kayıt dışı ekonomi uluslararası bir olgu olarak kabul edilmemiştir. Kayıt dışı ekonomiye ilişkin ilk uluslararası konferans 1983'de Almanya'nın Bielefeld eyaletinde yapılmıştır. Tanımsal sorunlar konusunda genel ilkelere varmak, konferansın temel amaçlarından biri olmasına rağmen katılımcılar bir konsensüse varamamışlar ve çok farklı tanımlamalar kullanılmıştır (Çetintaş ve Vergil,2003,s.15-16).

Kayıt dışı ekonomi; “ekonomik faaliyetin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetle ilgili kayıtların tutulmaması” (Özdemir,1993,s.7) olarak tanımlanmakta, “hiçbir belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın devletten ve işletme ile ilgili diğer kişilerden tamamen ya da kısmen

gizlenerek, kayıtlı ekonominin dışına taşınması” (Altuğ,1994 A,14) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımlamaya göre, kayıt dışı ekonomi; resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamıdır. “Genel olarak bir tanım yapmak gerekirse, kayıt dışı ekonomi; gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür.” (Derdiyok,1993,54)

Bu ekonomik faaliyetler; faturasız alış-veriş, haksız yere muafiyet, indirim ya da sübvansiyonlardan faydalanma, vergi kaçakçılığı, sigortasız çalışma, ikinci bir işte çalışma, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti gibi gayri kanuni işler olabileceği gibi; karşılığında ücret ve para alınan buna mukabil herhangi bir kanuni belge verilmeyen her türlü yardım vb. işleri de kapsamaktadır.

“Vergisel anlamda ise kayıt dışı ekonomi, vergi kaçırma veya vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetlerin bütünüdür.” (Altuğ,1999 B,s.3) Özetle, en geniş anlamıyla kayıt dışı ekonomi, resmi istatistiklere yansımayan yasal-yasa dışı bütün üretim faaliyetlerini kapsar. Burada üretim kavramının sınırı, kumar uyuşturucu ticareti gibi (yasa dışı olsa da) ekonomik değer yaratan faaliyetleri, paranın değişim aracı olarak kullanılmadığı mal veya hizmet değişimini ve üreticinin kendi tüketimi için ürettiği mal ve hizmetleri kapsarken, hırsızlık ve gasp gibi ekonomide katma değer yaratmayan faaliyetleri kapsamaz (Çetintaş ve Vergil,2003,s.15-16).

Görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomi ile ilgili tanımlar çok çeşitlidir. Bunun sebebi kayıt dışı ekonominin birçok farklı sebebi ve değişik faaliyetleri içine almasından kaynaklanmaktadır.

Burada bir konuya daha açıklık getirmekte fayda vardır.Kayıt dışı ekonomi konusunda bazı yazarlar, milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen tüm parasal akımları analiz etmekte ve bunu kayıt dışı ekonomi,gizli ekonomi ya da yer altı ekonomisi olarak adlandırmakta,bazı yazarlar ise konuya sadece vergi yönünden yaklaşmakta ve vergi dışında kalan iktisadi faaliyetleri incelemektedirler ve bunu da “vergi dışı piyasa ekonomisi” olarak adlandırmaktadırlar (Aktan,2000,s.6).

Kayıt dışı ekonomi ile vergi dışı piyasa ekonomisi aynı anlama sahip değildir.Vergi dışı piyasa ekonomisi,hem kayıtlı ekonominin,hem de kayıt dışı ekonominin bir bölümünden oluşur.Vergi dışı piyasa ekonomisinin amacı,yasal faaliyetler dolayısıyla devletin uğradığı “vergi kaybı”nı tespit etmektir.Yani vergi dışı piyasa ekonomisinde tespit edilmesi gereken “vergi kaybı”dır.Buna karşın,kayıt dışı ekonominin amacı ;GSMH hesaplamalarına dahil edil(e)meyen faaliyetlerin parasal değerini ölçmektir.Daha açık bir ifadeyle,kayıt dışı

ekonomi,kayıtlı ekonomi dışında kalan iktisadi faaliyetlerin büyüklüğüdür.Vergi dışı piyasa ekonomisinde sadece yasal faaliyetlerden kaynaklanan ancak vergi idaresi ve mükellefin iradesiyle vergilenmemiş kazanç olarak karşımıza çıkarken,kayıt dışı ekonomi tüm bu faaliyetleri de içine alan ve bunun yanında yasal olmayan faaliyetler nedeniyle de oluşan vergi kaybını ifade etmektedir (Şengül,1997,s.225).Formül ile ifade edecek olursak;

Kayıt dışı ekonomi = Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin parasal değeri

Kayıtlı ekonominin parasal değeri (GSMH veya GSYİH)

Vergi dışı piyasa ekonomisi=(Kayıtlı ekonomide vergi kaybı+kayıt dışı ekonomide vergi kaybı) (Aktan,2000,s.7).

1.2.Kayıt dışı Ekonominin Türleri

Kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer alan ve birbirinden farklılık gösteren unsurlar, gelir elde edenler açısından üç grupta toplanabilir (Aydemir,1995,s.11). Bunlar;

i. Yeraltı Ekonomisi (Yasadışı Faaliyetler)

ii. Yarı Kayıtlı Ekonomi

iii. Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi

Yukarıda sayılan üç unsurun ortak özelliği; gelir elde edenlerin, elde ettikleri gerçek gelirlerinin bir kısmını veya tamamını kayda geçirmiyor ve bu gelirler üzerinden de ödemesi gerekenden daha az vergi ödüyor veya hiç vergi ödemiyor olmalarıdır (Selman,2007,s.5).

Kayıt dışı ekonominin türleri aşağıda açıklanmıştır.

1.2.1.Yeraltı Ekonomisi

Kamu düzenini korumak için getirilen yasalara ve yönetmeliklere aykırı olarak gerçekleştirilen ve belgeye bağlanması adetten olmayan hem kayıt dışı hem de yasa dışı faaliyetleri yer altı ekonomisi olarak tanımlamak mümkündür (Altuğ,1999,s.3). Buradaki en önemli nokta, faaliyetin yasaların öngördüğü şekilde yapılmaması değil, o faaliyetin kendisinin yasaklanmış olmasıdır. Kayıt dışı ekonominin bir kesimini oluşturan yer altı ekonomisi suç ya da karapara ekonomisi terimleriyle de karşımıza çıkmaktadır. Yeraltı ekonomisi olarak ifade edilen bu faaliyetler ise silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, kıymetli maden ve tarihi eser kaçakçılığı, kalpazanlık, sahte pasaport ve vize ticareti, gayri yasal iş takibi, çek ve senet tahsilâtı ve tefecilik, rüşvet ve kadın ticareti gibi yasalarca yasaklanmış faaliyetlerdir (Aydemir,1995,s.11).

O halde yer altı ekonomisi piyasa kanalı ile arz ve talebin olduğu ancak, sağlık güvenlik ve ahlak vb. gibi nedenlerle üretim ve pazarlaması yasaklanmış veya sıkı denetim altına alınmış malların gizlice üretim ve/veya pazarlanması sonucu oluşan ekonomidir.

Yer altı ekonomisi faaliyetleri, organize olmuş suç örgütleri aracılığıyla yürütülür. Burada risk unsuru fazla olduğu için yasadışı faaliyetlerden elde edilen kar marjları da çok yüksektir. Burada faaliyetler yasalara aykırı olduğu için arz kısıtlıdır, buna karşılık talep inelastiktir. Bundan dolayı fiyatlar yüksek seviyelerde oluşmaktadır (Özsoylu,1999,s.2).

Yeraltı ekonomisi ile mücadelede güdülen amaç, söz konusu yasadışı faaliyetlerden sağlanan gelirden vergi alınmasını sağlamak değil, yasadışı faaliyetin tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Zira yeraltı faaliyetleri kanunen yasaklanmış olduğundan bu faaliyetleri önüne geçilmesi halinde herhangi bir vergi geliri sağlama imkânı bulunmamaktadır. Bu bağlamda kayıt dışı ekonominin bir unsuru olan ve milli gelirin doğru hesaplanması bakımından büyük önem taşıyan yasadışı ekonomik faaliyetleri, vergi tabanının belirlenmesine yönelik politikalarda anlamlı bir parametre olarak dikkate almak doğru değildir. Ayrıca kayıt dışı ekonominin boyutları, yeraltı ekonomisini de kapsayacak biçimde genişletildiğinde, bu alanın ölçümündeki aşırı zorluklar ve hatta olanaksızlıklara bağlı olarak, sonuçların geçerliliği daha da zayıflamaktadır (Önder,2000-2001,s.5).

1.2.2.Yarı Kayıtlı (Beyan Dışı) Ekonomi

Kayıt dışı ekonominin en geniş kitlesi olduğu düşünülen yarı kayıtlı ekonomi içerisinde; faaliyetleri yasal olup, kendileri de kayıtlı olan, ancak gelirlerinin büyük bir kısmı kanuni istisna veya muafiyet uygulamalarıyla ya da gerçek usul dışında vergilendirilmeleri vb. nedeniyle kayıt dışında kalan kesim ile faaliyetlerinin bir kısmını ya da tamamını yasalara aykırı şekilde kayıt dışında tutan kesim yer almaktadır. Bu durumda yarı kayıtlı ekonomi terimiyle bahsedilen faaliyetler iki ana grup halinde incelenebilir. Bunlar, “gelirlerin yasal olarak kayıt dışında bırakılması” ile belge ve kayıt düzenine uymayarak “gelirlerin yasalara aykırı olarak kayıt dışına çıkarılması”dır (Aydemir,1995,s.13).

1.2.2.1.Yasal Olarak Gelirleri Kayıt Dışında Kalan Mükellefler

Vergiden kaçınma; mevcut vergi kanunlarındaki boşluk ve imkanlardan fertlerin faydalanması veya vergi sahasına girecek faaliyetlerden bilerek ve isteyerek kendini alıkoyması ya da muafiyet ve istisna hadleri ve hudutları dahilinde faaliyette bulunması şeklinde görülmektedir (Aslan,1998,s.127).

Bir başka anlatımla vergiden kaçınma, mükellef ya da sorumlunun, vergi yasalarına aykırı hareket etmeksizin vergi yükünün bir kısmı veya tamamından kurtulması durumudur. Vergiden kaçınma da bir tür vergiye karşı koymadır ancak yasal olduğu için suç değildir.

Mükelleflerin elde etmiş oldukları gelirlerini yasal yollarla kayıt dışı bırakmaları, muafiyet şeklinde olabileceği gibi istisna , indirim, erteleme ve götürülük şeklinde de olabilir. Özellikle yakın tarihe kadar vergi kanunlarımızda yer alan götürü usulde vergilendirmede, mükellefler ne kadar kazanç elde ederlerse etsinler yasa hükmü gereği bunu kayıt dışında bırakabiliyorlardı. Götürü usulde vergilendirilen gelir vergisi mükelleflerinin kayıt dışı ekonomiye katkıları iki biçimde ortaya çıkmaktaydı. Bunlardan ilki, kendi elde ettikleri gelirleri kayıtlara sokmamaları, ikincisi ve daha da önemlisi ekonomik ilişkide buldukları kişilerden belge almayarak, belge düzenine zarar vermeleri ve dolayısıyla kayıtlı ekonominin de kayıt dışına çıkmasında rol oynamalarıdır. Götürü usulde vergilendirme 1999 yılında kaldırılmıştır. Ancak bunun yerine getirilen “Basit Usulde Vergilendirme” şeklinin de aynı sonuçlara neden olduğu tartışmasız bir gerçektir. 2004 yılında 800.000 civarında olan basit usulde vergilendirilen mükelleflerin ödediği toplam vergi tutarı 62.000.000 TL civarında olup kişi başına ödenen vergi tutarı 76.-TL’dir. Bu tutar asgari ücretli bir ücretlinin bir ayda ödediği vergi tutarına (bahsedilen dönemde) yakın bir vergi tutarıdır (Gençyürek,2005,s.44).

1.2.2.2.Yasalara Aykırı Olarak Gelirleri Kayıt Dışına Çıkan Mükellefler

Ekonomik faaliyette bulunan ve yasaların öngördüğü biçimsel edimlerini yerine getiren bazı mükellefler, faaliyetleriyle ilgili bir kısım bilgileri çeşitli nedenlerle kayıt dışında tutmaktadırlar. Bu nedenlerin başında da daha az vergi ödemek (ya da hiç ödememek) amacının olduğu görülmektedir. Faaliyetlerin bir kısmının kayıt dışına çıkarılması demek, gelirlerin de kayıt dışında kalması anlamına gelmektedir (Aydemir,1995,s.15).

Hangi amaçla ve hangi ilkelere dayanılarak salınırsa salınsın, salınan bir vergi onu ödemek zorunda olan kişilerde verginin oluşturacağı yükten kurtulma arzusu yaratır.Bu durumda vergi mükellefi iki yöntem dener:

- Vergi matrahını daraltarak vergiyi hiç ödememeye ya da az ödemeye çalışır.
- İlk yöntemde başarı sağlayamamışsa gerektiğinde kanun dışına çıkarak vergi yükünü sırtında atar (Özsoylu,1999,s.63).

Böylece vergi kaçağı, kasıtlı vergi uyumsuzluğunun, daha açık anlatımla vergi mükelleflerinin vergi ile ilgili ödevlerini, vergi ödememek ya da daha az vergi ödemek amacıyla, bilerek ve isteyerek yerine getirmemelerinin veya eksik yerine getirmelerinin sonucudur. Mükellefler, vergi ödememek için bir taraftan yasal yollardan giderek vergi kanunlarındaki açık kapılardan, boşluklardan yararlanırken, diğer taraftan da yasalara aykırı

yollara başvurmak suretiyle vergi kaçırmaya çalışabilmektedirler. Vergi borcu doğmuş olmasına rağmen, vergi kanunlarına aykırı düşen hareketlerle, verginin hiç ödenmemesi veya kısmen ödenmesi olarak tanımlanabilen vergi kaçakçılığı; marjinal vergi oranlarının yüksekliği, idari etkinliğin düzeyi, mükelleflerin vergi bilinci ve eğitim düzeyleri gibi faktörlerin etkisi altında ortaya çıkmaktadır (Akdoğan,2003,s.165).

Vergi kaçırmanın çekiciliği, kaçırılabilir matrah büyüklüğü, marjinal vergi oranı, maruz kalınacak olan vergi cezaları ve yakalanma olasılığına bağlıdır. Vergi kaçakçılığı ile hem bir suç işlenmekte hem de eşitlik ilkesi zedelenecek vergi ödeyenler karşısında haksız bir avantaj elde edilmektedir. Azalan hasılat sebebi ile yeni vergiler getirilmesine ve dürüst mükelleflerin cezalandırılmasına yol açmaktadır. Devletin bütçe açıklarını yeni vergilerle değil de emisyonu başvurarak kapatma kararı alması da fiyatların yükselmesine ve vergi kaçırıcılar yüzünden vergi kaçırmayanların satın alma gücünün düşmesine neden olmaktadır (Uluatam,1997,s.309).

Kayıt dışılık tüm sektörlerde değişik boyutlarda da olsa var olmakla birlikte, boyutları önemli ölçüde sektörün yapısına bağlıdır. Bazı sektörlerde uzun zamandır devam eden ekonomik işleyişin sonucunda gelenekselleşmiş bir kayıt dışılık söz konusudur. Ekonomik işleyiş öyle bir hal almıştır ki, bu sektörde çalışan her bir mükellef kayıt dışılığı faaliyetin doğal bir sonucu olarak görmektedir. Yine bu tür sektörlerde mükellefler isteseler dahi kayıt dışı faaliyetlerine son verememektedirler. Aksi takdirde, o sektörde çalışabilme şansları kalmamaktadır.

Bazı sektörler ise yapıları gereği zor denetlenebilir sektörlerdir. Yapılan işlemlerin yapısı gereği belgelendirilmesinde ve denetlenmesinde güçlükler bulunmaktadır. Örneğin döviz bürolarının ve kuyumcuların işlemlerinin denetlenebilmesi ve kayda geçirilmesi için her bir iş yerine sürekli olarak bir memur koymak gerekmektedir. Bu ise fiilen mümkün değildir. Sektörün zor denetlenebilir olması ise, kayıt dışı çalışma yönünden bir avantaj olarak ortaya çıkmakta ve mükelleflerin gelirlerini gizleme eğilimini artırmaktadır (Binbirkaya,2006,s.86).

Ekonomik hayatı gözlemleyen herkesin, üzerinde fikir birliği ettiği ve gelirlerinin önemli bir kısmının kayıtlara geçmediği ve yeterince vergi ödenmediği genel kabul gören iş kolları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Aydemir,1995,s.17).

- Serbest meslek erbabı,(Doktor ,mimar,dış hekimi,avukat vb.gibi)
- Kereste ve mobilya ticareti yapanlar,
- Oto galerileri,
- Emlak komisyoncuları,
- Kum ocakları,
- Kaçak olarak yurda giren demir ve akaryakıt ticareti ile uğraşanlar,
- Kuyumcular,

- Döviz büroları,
- Özel sektörde çalışan ve yüksek ücret alan ücretliler,
- Özel inşaat yapan müteahhitler ,
- Proje büroları,
- Tekstil iplik piyasasında çalışanlar,
- Gayrimenkul kiraya verenler,
- Spot piyasasında dayanıklı tüketim malları ve elektronik cihaz ticareti yapanlar
- Küçük sanayi bölgelerinde oto tamir bakım işi yapanlar,
- Oto yedek parçası satanlar,
- Sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler,
- Tarımsal ürünleri alıp satanlar,
- Eğlence hizmeti veren yerler (içkili lokanta, bar, gece kulübü, casino ve disko gibi eğlence yerleri) ve bu iş yerlerinde çalışanlar,
- Turizme yönelik hizmet işletmeleri ve hediyelik eşya satan iş yerleri .

Yukarıda sayılan sektörlerde vergi denetimini arttırmak ve belge düzeninin yerleşmesini sağlamak suretiyle kayıt dışılık minimum düzeylere indirilebilir. Etkin bir vergi denetimi sağlanamadığı takdirde bu sektörlerdeki vergi kayıplarının istenilen düzeylere indirilmesi mümkün değildir (Aktürk,1988,s.147).

1.2.3.Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi

Kayıt dışı ekonominin diğer bir unsurunu oluşturan bu kesimde faaliyet gösterenler ekonomik faaliyet hacmi içerisinde aktif olmakla birlikte vergi idaresinde kayıtlı bulunmayan ve dolayısıyla hiç vergi ödemeyen genelde düşük gelir grupların yarattığı ekonomidir. Bu gruba giren kimselerin yaptıkları faaliyetlerin yasal olmasına karşın, vergi idaresinde mükellefiyet kayıtları bulunmamakta, dolayısıyla bu kimseler hiç vergi ödememektedirler. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen belge ve kayıt düzeni olmayan sektör tarafından gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlere işportacılar, hamallar, kaldırımlarda otopark işletenler, jeton ve otobüs bileti satıcıları, evlerde oluşturulan küçük atölyelerde üretim yapanlar, evlerinde özel ders verenler, inşaat ve tarım işçileri, gezici sebze-meyve satıcıları, canlı hayvan alım-satımı yapanlar, küçük çaplı tamir ve bakım işleriyle uğraşanlar örnek olarak verilebilir . Ancak burada sayılan faaliyetlerin bütünü için bir genelleme yapmak yanlış olabilmekte, söz konusu meslekleri icra edenlerden istisna da olsa vergi mükellefi olanlar çıkabilmektedir . Bu tür faaliyetleri genel olarak toplumsal yaşayışın istemi doğrultusunda ve sürekli bir işyeri açmaksızın ortaya çıkan faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür. Genellikle bunlar küçük ve marjinal faaliyetler olarak görülmekle birlikte, içlerinden bir kısmı

ekonomik olarak gerçekten etkili büyüklüğe sahiptir. Belediye haline uğramadan doğrudan semt pazarlarında yapılan sebze ve meyve ticareti küçümsenemeyecek boyutlardadır. Diğer yandan, ekonomik faaliyetler içerisinde önemli bir ağırlığa sahip olan inşaat sektöründe vergi dairesinin bilgisi dışında çalışan çok sayıda inşaat işçisinin varlığı ve bunların kazançları da ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Ayrıca tarım sektöründe çalışan işçilerin yarattığı gelirin kavranabilmesi ve vergilendirilmesinde de büyük güçlükler bulunmaktadır (Aydemir,1995,s.19).

Bu sektöre katılan işçiler, genellikle geçim sıkıntısı yüzünden kırsal kesimlerden kentlere göç eden insanlardan oluşmaktadır. Bu insanlar kar elde etmekten çok, ailelerinin ve kendilerinin hayatlarını devam ettirmeyi sağlayacak temel ihtiyaçların temin edilmesi amacıyla çok ağır koşullar altında, çok az ücretlerle çalışmaktadırlar. Kadın ve çocukları da içeren ve bu amaçla faaliyet gösteren gayri resmi sektör işçileri; işportacılık, hamallık, gündelikçilik gibi günlük işlerde, düşük ücret karşılığı çok uzun saatler çalışırlar ve genellikle alt yapısı tamamlanmamış, birçok temel kamusal hizmetlerin ulaştırılmadığı gecekonduarda yaşamaktadırlar (Özötün,1994,s.20).

Milli gelir içindeki payı % 60 civarında olan hizmetler sektörünün yarattığı istihdamın önemli bir kısmı kayıtlı değildir. Denetimin zorluğu, yapılan işin niteliği ve işsizliğin kişileri sosyal güvenlik sisteminin dışında çalışmaya ittiği bir ortamın varlığı, tıpkı tarım sektöründe olduğu gibi, hizmetler sektöründeki kayıt dışı çalışmayı önemli boyutlara ulaştırmıştır (Aydemir,1995,s.19-20).Kayıt dışı çalışma ve kayıt dışı istihdamla ilgili konulara ileride etraflıca açıklanacaktır.

1.3.Kayıtdışı Ekonominin Özellikleri

Kayıt dışı ekonominin tanımında yer alan beş unsur aynı zamanda özelliklerini belirtir. Bu özelliklere aşağıda kısaca yer verilmiştir (Özsoylu,1996,s.10-12).

1.3.1.Yasalara Aykırılık

Faaliyetlerin yasal olup olmadığı ülkede yürürlükte olan düzenlemelere göre belirlenmektedir. Buna göre kayda alınmayan, hukuk nezdinde yasal olmayan her türlü faaliyet kayıt dışı ekonomi içerisinde yer alacaktır. Ancak yasalara uygun olarak yapılan bazı faaliyetler için hukuki yön değil sadece ölçülemez veya beyan dışı bırakılmak önemlidir. Öte yandan bazı faaliyetlerin de yasa dışılığı içki ve kumarhane faaliyetlerinde olduğu gibi zamana ve ülkeye göre değişebilmektedir.

1.3.2.Ahlaki Kurallara Aykırılık

Bazı ekonomik faaliyetler yasal olmalarına karşın ahlaki normlara uygun olmayabilirler. Bu faaliyetlerden bireyin kendini satması (fuhuş) veya organlarını pazarlaması veyahut yalan beyanlarla satıcının müşteriyi kandırması bu kriterlere göre kayıt dışı özelliği taşımaktadır.

1.3.3.İstatistiksel Olarak Ölçme Zorluğu

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, hükümete bildirilmediği için ekonomiyle ilgili resmi istatistiklere direkt olarak yansımaz. Vergi mükellefiyetine itaatteki düşüş nedeniyle devlet, üretim faaliyetlerinin hacmini doğru olarak hesaplamakta yetersiz kalır (Altuğ,1999,s.11).

Ekonomi içerisinde yer alan bazı işlemler gizlendiği için resmi istatistikler içerisinde yer almaz. Ekonomik birimlerin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri milli muhasebe kayıtlarında görülmez. Bu faaliyetlerin gizlenmesi sebebi ile olabileceği gibi yapılan faaliyetlerin kayıtlanmasındaki zorluklardan dolayı da olabilir.

Eğer bir faaliyet milli gelir hesaplamalarına yansıtılmak üzere tam ve doğru olarak ölçülemiyor ise, bu kıstasa göre yasal olup olmadığına bakılmaksızın söz konusu faaliyet kayıt dışı ekonomi içine dâhil edilecektir. Geçimlik tarımsal üretim, ev işleri, çocuk bakıcılığı ve komşuya yardım gibi faaliyetler istatistiksel olarak ölçülemeyen kayıt dışı ekonomik faaliyetlere örnek olarak verilebilir. Zira bu faaliyetler ölçülemediğinden kayıtlı ekonomi içerisinde gösterilememektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hiç veya yeterince ölçülememesinin nedenleri ise; faaliyetlerin parasal değerinin olmaması, faaliyetlerin gizli tutularak beyan edilmemesi, hesaplamalarının fiilen imkânsız veya çok zor olmaları ve bu faaliyetlerin esasında milli gelir hesaplamalarına dâhil edilmesinin rasyonel, etik ve normatif kabul edilmemesi olarak sayılabilir.

1.3.4.Gelir ya da Fayda Elde Edilmesi

Bu kriterlere göre kayıt dışı ekonomik faaliyet karşılığında bir gelir ya da fayda elde edilmesi gerekmektedir. Komşuya yardım, evde çocuk bakımı, temizlik ve bahçe işleri yapılması gibi faaliyetler karşılığında gelir elde edilmemekle beraber, fayda sağlanmaktadır. Ancak ev hanımının çalışmaya başlamasıyla evde bakıcı istihdam edildiğinde veya çocuk kreşe verildiğinde ailenin ev giderleri artmaktadır. Böylece faaliyet piyasa kavramı çerçevesinde parasal bir hüviyet kazanmaktadır.

1.3.5.Ekonomik Sisteme Uygunluk

Bu kriter serbest piyasa ekonomisinin geçerli olmadığı 1990 öncesi Doğu Bloku ülkelerindeki durumu açıklamada kullanılmıştır. Bu ülkelerde üretim araçlarının mülkiyeti devlete ait olduğu ve dolayısıyla özel sektöre izin verilmediği için, ekonomik faaliyetlerin tamamı kayıt dışı ekonomi olarak kabul edilmiştir. Bu kritere göre Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları öncesi yapılan birçok faaliyet örneğin ithal sigara alım ve satımı, döviz edinmek ya da dövizle alış-veriş gizli ekonomiye dahil edilirken, günümüzde bu faaliyetler sisteme uygun olduklarından gizli ekonomik faaliyet kabul edilmez. Başka bir örnek, daha önce ülkemizde kumarhanelerin yasal işletmeler olması, şu anda ise bu faaliyetin kayıt dışı ekonomi içerisinde yer almasıdır.

Dolayısıyla kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin bu kriterlerden hareket edilerek; giriş kolaylığı, içsel kaynaklara dayanma, kaynakların ailelerin elinde olması, küçük ya da orta ölçekte üretim yapılması, emek yoğunluğu, belli ya da geri teknoloji kullanılması, işin informal koşullarda geleneksel olarak öğrenilmesi, yasaya aykırı olabilme, belli bir ekonomik çıkar ya da fayda karşılığında mal üretilmesi ya da hizmet sunulması, geleneksel ölçüm teknikleriyle ölçülememesi, resmi kayıtlara yansımamış, yansıtılmamış ya da eksik yansıtılmış olması ve vergi ve düzenleme olarak sayılabilecek özellikleri vardır (Binbirkaya,2006,s.67).

Görüldüğü üzere kayıt dışı ekonominin beş özelliği vardır. Bunlar yukarıda sıralanmıştır. Önemli çoğunlukta bir yazar topluluğu da kayıt dışı ekonominin özelliklerini; düzensiz oluşu vergilendirilmemiş oluşu ve ölçülemez oluşu olarak sıralamaktadır (Altuğ,1999,s.9-10). Kayıt dışı ekonominin düzensiz oluşu yani kurallara uymaz oluşuna örnek vermek gerekir ise kayıt dışı çalışan işveren kayıt dışı çalışmasından dolayı tüketici,çevre koruma ve ruhsat alma gibi konulara ilişkin kuralları göz ardı edebilmektedir.Yani kayıt dışı çalıştığı için kendisine uygulanması gereken diğer kurallar ve kanunları ihlal edebilmektedir.Kayıt dışı ekonominin vergilendirilmemiş olması ise faaliyetlerin gizlenmesinden dolayı bu sektördeki faaliyetlerin vergilendirilmemiş olmasıdır.Örnek olarak da kayıt dışı işçi istihdam eden işverenin işçi ücretlerinden kesilen gelir vergisi stopajı ve ssk primleri gibi vergileri ödemeyişi olarak gösterebiliriz.Diğer bir özellik olan ölçülemeden kasıt ise kayıt dışı oldukları için hükümete bildirilmediğinden resmi kayıtlara intikalinin gerçekleşmemesidir.

1.4.Kayıtdışı Ekonomiye Oluşturan Nedenler

II. Dünya Savaşının finansmanı amacıyla yükseltelen vergi oranlarının ve savaş ortamının yol açtığı haksız kazanç ve arz yetersizliğini önlemek amacıyla tüketim ve fiyat kontrolleri

şeklinde uygulanan devlet düzenlemelerinin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri ortaya çıkarmış olması ve 70'li yılların ortalarına kadar uygulanan müdahaleci Keynezyen politikaların bu problemi daha da ağırlaştırmasına karşılık 80'li yıllardan günümüze kadar uygulanan liberal politikaların da dünya ekonomisindeki kayıt dışı ekonomiyi sürekli büyütmesi bu olgunun sebebinin sadece devlet müdahaleleriyle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır (Yılmaz,2004,s.29-30).

Kayıt dışı ekonominin nedenlerinin bilinmesi, ekonomi içindeki büyüklüğünün tahmin edilebilmesi ve asgariye indirilebilmesi için gerekli olan tedbirlerin alınabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kayıt dışı ekonominin, mali, ekonomik, politik, sosyal, psikolojik ve hukuki birçok sebebi bulunmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin farklı olması ekonomilerde kayıt dışı sorununun doğal olarak da etkilerinin farklı düzeyde olacağı sonucunu getirir. Bu çerçevede, ülkenin ekonomik sistemi ve yapısal özelliklerinin kayıt dışılığı oluşturmada rol oynadığı görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve ülke ekonomisine etkileri de az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde farklı olacaktır. Ekonominin az gelişmişliği, yüksek enflasyon, ekonomi politikaları, istikrarsızlık, krizler, kayıtlı ekonomide istihdam ve gelir imkânlarının kısıtlı ve yüksek maliyetli olması, kayıt dışılığı etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Tosuner,1995,s.8).Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomiye neden olan faktörler piyasa başarısızlıkları,düzenlemeler,vergiler ve sosyal güvenlik kesintileri gibi kurumsal ve vergisel faktörlerken,gelişmekte olan ülkelerde belirleyici faktörler olarak,bölgesel gelişmişlik farkları,göç,adaletsiz gelir dağılımı,düşük verimlilik,işsizlik ve nüfus artışı gibi yapısal faktörler olarak ön plana çıkmaktadır (Durmuş,2006,s.149). Kayıt dışı ekonominin temel nedenleri şunlardır;

1. Ekonomik Nedenler
2. Mali Nedenler
3. Sosyal Nedenler
4. Siyasi Nedenler
5. Çalışma Hayatından Kaynaklanan Nedenler
6. Psikolojik Nedenler

1.4.1.Ekonomik Nedenler

Bir ülkenin sahip olduğu ekonomik sistem ve buna bağlı yapısal özellikler kayıt dışılığa uygun bir zemin oluşturabilmektedir. Ekonomik düzenlemelerin, sınırlamaların ve bürokrasinin daha yoğun olduğu ülkelerde kayıt dışılığın daha büyük oranda olduğu

gözlemlenmektedir. Ekonomide sektörlerin ağırlığı da kayıt dışılığın boyutlarını etkileyen bir diğer ekonomik unsurdur. Tarım ve hizmetler sektörü, izlenme ve denetlenmelerinin zor olması nedeniyle kayıt dışılığa daha elverişli sektörlerdir. Bu bakımdan, ekonomisi özellikle istihdam açısından tarım ve hizmetler sektörüne dayalı, tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın olduğu az gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığın daha büyük oranda olduğu görülmektedir (Acar ve Işık,2003,s.120).

Kayıt dışılığı ortaya çıkaran ekonomik nedenlerden bir diğeri de ekonomilerin genellikle küçük ve orta boy işletmelerden (KOBİ) oluşmasıdır. KOBİ'lerin dış finansman sağlama olanaklarının kısıtlı olması ve risk sermayesi yatırım ortaklığı, KOBİ borsaları, kredi garanti fonu gibi kurumların henüz yeterince yerleşmemiş olduğu ülkelerde, bu işletmeleri, aynı zamanda bir oto-finansman yolu olan daha az vergi ödeme yoluyla faaliyetlerini finanse etmeye itmektedir. Ayrıca işletmeler küçüldükçe kayıt dışı işçi çalıştırma artmaktadır. Çalıştırılan işçi sayısına bağlı olarak getirilen bazı yükümlülükler de işletmeleri küçük işletme şeklinde yeni arayışlara yöneltmektedir (Acar ve Işık,2003,s.120).

Kayıt dışı ekonomiyi oluşturan ekonomik nedenleri 3 başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar gelir dağılımı,enflasyon ve rekabet ortamının varlığıdır.

1.4.1.1.Gelir Dağılımının Adaletsiz Oluşu

Ekonomi politikası amaçlarından biri olan ekonomik büyümenin sağlanması için uygulanan ekonomi politikası araçları diğer bir ekonomi politikası olan gelir dağılımını olumsuz etkileyebilir.

Vergi yükünün dengeli dağıtılmasının gelir dağılımında dengenin oluşmasına sebep olması, vergi yükünün dengesiz dağıtılmasının ise gelir dağılımında dengesizliğe sebep olması, vergi yükü ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin yüksek düzeyde olması anlamına gelmektedir. Bu bakımdan vergi yükü gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından önemli bir politika aracı olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde oldukça adaletsiz bir gelir dağılımı(vergi yükünün adaletsiz dağılımı) söz konusudur.Faiz ve rant gelirlerinin ön plana çıktığı bir ekonomik yapıda vergi yükü düşük gelirli gruplar üzerinde yoğunlaşmaktadır.Vergi sisteminin yüksek gelir gruplarını kapsam dışına alması,faiz ve rant gelirlerine çeşitli ayrıcalıklar sağlayarak bu tür gelirlerde vergi yükünün azaltılması vergi gelir artış hızını yavaşlatan bir durumdur.Vergi yükünün düşük gelirli gruplar üzerinde yoğunlaşması o ülkedeki gelir dağılımı adaletsizliğinin göstergesidir (Gökbunar,1997,s.301). Bir ülkede gelir dağılımında adaletsizliğin artması o ülkedeki kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hacminde artışa sebep olabilir. Gelirden düşük pay

alan gruplar yani devletin uyguladığı vergi politikaları sonucunda GSMH'dan daha düşük pay alan kesimler, ortalama geçim standartlarına ulaşabilmek için kayıt dışı faaliyetler yapabilmektedirler. Buna örnek olarak çocuk işçilerin çalıştırılması ve bir bireyin ikinci bir işte çalışması verilebilir (İkiz,2000,s.9).

1.4.1.2.Ekonomide Yaşanan Yüksek Oranlı Enflasyon

Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen devamlı bir yükselme şeklinde kendini gösteren enflasyon, birçok sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlara ana kaynak teşkil ettiği gibi işletmelerin temel göstergeleri olan mali tabloları da homojen bir yapıdan uzaklaştırarak aritmetik mantığa ters ve anlamsız bir rakam yığını haline getirmektedir. Bu durum ise bir taraftan işletmelerin geleceğe yönelik plan ve program yapmalarını zorlaştırırken diğer taraftan da şişirilmiş fiktif kazançlar üzerinden devlete enflasyon vergisi vermeye neden olmaktadır (Yüce,1999,s.38).

Ülke ekonomilerinde yaşanan yüksek oranlı enflasyon, kayıt dışı ekonominin büyümesine yol açan bir faktördür. Ekonomideki tüm dengeleri bozan enflasyon, vergisel boyutta da belirsizliğe neden olmakta, işletmelerin gelir ve gider dengeleri üzerinden kayıt dışı ekonominin büyümesine yol açmaktadır. Enflasyonist ortamda fiyat yükselişleri karşısında reel gelirleri artmadığı halde daha yüksek gelir dilimlerinden vergi ödemek zorunda kalan üretici ve tüketici kesimler, olanaklar ölçüsünde kayıt dışılığa kayarak, enflasyona göre kendilerini ayarlamaktadırlar (DPT,2001,s.4).

Makro açıdan bakıldığında, enflasyonun vergi sistemi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri söz konusudur. Olumlu etkisi, vergi gelirlerinin de enflasyon ile birlikte artış göstermesidir. Olumsuz yönü ise, verginin tahakkuk ile tahsil süreci arasında uzun bir sürenin geçmesi nedeniyle verginin reel değerini yitirmesi ve Hazine'nin bundan zarar görmesidir. Böylece, monetizasyon, hükümete enflasyon vergisi yoluyla gelir sağlarken, öbür yönüyle de, reel vergi gelirlerini azaltarak mali açık düzeyini finanse etme işlevini büyük ölçüde yitirmektedir. Hatta bu iki etkinin büyüklüğüne göre yapılan kıyaslamada, bir çok kere kamu kesimi açığının büyümesine neden olduğu görülmektedir. Böylece, açıkların Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması "enflasyon- kamu açığı" döngüsünü yaratacaktır. Diğer taraftan, enflasyon oranı arttıkça nominal faiz oranlarının yükselmesi dolayısıyla, faiz ödemeleri ve bütçe açıkları süregenleşecektir (Yüce,1999,s.39).

1.4.1.3.Ticarette Rekabet Ortamının Varlığı

Globalleşme ve ülkelerarası bütünleşme eğilimleri ile birlikte dış ticaretteki rekabet ortamı da kayıt dışılığa neden olabilmektedir. Söz konusu ekonomik koşullarda çalışan firmalar, maliyet avantajı sağlamak ve ucuz emek gücü temin edebilmek için kayıt dışı çalışmayı tercih edebilmektedirler (Selman,2007,s.31-32).

Kayıt dışı ekonominin varlığı rekabetçi düzenden beklenen olumlu sonuçların elde edilmesini önlemektedir. Şöyle ki kayıt dışının var olduğu bir ortamda yeterli verimlilikte çalışmayan firmalara piyasa dışına çıkararak faaliyetlerine son vermelerinin yanı sıra, kayıt dışına çıkararak faaliyetlerine devam etmeleri şansı tanınmaktadır. Bu suretle söz konusu firmalar, kayıt dışına çıkararak elde ettikleri maliyet avantajları ile daha verimli ve daha rekabetçi olan ancak kayıt içinde kalmış firmalarla rekabete devam edebilmektedir. Bunun sonucunda ekonomi zaman içinde ikili bir yapıya bürünmektedir. Bir tarafta kayıt içinde çalışan ve daha verimli firmalar, diğer tarafta kayıt dışında çalışan daha verimsiz firmalar. Bu kalıcı bölünme, ekonominin daha verimli ve daha zenginlik üreten bir yapıya kavuşmasını önlemektedir. Böylece kayıt dışılık bir ekonominin potansiyel verimliliğine ulaşmasını önleyerek o ülkenin büyüme performansını olumsuz anlamda etkilemektedir (GİB, 2009).

1.4.2.Mali Nedenler

Kayıt dışı ekonominin oluşmasında mali nedenler ya da diğer bir deyişle vergilendirme ile ilgili nedenler çok önemli bir yer tutmaktadır.

1.4.2.1.Ağır Vergi Yükü ve Vergi Oranlarının Yüksekliği

Kayıt dışılığın birçok olumsuz sonucu bulunmaktadır. Vergi gelirlerinin azalması, devletin yeni vergilere başvurmasına veya mevcut vergileri artırmasına yol açmaktadır. Özellikle gelişmiş ekonomilerdeki yüksek vergi oranları, bu ülkelerdeki kayıt dışılığın en büyük sebepleri arasındadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi devlet, mevcut vergi oranlarını arttırsa bireyler üzerinde artan bir vergi yükü oluşacaktır. Artan vergi yükü ise, kayıt dışılığın teşvik ederek bir kısır döngü yaratmaktadır (DPT,2007,s.7). Vergi yükünün ağır olması firma ve bireyleri kayıt dışında faaliyet göstermeye yönlendirmektedir. Böylece vergi hasılatında meydana gelen düşüş nedeniyle ortaya çıkan bütçe açıklarını kapatabilmek için kayıtlı sektördeki mükelleflerin vergileri arttırılmakta ve bir sonraki dönemde artan vergiler karşısında dürüst

mükelleflerden bazıları kayıt dışı sektörde faaliyette bulunanlara katılmak zorunda kalmaktadır (Mavral,2003,s.322).

Bir ülkede vergi yükünün yüksek olması kayıt dışı ekonomiyi artıran en önemli faktörlerden biri olmakla birlikte, kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yönelik önlemler etkin bir şekilde uygulandığında söz konusu faktörün önemi azalmaktadır. Devletin vatandaşla olan iyi ilişkileri, kemikleşmiş vergi ahlakı ve etkin çalışan maliye bu faktörün önemini azaltmaktadır (Bakkal,2007,s.40).

1.4.2.2.Vergilendirme Ortamının Belirsizliği

Ülkede uygulanan vergi mevzuatı, ülkenin sosyal, ekonomik ve mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade kolay ve anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli değiştirme ihtiyacı gösteriyorsa ve istikrarlı bir yapı arz etmiyorsa vergi kaçağı artacaktır (Arıkan,1995,s.76).

Vergi mevzuatının çok sık değişkenlik göstermesi, sık sık vergi afları çıkarılması ve nihayet Vergi kanunlarının içinden çıkılmaz ve karmaşık bir yapıya sahip olması, mükellefleri vergi yasalarına uymamaya yöneltmektedir.

Türk vergi mevzuatı, çok sayıda kanun maddesi, Bakanlar Kurulu kararı ve genel tebliğlerle uzmanların bile izlemekte zorlandığı değişken bir yapıya sahiptir. Bu da mükelleflerde bir güvensizlik duygusu yaratmakta ve mükellef vergi ödeme isteği azalmaktadır.

Ülkemizde çok sık çıkarılan vergi afları, vergisini düzgün ve zamanında ödeyen mükellefi de zamanında vergi ödememeye ve yeri geldiğinde de vergi kaçırmaya sevk edecektir. Vergi ödemek istemeyen mükellef kısmı ise bu vergi aflarından cesaret almaktadır.

Vergi aflarından vergi idaresi ve vergi inceleme birimleri de zarar görmektedir. Vergi inceleme birimlerinin araştırdığı ya da saptadığı eksik tahakkuk ettirilen vergilerin tahsili için yapılan emek vergi afları ile birlikte anlamını yitirmekte ve zaman kaybına neden olmaktadır (Aydemir,1995,s.21).

1.4.2.3.Vergi İdaresi ve Denetimden Kaynaklanan Nedenler

Kayıt dışı ekonomiyi yaratan en önemli etkenlerden bir diğeri de, etkin bir vergi idaresinin olmayışı ve vergi denetiminin yetersizliğidir. Gerçek ve tüzel kişilerin buldukları ekonomik faaliyetler sırasında, vergi kanunlarına uygun hareket edip etmedikleri, diğer bir anlatımla yasalara uyulup uyulmadığının tespit edilmesi vergi denetimi olarak adlandırılabilir. Denetimin varlığı kişileri yasalara uygun harekete zorlar. Denetimin başarısı, denetimden

beklenenin gerçekleşmesi, ancak etkin bir denetimle mümkündür. Kayıt dışılıkla mücadelede en önemli araçlardan biri güçlü bir vergi idaresi ve etkin bir vergi denetimidir (DPT,2001).

Yukarıda da söylendiği gibi kayıt dışılıkla mücadelede en etkili etken denetim mekanizmasının etkin çalışmasıdır. Mükellefler kendilerinin ne kadar az denetleneceklerini bilirlerse vergi kaçırma konusunda o oranda cesaretli olacaklardır. Etkin bir vergi denetimi mükelleflerin gelirlerini kayıt dışına çıkarma cesaretini ortadan kaldıracaktır (Kıldış,2000,s.195).

1.4.3.Sosyal Nedenler

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının gelişmesinde sosyal sebepler de rol oynamaktadır. Nüfusun hızla arttığı, bölgelerarası gelişmişlik farkının yarattığı iç göç olgusu ve çarpık kentleşmenin yoğun olarak gözlemlendiği ülkelerde, kayıt dışı çalışma ülke ekonomilerinin karakteristik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Bunların dışında işsizlik, istihdam vergilerinin yüksek oluşu, bürokratik engeller, işgücü piyasasına yönelik katılıklar da kayıt dışı ekonominin istihdam boyutunda artışına neden olan diğer sosyal sebeplerdir. Aynı zamanda bu nedenler, kayıtlı sektörden kayıt dışı sektöre kayışı da açıklamaktadır (Selman,2007,s.20).

1.4.4.Siyasi Nedenler

Siyasi iktidarlar, toplumlarda vergiye karşı bir tepki olacağından, artan kamu harcamalarının teminini genellikle borçlanma ile yapmaktadırlar. Zorunlu olarak vergilendirme yapmaları gerektiğinde ise kendi seçmen grubu yerine kendilerine oy vermeyen seçmen grubunu vergilendirmekte, oy uğruna söz konusu grupların istekleri doğrultusunda vergi politikası uygulamakta, dolayısıyla vergi adaletini bozarak ağır vergi yükü altında ezilen kesimleri kayıt dışına itmektir.

Gelişmiş ülkelerin demokrasilerinde, devletin vatandaşı denetlemesinin yanında, vatandaş da devleti denetleme hakkına ve yetkisine sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerdeki demokrasi anlayışına göre ise, kanunlara tabi olanlar ve kanunları uygulayanlar, kanunların oluşumuna katılamamakta ve ayrıca vatandaşlar da devleti denetleme hakkına sahip olamamaktadırlar. Kanunların oluşumuna katılamayan veya kanunların uygulanmasını denetleyemeyen vatandaşlar, tepkilerini kayıt dışı faaliyetlere kayarak ortaya koyabilmektedirler. Devlete bağlılığın azalması, bir diğer deyişle devletin saygınlığını yitirmesi, ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında tutulmasının toplum tarafından hoşgörü ile karşılanmasına neden olarak, kayıt dışı ekonominin gelişmesine yol açmaktadır (Toptaş,1998,s.50).

1.4.5.Çalışma Hayatından Kaynaklanan Nedenler

Kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansımalarıyla ortaya çıkan en önemli problem; sosyal güvenlik sistemini ve çalışma hayatını düzenleyen hukuk kurallarına uyulmaksızın, kayıt ve beyan dışı kaçak işçi çalıştırılması veya kendi nam ve hesabına kayıtsız olarak çalışılması şeklinde ortaya çıkan kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı ekonomide kaçak işçilik üç şekilde ortaya çıkmaktadır (GİB,2009). Bunlar;

- İşçinin hiçbir şekilde resmi kayıtlarda yer almamasıdır.
- İkinci yöntem, işçi resmi kayıtlarda sigortalı olarak görünmekle birlikte, prim ödeme gün sayısı düşük gösterilmektedir.
- Kaçak işçilikte üçüncü yöntem ise, işçinin elde ettiği gelirin resmi kayıtlara yansımamasıdır.

Kayıt dışı istihdamı ortaya çıkaran nedenler ise çeşitlidir. Öncelikle, ücretten yapılan sigorta primi, vergi gibi kesintiler işveren için büyük bir yük oluşturmaktadır. Bununla birlikte işçilerin işe başlarken “brüt ücret” üzerinden değil, net ücret üzerinden anlaşmaları kanunların esasen işçiyi yükümlü tuttuğu fakat ödenmesinde işvereni sorumlu saydığı bazı yükümlülüklerin (sigorta primi işçi hissesi, gelir vergisi vb.) işveren tarafından katlanılmamasına sebep olmaktadır.

İşveren üzerindeki mali yükümlülüklerin etkisi özellikle küçük işletmelerde kendini daha fazla hissettirmektedir. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ’ler) ülkemizde toplam istihdamın %45’ini, yatırımların %27’sini gerçekleştirirken toplam kredilerin sadece %3 – 4’ünü kullanmaktadır. Bu tür işletmeler ancak ağır mali yükümlülüklerden (vergi, sigorta primi vb.) kaçarak kendilerine finansman kaynağı yaratabilmektedir. Diğer yandan küçük işletmeler, çeşitli vergi yasalarının yanı sıra, Bağ-Kur, SSK, Belediye Yasası, Çevre Kanunu vb. mevzuatların getirdiği yükümlülükleri yerine getirmek için hem zaman hem de para harcamak zorundadırlar. Bu durum zaten finansman sıkıntısı içinde bulunan KOBİ’leri daha da zora sokmakta ve bu tür işletmeleri kaçak işçi çalıştırmaya teşvik etmektedir.

İstihdam üzerindeki vergisel yüklerin ağırlığı, istihdamın kısmen veya tamamen kayıt dışına kaymasına yol açmaktadır. Brüt gelir ile net gelir arasındaki makas açıldıkça, kayıt dışı istihdamın cazibesi artmaktadır. Çalışanların net ücretleri ile çalışanları istihdam etmenin maliyeti arasındaki farkı ifade eden “vergi makası”, gelir vergisi ile çalışan ve işverenlerin sosyal sigorta katkılarından oluşmaktadır.

Kayıt dışılığı teşvik eden bu yapının değiştirilmesi için istihdam üzerindeki vergi ve sosyal güvenlik yükünün azaltılması gerekmektedir. Vergi makasının büyüklüğü gelir vergisi oranının yüksekliğinden daha çok sosyal güvenlik katkı paylarının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır (GİB,2009). Kayıt dışı ekonomiye katılanlar açısından kayıt dışı faaliyette

bulunmanın başlıca gerekçesi, kayıtlı faaliyette bulunma imkânlarının sınırlı olmasıdır. Bu temel sebep yanında, çalışma hayatının koşulları kayıt dışılığta önemli bir faktördür. Çalışma hayatından kaynaklanan faktörler “piyasa aksaklıklarından” kaynaklanmaktadır. Başlıca örnekleri; resmi ekonomiye kıyasla bir ürünün daha ucuza üretimi veya edinimi, bir üretim faktörünün daha elverişli fiyatla üretime katılmasıdır. Sayılan bu avantajlar hem üretici, hem üretim faktörü sahibi hem de tüketici için söz konusu olabilmektedir. Örneğin; girişimci, bir mal veya hizmeti resmi ekonomide olduğundan daha karlı olarak üretebilmektedir. Çünkü vergisiz, sigorta kesintisiz, kanuni düzenlemelerden uzak üretim yapan gizli sektör, resmi sektörden daha avantajlı olmaktadır. Gizli sektörü seçen işveren; hukuki çalışma süresi, işçi koruma mevzuatı, fazla mesai veya işe son verme gibi hususlarla ilgili kayıtlardan kurtulmuş olmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin etkin çalışmıyışı, bireylerin sisteme kayıtlı olmakla elde edecekleri faydalar ile kayıt dışı kalma durumunda elde edecekleri faydaları karşılaştırarak tercih yapmalarına sebep olmaktadır. Eğer etkin ve verimli bir sosyal sistemi yoksa cezai yaptırımlar caydırıcı değil ise sosyal güvenlik primleri gibi istihdamla ilgili kesintiler yüksek ise kısaca kayıt dışı sektörde faaliyette bulunmanın kayıtlı sektörde faaliyette bulunmaya göre alternatif maliyeti düşük ise bireyler kayıt dışında kalmayı tercih ederler. Sosyal güvenlik kapsamındaki fakirlik ve işsizlik gibi yardımlar da bireylerin, daha çok bu uygulamaların önemli olduğu gelişmiş ülkelerde, bu imkânlardan yararlanmak amacıyla faaliyetlerinin tamamını veya bir kısmını gizleyerek kendilerini işsiz veya gelirlerini düşük göstermelerine yol açmaktadır (İlgin,1999,s.30-31).

Çalışma hayatı ile ilgili yasal düzenlemelerin part-time, kısa süreli çalışma ve evde çalışma gibi zamanla ortaya çıkan gelişmeleri kapsayamaması, işyeri koşulları için getirilen standartlar, üretimlerin lisanslı olma gereği, çalışanlar için aranan asgari yaş, eğitim, diploma, asgari ücret ve fazla mesai gibi düzenlemeler ile kadın çalışanlara daha düşük ücret verilmesi ve bu yüzden kadınların ev işlerini tercih etmesi gibi hususların hepsi, kayıt dışı üretim ve istihdamda rol oynamaktadır.

Kayıt dışı faaliyetlerin çalışma hayatından kaynaklanan temel sebeplerinden birisi de başta firmalar olmak üzere sendikalara duyulan tepkidir. Firmalar, istihdam ve ücretler konusunda esnek olmayı tercih ederler. Sendikalar ise firmaların bu esnek olma arzularını engelleyen kurumlardır. Firmalar da tepkilerini, şartlar elverdiği ölçüde sendikasız ve kayıtsız eleman çalıştırma yolunu seçerek veya işlerini alt sözleşmeler ile başka küçük işletmelere yaptırarak üretimi merkezilikten kurtarıp kayıt dışı faaliyetlerde bulunmak suretiyle göstermektedir. Ayrıca, işçi sayısına bağlı olarak işletmelere getirilen yükümlülükler de işletmelerin

faaliyetlerini küçültmelerine veya olduğundan düşük göstermelerine yol açmaktadır (Karatay,2009,s.46).

1.4.6.Psikolojik Nedenler

1.4.6.1.Mükelleflerin Kamu Harcamalarına Bakış Açısı

Vergi ödeyenlerin üzerinde en çok durdukları konulardan birisi; toplanan vergilerin nerelere ve nasıl harcılandığıdır. Gerçekten de vergilerin kimlerden ve nasıl alınacağı ayrıntılı bir biçimde düzenlendiği halde, kamu harcamalarının kimler için ve nasıl yapılacağına dair düzenlemeler yoktur. Diğer tüm koşullar vergileme için en uygun ortamı hazırlasa bile; toplumda, alınan vergilerin kötü harcılandığına dair bir kanı oluşmuşsa, vergiye karşı ciddi bir direncin oluşması kaçınılmazdır. Bu nedenle, devlet harcamalarının, vergi ödenmesi ve dolayısıyla da kayıt dışı ekonominin gelişimi üzerinde doğrudan belirleyici etkisi vardır. Kamu harcamalarının toplumun beklentilerini karşılayacak biçimde yapılmaması ve savurganlık vergi ödeyenler için önemlidir. Ekonomik ve sosyal gelişim için acil olan yatırımların yeterli düzeyde yapılmaması, eğitim, sağlık, adalet ve savunma gibi konularda ortaya çıkan sorunların çözülmemesi karşısında, gereksiz ve toplumun gözünde lüks olan harcamaların artma eğiliminde olması vergi ödeyenleri, vergi ödemekten caydırmaktadır (Aydemir,1995,s.55-56).

Mükelleflerin devletin harcamalarından hoşnutsuzluğu ya da memnuniyetsizliği değişik sebeplerden kaynaklanmaktadır (Yılmaz,2006,s.98).

-Mükellef,devletin vergi toplamak suretiyle ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğine inanıyor ve devletin küçültülmesini istiyor olabilir.

-Mükellef vergi olarak devlete ödediği değer, hizmet olarak elde ettiği değerden daha fazla olduğunu düşünüyor olabilir.

-Mükellef devletin sunduğu mal ve hizmetlerin kalitesinden memnun olmayabilir.

-Mükellef devletin gereksiz yere lüks harcamalar yaptığını, kaynakları etkin bir şekilde kullanmadığını ve israf ettiğini düşünüyor olabilir.

-Mükellef devletin harcama politikasını benimsemiyor olabilir.

-Mükellef, hükümetin ideolojik görüşlerini benimsemiyor olabilir.

Mükelleflerin yukarıda sayılan hoşnutsuzlukları vergiye uyumun azalmasına neden olur.

Vergilerin verimli kullanılmadığı, kamu kesiminde yolsuzlukların yapıldığı haberlerinin doruklara çıktığı bir ortamda, mükelleflerin devlete olan inancı ve güveni sarsılmaktadır. Çok

önemli olan bu psikolojik faktör, mükelleflerin vergilerini devlete ödemek yerine kaçırıp, kendilerinin verimli gördükleri alanlarda kullanmalarına neden olmaktadır.

Yukarıda bahsedilen olay yani, mükelleflerde devletin etkin çalışmadığı, kaynakların israf edildiği kanısı yerleşmişse, devlete bağlılık duygusu, ardından da vergi ahlakı zayıflayacaktır. Yolsuzluklar bunun etkisini daha da artırır (Durusoy,2003,s.53). Ülkemizde bu konuda yapılan bir araştırma, vergi mükelleflerinin % 97'nin ödedikleri vergilerin layıkıyla gerekli yerlere sarf edilmediğini düşündüğünü göstermektedir (Kızılot ve Çomaklı,2004,s.133).

1.4.6.2.Vergi Ahlakı ve Vergi Bilicinin Yeterince Yerleşmemiş Olması

Vergi ahlakı oturmuş, vergi bilinci yerleşmiş mükelleflerden, vergi kanunlarına göre ödemesi gereken vergiyi tam, eksiksiz ve zamanında ödemesi beklenir. Vergiyi ödemenin kendi gelirinde azalma meydana getireceğini düşünmeden, vergiyi toplumsal bir görev olarak algılayan mükelleflerin oluşturduğu toplumlarda devlete bağlılık aynı derecede yüksektir. Devlete bağlılık ile vergi ahlakı arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğer devlete bağlılık azalırsa vergi ahlakı da azalma göstermektedir. Vergiyi, karşılıksız bir şeymiş gibi algılayan ve bu anlayışın yerleştiği, bir de bunun üzerine toplanan bu vergilerin israf ve suistimal edildiği düşüncesinin varlığı devlete olan bağlılığı azaltacak, bunun sonucunda da vergi kaçakçılığı artacak ve buna bağlı olarak da kayıt dışı ekonomi artış içine girebilecektir (Günay,2000,s.25).

Vergi bilincinin toplumda yerleştirilebilmesi için, her türlü iletişim araçlarından yararlanılmalı, eğitim ve öğretim sisteminin ilk kademelerinde adeta vergi propagandası yapılarak verginin ulusal bir görev olduğu aşılmalı, toplanan vergilerin hangi alanlara harcandığı konusunda toplumu aydınlatılabilmek için vergi ve kamu harcamalarıyla ilgili rakamlar belirli periyotlarla düzenli olarak yayınlanmalıdır (Gökbunar,1995,s.83).

1.5.Kayıtdışı Ekonominin Sonuçları

Kayıt dışı ekonomi'nin hem olumsuz hem de olumlu sonuçları bulunmaktadır. Aşağıda açıklandığı üzere olumlu sonuçlar vardır ancak olumsuz sonuçların daha ağır bastığı söylenebilir.

1.5.1.Olumsuz Sonuçlar

1.5.1.1.Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Sonuçlar

Kayıt dışı ekonominin en önemli olumsuz etkisi, devletin temel gelir kaynağı olan vergi gelirlerini azaltmasıdır. Bazı ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında kalması, vergilerin eksik ya da hiç ödenmemesine neden olmakta ve sonuçta devletin vergi gelirlerini de azaltmaktadır. Devletin vergi gelirlerinin azalması sonucu doğan bütçe açıkları ya borçlanma ya da para basma yoluyla karşılanır. Bütçe açıkları, borçlanma yoluyla karşılandığı takdirde faiz oranları yükselmekte dolayısıyla özel sektörün yatırım maliyetlerini artırarak yatırımları azaltmaktadır. Yatırımların azalması, işsizliği artırarak işsiz kitlelerin kayıt dışı ekonomide çalışmasına neden olmaktadır. Bütçe açıklarının borçlanma yoluyla karşılanması sonucu artan faiz oranları nedeniyle kamu borçlanma maliyeti de artmakta dolayısıyla bütçe açıkları daha da artmaktadır. Bütçe açıklarının Merkez Bankası aracılığıyla para basılarak karşılanması ise, enflasyon oranının yükselmesine dolayısıyla gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır. Bu anlamda, kayıt dışı ekonominin kişisel refahı artırdığı bir gerçek olmakla birlikte toplumsal refahı artırıp artırmadığı tartışılmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi, istatistikî verilerin sağlıklı olmasına yol açmaktadır. Bu anlamda kayıt dışı ekonominin bir diğer olumsuz etkisi, ekonomi politikaları oluşturma sürecinde görülür. Geniş hacimde bir kayıt dışı ekonomi; istihdam, fiyatlar genel seviyesi, milli gelir vb. resmi makroekonomik verileri çarpıtarak bu verilerin güvenilirliğini azaltır. Ekonomik verilerin, milli istatistik içinde gerçeği yansıtmaması refahı olumsuz yönde etkilemekte ve ekonominin durumu hakkında yanlış bilgi vermektedir. Bu verilerden yola çıkarak oluşturulan ekonomik politikaların etkinliğini sınırlayabilmekte ya da tamamen ortadan kaldırebilmektedir (Özsoylu,1996,s.45).

Kayıt dışı üretilen mal ve hizmetlere, vergisinin ödenmemesi nedeniyle daha düşük bedelle satılma imkanı verilerek dürüst vergi mükellefleri açısından haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışılığın olduğu sektörlerde vergi, sigorta ve diğer kesenekler ödenmediği için bu sektörler lehine bir durum ortaya çıkar. Diğer taraftan, resmi kayıtların tutulduğu sektörlerde faaliyette bulunanların, vergi, sigorta ve diğer keseneklerden dolayı üretim maliyetleri artmaktadır. Bunun sonucunda, dürüst vergi mükellefleri açısından haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonomi nedeniyle, üretim kaynakları vergilendirilmeyen sektörlerle kayabilmekte, dolayısıyla kaynaklar da verimsiz alanlarda kullanılabilir. Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanamaması ve kaynakların verimli olarak kullanılamaması, ekonominin sağlıklı ve dengeli büyümesini de engellemektedir (Sarılı,2002,s.44).

Ekonomi içerisinde kayıt dışı faaliyetlerde bulunan firmalar daha çok KOBİ'lerdir. Kayıt dışı faaliyette bulunan KOBİ'lerin ödedikleri vergi oranı düşük olmaktadır. Büyük ölçekli işletmelerin üzerindeki vergi yükü ve diğer giderler daha fazla bulunmaktadır. Böylece, büyük firmaların da işlerini taşeronlar aracılığıyla veya küçülerek yürütme çabaları, ekonominin merkezilikten uzaklaşmasına yol açmakta, bu durum da optimum ölçek büyüklüğünün sağlayacağı verimlilik artışı gibi avantajların elde edilmemesi sonucunu doğurmaktadır (Selman,2007,s.41).

Kayıt dışı üretimler, belgesiz ve kayıtsız üretilmeleri sebebiyle standart dışı ve garantisiz olduğundan, söz konusu ürünleri tüketen tüketici kesimin de kayıt dışılıktan dolayı mağdur olması ve kayıtlı sektör tüketicilerini korumaya yönelik yasalardan ve satış sonrası hizmetlerden yararlanamaması söz konusu olmaktadır (DPT,2001,s.8).

Kayıt dışı ekonomide ödemelerin daha çok nakit para kullanılarak gerçekleştiriliyor olması, fiyat istikrarının olmadığı durumlarda, kayıtlı ekonomi yanında kayıt dışı ekonomide de istikrarlı bir para birimi arayışına ve dolar/euro gibi nispeten istikrarlı para birimlerinin ekonomide yaygın olarak kullanılmasına, yani "dolarizasyona" yol açmaktadır (DPT,2001,s.8).

1.5.1.2.Kayıt dışının Vergi Yükünü Olumsuz Etkilemesi

Kayıt dışı ekonominin söz konusu olmasından dolayı, kayıtlı yani resmi GSMH rakamları gerçekte olduğundan daha küçük tahmin edilir ve toplam vergi hâsılatının resmi GSMH'a oranlanmasıyla bulunan vergi yükü yanıltıcı olur. Bu şekilde tespit edilen vergi yükü, sadece kayıtlı ekonomi üzerindeki vergi yükünü gösterir, ekonomideki toplam vergi yükünü yansıtmaz.

$$V_y = T / \text{GSMH}$$

Vergi yükünün gerçekteki oranını tespit etmek için, toplam vergi hâsılatının kayıtlı ve kayıt dışı GSMH toplamına bölünmesi gerekir.

$$V_y = T / \text{GSMH kayıtlı} + \text{GSMH kayıtsız}$$

Yukarıda T; toplam vergi gelirlerini, V_y ; vergi yükünü, GSMH kayıtlı; resmi ekonomiyi, GSMH kayıtsız; kayıtsız ekonomiyi göstermektedir.

Kayıtlı GSMH ile hesaplanan vergi yükü ile kayıtlı ve kayıt dışı toplam GSMH ile hesaplanan vergi yükü arasındaki fark, vergi yükü dağılımındaki adaletsizliği ifade etmektedir.

Resmi raporlarda, sadece kayıtlı GSMH'a bölünerek elde edilen vergi yükü rakamlarının, yani gerçekte olduğundan daha yüksek oranların yayınlanması, toplumda genel olarak vergi

yükünün yüksek olarak algılanması sonucunu doğurur. Bu durum, toplumdaki bireylerin vergiye uyumunu olumsuz etkileyerek, vergiye karşı tepki duyulması sonucunu doğurup, kayıt dışı ekonominin beyan dışı ve enformel ekonomi bileşenlerini genişletebilir (Yılmaz,2006,s.156).

Kayıt dışı ekonomi vergi yükünü dürüst mükellefler aleyhine çevirerek vergi adaletini bozmaktadır. Çünkü gelir elde edenlerin bir bölümü, elde ettikleri gelir üzerinden devlete vergi vermekte; diğerleri ise vergi vermeyerek gelirlerinde azalmaya yol açmamaktadırlar. Dolayısıyla vergisini vermeyenler üzerinde bir vergi yükü bulunmazken, dürüst mükellefler üzerindeki vergi yükü, bu iki kesim arasında adaletsizliğe yol açmaktadır (Günay,2000,s.38).

1.5.1.3.Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Üzerindeki Olumsuz Sonuçlar

Çalışma hayatı ile ilgili olumsuz etkiler büyük ölçüde kayıt dışı istihdamdan kaynaklanmaktadır. Kayıt dışı istihdam, her şeyden önce, sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini bozmaktadır. Kayıt dışı istihdam; çalışanların gerekli vasıflara sahip olmaması ve asgari yaş haddi, asgari ücret, fazla mesai ve işyeri standartları gibi konulardaki düzenlemelere uyulmaması, gerekli sosyal güvenlik, vergi ve diğer fonların eksik ödenmesi veya hiç ödenmemesi anlamına gelmektedir. Böyle olunca yeterli prim toplanamamakta, sosyal güvenlik kuruluşları da başta finansman zorlukları olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaşmakta ve kendilerinden beklenen hizmetleri etkin olarak yerine getirememektedir (Çizgici,2003,s.18).

Kayıt dışı ekonomide iş kesitlere ayrılır, işletmeler küçülür, (entegre / kombine tesisler kurulamaz, kurulmuş olanlar küçülür) işyerlerinin küçülmesi, işçi sayılarının azalması ya da işçilerin patronlaşması ile sonuçlar, böylelikle sendikalaşmaya (toplu pazarlık gücü) ihtiyaç kalmaz. Pazarlık gücü olmayan işsiz emek “iş bulma” tesellisi ile istismar edilir (Altuğ,1999,s.481).

Kayıtlı işletmeler, kayıt dışı faaliyette bulunan işletmeler karşısında rekabet gücü kaybına uğrayıp zayıfladıkça, bu işletmelerin istihdam ettiği çalışanlar da zarar görmekte, örgütlü işçi-işveren ilişkileri giderek azalmakta ve sivil toplum örgütleri zayıflamaktadır. (TİSF,2001)

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyük, sigortasız çalışanların ağırlıkta olduğu ve dolayısıyla vergi gelirlerinin düşük kaldığı bir ülkede insanların sosyal güvenlik sisteminden beklentilerini karşılayabilmek olanaksız hale gelmektedir.

1.5.1.4.Toplumda Refah Kaybına Sebebiyet Vermesi

Vergisini tam ve zamanında ödeyen mükellef ile vergisini ödemeyen yani kayıt dışında iş yapan mükelleflerin aralarındaki farklara, sebep oldukları sonuçlara yukarıda değinmiştik. Vergisini tam ve zamanında ödemeyen, kayıt dışı faaliyetlerde bulunan mükellefler aynı zamanda hem kaynak dağılımında etkinliği bozmakta hem de gelir dağılımını olumsuz etkileyerek refah kaybı yaratmaktadırlar.

Kayıtlı ekonomiye göre, kayıt dışı ekonomide faaliyet gösterenler üretim faktörlerini (emek, sermaye, toprak, teknoloji) daha avantajlı bir şekilde kullanırlar ve bu avantaj da onlara daha düşük maliyetle üretim yapmayı olanaklı kılar. Düşük maliyetler üretim, karlılığı arttıran bir durumdur. Nitekim kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunan kişiler, yasaların kendilerine yükleyeceği yükümlülüklerin dışında kaldıklarından daha düşük maliyetlerle üretim yapmaktadırlar. Sosyal güvenliklerini temin etmeden işçi çalıştırılması, işçilerin sosyal güvenlik haklarının tam olarak kendilerine verilmemesi, düşük ücretle işçi çalıştırılması gibi sebeplerle kayıt dışı sektör kayıtlı sektöre göre maliyet avantajı sağlamaktadır. Bu durum kayıtlı ve kayıt dışı faaliyetlerden sağlanan kazançlarda farklılıklar meydana getirmekte, bu farklılıklar kaynakların daha az kazançlı olan kayıtlı ekonomiden daha fazla kazançlı olan kayıt dışı alanlara doğru kaymasına sebep olmaktadır. Bu durum ekonomideki kaynak dağılımını bozar. Kaynaklardan bir kısmının kayıt dışı ekonomiye kayması durumunda da refah kaybı meydana gelir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle üretilen mal hizmetlerin düşük kalitede mal ve hizmet oluşu da ülkede refah kaybına sebep olur (Kırbaş,1995,s.24).

Kayıt dışı ekonominin gelir dağılımında adaleti bozarak da refah kaybına sebebiyet verdiği söylenebilir. Piyasa ekonomisi kayıt dışı ekonomi yokken dahi gelir dağılımını adil olarak sağlayamazken, kayıt dışı ekonominin varlığı halinde, gelir dağılımı daha da bozulur.

Kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanlar, bütçe uygulamalarında gelirin yeniden dağılımı yapılırken, bunun dışında kalırlar. Böylece devlet gelirin yeniden dağılımı mekanizmasıyla ekonomide gelir dağılımında meydana gelen adaletsizlikleri giderme konusunda etkinliğini yitirir. Bu durum da ekonomide refah kaybına neden olur (Yılmaz,2006,s.167).

Bununla birlikte ekonomide kayıt dışı olarak faaliyette bulunanlar, vergi ödemedikleri halde devletin sunduğu hizmetlerden faydalanırlar. Başka bir deyişle bu kişiler bu hizmetlere ek bir talep oluştururlar ve gelir dağılımında etkinliği bozarlar. Nitekim kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunup vergi ödemeyenlerin gelirleri , faydalandıkları hizmeti piyasadan satın almaları halinde ödemeleri gereken tutar kadar artarken, kamu harcamalarındaki artışın finansmanının, kayıtlı ekonomide bulunanların vergi yüklerinin arttırılması suretiyle

sağlanması halinde, kayıtlı ekonomide bulunanların gelirleri ve refahları vergi oranlarında meydana gelen artış kadar azalmaktadır (Şahin,2006,s.160).

1.5.1.5.Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Sonuçlar

Kayıt dışı ekonomi, kurumsallaşmış ve tamamen kayıtlı olarak çalışan işletmeler üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Sektörler arası rekabet şartları bozulmakta, haksız rekabetle karşılaşmaktadır. Kayıtlı çalışan işletmeler yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalmakta, bu firmalar aleyhine üretim ve ticareti saptırıcı etkiler doğurmakta ve kaynakların rasyonel dağılımı bozulmaktadır. Ayrıca özellikle küçük ve orta boy işletmeler vergi kaçakçılığı yolu ile vergiden kurtulurken, diğer taraftan kaçakçılık yapmayan bir kısım teşebbüs üzerindeki vergi yükünün ağırlığı artmaktadır (Kazıcı,1993,s.27).

Yukarıda de değinildiği üzere devletin kontrolü dışında faaliyette bulunarak devletten vergi kaçırarak kayıt dışı ekonomi sektörü , düşük maliyetli üretim yaptığı için, iç piyasada vergi ödeyen kayıtlı ekonomiyle haksız şartlarda rekabet yapmakta ve bundan dolayı da mevcut kayıtlı ekonominin ya piyasadan çekilmesine ya da onun da kayıt dışı ekonomiye kaymasına sebep olmaktadır (Karagül,1995,s.191).

Faaliyetlerini kayıt dışı yürütenler, faaliyetlerini kayıtlı şekilde yürütenlerin kayıtlı olmaktan dolayı katlandıkları oldukça yüksek ek maliyetlere katlanmadıklarından, haksız rekabet avantajı elde edilmektedir. Kayıt dışı üretilen mal ve hizmetler , vergisinin ödenmemesi nedeniyle daha düşük bedelle satılarak,dürüst vergi mükellefleri açısından haksız rekabet ortaya çıkmaktadır.

1.5.1.6.Sosyal Yapı Üzerindeki Olumsuz Sonuçlar

Kayıt dışı faaliyetlerin artması, toplumun moral ve ahlaki değerlerinin bozulmasına ve yasadışı faaliyetlerin yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Kayıtlı faaliyette bulunanlar, yaygın kayıt dışılığı gördükçe kendileri de kayıt dışı çalışmakta, gelirlerini devletten gizlemektedirler. Kayıt dışı faaliyetler, kayıt dışılığın doğası gereği yasal düzenlemeler, genel ve açık kurallar dışında yürütülmektedir. Bütün bunlar, hukuk ve adalet sisteminin etkinliğinin kaybolması, yeraltı ilişkilerinin buradan doğacak boşluğu doldurması ve toplumda suç ve suçlu sayısının artması anlamına gelmekte, sosyal açıdan sakıncalı durumlar yaratabilmektedir.

Kayıt dışı faaliyetlerin yaygınlaşması, bireylerin devlet otoritesine olan güvenlerini azaltır. Devlete olan güvenlerinin azalması sonucu, bireyler sorunlarını yasadışı yollarla (rüşvet, suistimal yoluyla veya mafya olarak bilinen yasa dışı örgütler yoluyla) çözüme yoluna

gidebilirler. Kayıt dışı ekonomi devlete karşı bir başkaldırı (ekonomik anarşi) yaratır, moral değerlerini bozar (Altuğ,1994,s.66). Ahlaki değerler üzerinde ortaya çıkan bu yozlaşma, kişileri devlete ve topluma karşı suç işlemeye yöneltir. Kayıt dışılığın yasadışı faaliyet boyutunu oluşturan, toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü fuhuş, kumar ile çeşitli kaçakçılık, uyuşturucu satışı ve kullanımı vb. ların artması özellikle genç kuşakları olumsuz etkilemekte, toplumda ahlaki çöküntüye yol açmaktadır.

Kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren firmalar, sosyal güvenlik primi ödemedikleri için devletin vergi gelirlerini azaltarak, düşük gelir gruplarına devletçe sağlanan sosyal transferleri sınırlandırabilir. Azalan sosyal transferler, düşük gelirli grupların yaşam standartlarını daha da zorlaştırarak, sosyal ve siyasal huzursuzluklara neden olabilir (Öğünç ve Yılmaz,2000,s.5-6).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, çoğu zaman çevre ile ilgili düzenlemelere uyulmadan gerçekleştirildiğinden, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden dolayı doğal kaynakların tahribi söz konusu olmaktadır. Kuşkusuz bu durumda geleceğe dönük telafisi mümkün olmayan zararlara yol açmaktadır.

1.5.2.Olumlu Sonuçlar

Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkileri yoğun olmakla birlikte, ekonomi üzerinde olumlu etkileri olduğu da ileri sürülmektedir. Özellikle Dünya Bankası'nın çeşitli raporlarında sürekli olarak gündeme gelen "yoksulluk" sorunu'nun kayıt dışı ekonomi sayesinde bir çözüme ulaştırılabileceği ve kayıt dışının soruna geçici bir çözüm olabileceği vurgulanmıştır (Algan,2004,s.22). Dünya Bankası'nın raporlarında yoksulluğun azaltılması tamamen kayıt dışılığa bağlanmış bir durum değildir.Raporlara göre yoksulluğu azaltmak için tarımın dışında istihdam alanlarının daha da çoğalması,hükümet harcamalarının ekonomik olarak daha zayıf kesimlere aktarılması gibi faktörler de önem arz etmektedir (Dünya Bankası Raporu,2000,s.44).

Yukarıda da açıklandığı üzere kayıt dışı ekonominin en önemli olumlu etkisi istihdamı arttırmasıdır. Kayıt dışı ekonomi ile GSMH arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.Şöyle ki kayıt dışı ekonominin boyutunun arttığı dönemlerde ücret ödemelerinden vergi kesilmeyeceği için emek talebinin emek fiyatına esnekliğinin yüksek olduğu varsayımı altında, emek talebi artacağı için istihdam artacaktır. Çünkü, işverenler daha düşük işçilik maliyetleriyle karşılaşacaklar, işçilerin ise reel ücretleri artacaktır. Ayrıca kayıt dışı ekonomi, vergiye tabi geliri azaltmak suretiyle fiili vergi oranında düşüş meydana getirir. Bu düşüş, kullanılabilir geliri arttırır. Bu durumda ekonomide kullanılmayan atıl kapasite varsa marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak ekonomide tüketim mallarına talep artar, dolayısıyla yatırım

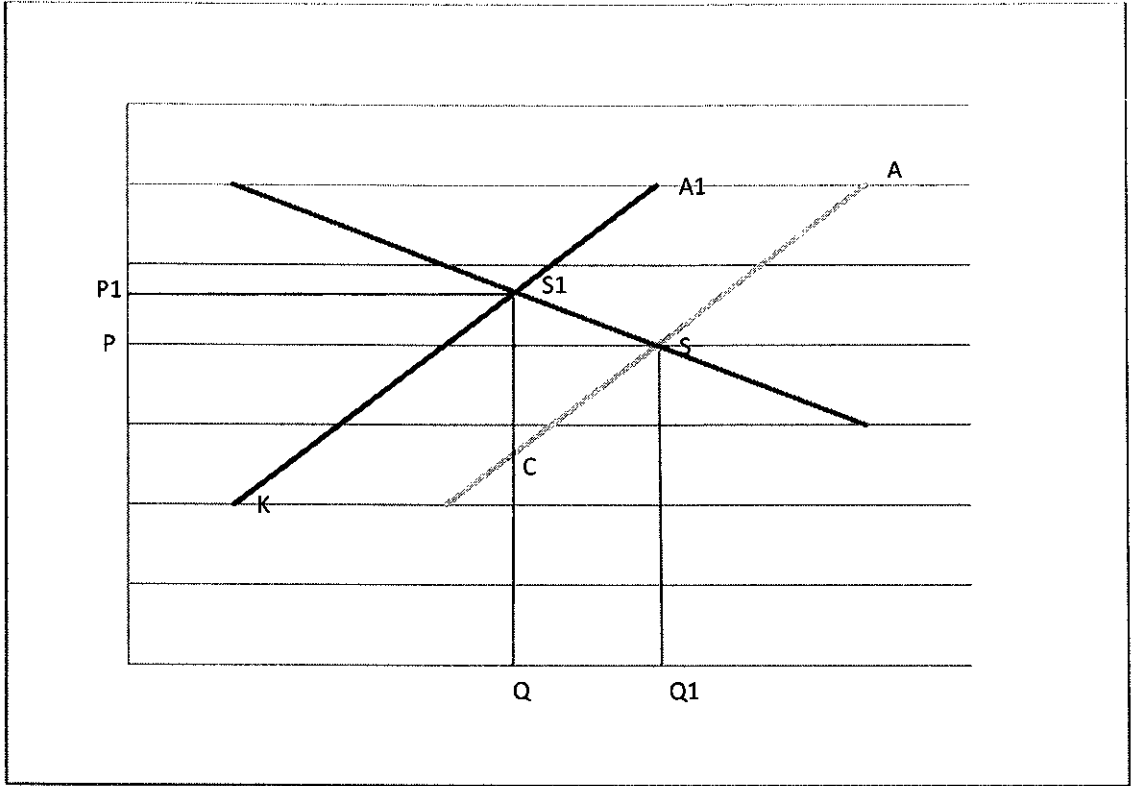
mallarına talep artar, sonuçta da yatırım mallarına olan talep seviyesi yükselir ve yatırımların artmasıyla milli gelir seviyesi de artışta geçer (Kıldış,2000,s.1).

Bunun yanında kişi ve kurumlar vergiyi oto-finansman yöntemi olarak kullanarak büyümelerini sürdürebilmektedirler. Ekonomik büyümenin öncelikli tercih olduğu bir ülkede; eğer alınan vergilerle devlet tarafından gerçekleştirilen büyüme oranı, bu vergiler kişilerin ve firmaların elinde kalsaydı sağlanacak büyümeden daha düşük ise, kayıt dışı çalışmanın olumlu sonuçlar yarattığı ileri sürülebilir (Kıldış,2000,s.1).

Kayıt dışı ekonominin ileri sürülen en önemli olumlu etkilerinden biri, kayıt dışı çalışan kişilere ve firmalara rekabet gücü kazandırmasıdır. Kayıt dışı ekonomide kayıtlı ekonomideki kazanç üzerinden alınan vergiler, işçilik üzerinden ödenen sigorta, vergi gibi yüksek oranlı kamusal yükümlülükler bulunmadığından, üretim maliyetlerinin, dolayısıyla satış fiyatlarının düşük gerçekleşmesi, kayıt dışı ekonomiye yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda rekabet gücü kazandırmaktadır.

Çeşitli nedenlerle kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye kayan gelirler, tasarruflar üzerinde çarpan etkisi yaratarak ekonomiye canlılık getirir ve rekabet gücünü artırır. Kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirler kayıtlı ekonomide yer alan mal ve hizmetlere talep yaratmaktadır. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirlerin tüketim aşamasında kayıt altına alınma ihtimali söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, elde edilmesi aşamasında kayıt altına alınamayan gelirler harcanması aşamasında kayıt altına alınabilir (Sarılı,2002,s.45). Almanya ve Avusturya'daki ampirik kanıtlar, kayıt dışı ekonomide elde edilen kazançların % 66'sından daha fazlasının doğrudan resmi sektörde harcandığını ve kayıtlı ekonomide bir patlamaya yol açtığını göstermektedir. Bu nedenle, bu harcamaların ekonomik büyüme ve vergi gelirleri (özellikle dolaylı vergi gelirleri) üzerindeki pozitif etkileri de mutlaka hesaba katılmalıdır. İngiltere'deki kanıtlarda kayıt dışı ekonominin, tüketim harcamalarını önemli ölçüde teşvik eden bir faktör olduğunu göstermektedir (Frey ve Schneider,2000,s.8-9). Yine Peru'da yaratılan zenginliğin % 36'sının kayıt dışı faaliyetlerden kaynaklandığı görülmektedir (Germanague-Debare,1996:22-24).

Kayıtdışı faaliyetlerin, toplam üretim, fiyatlar genel seviyesi ve işsizlik üzerinde olumlu etkileri vardır. Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin engellenmesi durumunda üretim düşmekte ve fiyatlar yükselmektedir. Toplam üretimin düşmesi durumunda ise hem kapasite kullanım oranı düşmekte hem de işsizlik artmaktadır. Bu da ülke kaynaklarının etkin kullanımını engellemektedir (Çiloğlu,1998,s.83).

Şekil 1.1. Kayıt Dışı Ekonominin Üretim ve Fiyat Seviyelerine Etkisi

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler devlet tarafından engellendiği durumlarda kayıt dışında faaliyet gösteren firmalar hiç şüphesiz ki zarara uğrayacaklardır. Devlet, kayıt dışı faaliyetlere son vermek istediğinde, kayıt dışı faaliyet gösteren firmanın üretimi düşecek bu da fiyat yükselmesine neden olacaktır. Hem üretici hem de tüketici bu fiyat yükselmesinden zarar görecektir.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi kayıt dışı ekonomiye devletin önleyici müdahalesi olmadığı durumda denge noktası S noktası olacaktır. Müdahaleden sonra ise denge noktası S1 noktasında oluşacaktır. Q miktarındaki mala P1 fiyatını ödemek zorunda olan tüketiciyle, Q1 kadar malı S fiyatına satmak varken müdahale ile üretimi düşen ve Q kadar malı P1 fiyatına satmak zorunda kalan üretici devletin bu müdahalesinden etkilenmiştir. Tabloya göre QQ1 kadar üretim düşüşü, PP1 kadar da fiyat yükselmesi gerçekleşecektir. Üretim düşüşü ise hem kapasite kullanım oranının düşmesine hem de işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Fiyat yükselmesi ise sektörel dalgalanmalar yaratabilecektir (Çiloğlu, 1998, s.83).

Kayıt altında bulunan ekonominin yüksek maliyetler, kapasitenin eksik kullanımı ve kaynakların sınırlı olması gibi nedenlerle herkese iş yaratma imkânı yoktur. Kayıt dışı ekonomi, açıkta kalan bu işsiz kitlelere iş imkânı sağladığı için birçok insanın geçim kaynağı olma özelliği taşır. Kayıt altında olan sektörlerde çalışanlar, eğitim düzeyleri belirli bir

seviyede ve ayrıca kalifiye elemanlardır. Kayıt dışı ekonomide ise, her seviyeden insana istihdam olanağının sağlanması hem işsizliği azaltır hem de işverenlere daha düşük maliyette işgücü çalıştırma olanağı sağlar. Kayıt dışının yararları arasında sayılan bir diğer özellik ise kayıt dışılığın toplumda sosyal patlamaları engelleyeceği yolundaki görüştür. Kayıt dışı ekonominin sosyal anlamda iki önemli yararı vardır. Birincisi, geçimlik düzeyde gelir elde etmek isteyenlere bu olanağı tanıması, diğeri ise bir kısım insanların istedikleri yaşam standardını sağlamasına katkıda bulunmasıdır. Eğer insanlar bu ihtiyaçlarını karşılayamaz ise zaman içinde sosyal patlamaların ortaya çıkması kaçınılmazdır (Aydemir,1995,s.99). Bu görüşe göre mükellefler ağır bir vergi yükü altında ezilmektedirler, dolayısıyla hayatîyetlerinin devamı açısından vergi kaçırmak zorunda kalmaktadırlar. Böyle bir durumda devletin vergi gelirlerinde azalma olmakta fakat sosyal patlamalar da engellenmektedir ve buna ilave olarak da ekonomiye canlılık getirmekte, resesyon ve depresyon görülmemektedir (Kıldış,2000,s.15).

1.6.Kayıtdışı Ekonomiye Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tespit edildiğinde cezalandırılma ihtimali, söz konusu faaliyetlerin gizlilik içerisinde yürütülmesine ve bu nedenle tespitinin güçleşmesine neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ölçmek için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler, doğrudan ölçme, dolaylı ölçme ve karma yöntemler olmak üzere üç gruba ayrılır.

Esasında kayıt dışı ekonomiye ölçmeye yönelik geliştirilmiş tüm yöntemler kesin olmayan tahmini değerler vermektedir. Ancak yaklaşık da olsa kayıt dışı ekonomiye ölçmeye yönelik çalışmalar konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

1.6.1.Doğrudan Ölçme Yöntemleri

Doğrudan ölçme yöntemleri, esas olarak anket uygulamalarına dayanan, mikro temelli bireysel davranışlardan hareketle kayıt dışı ekonomiye hesaplamaya çalışan yöntemlerdir. Bu anketlere örnek olarak; hane halkı anketleri, işyeri anketleri, zaman kullanım anketleri, vergi anketleri v.s. verilebilir (DPT,2003,s.9).

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün yukarıda sayılan anket uygulamalarıyla tahmin edilmesi, bu tür yöntemlerin temelini oluşturur ve ulusal istatistik birimlerince yaygın olarak kullanılır. Bu yöntem kayıt dışı ekonominin yapısını incelemek açısından oldukça kullanışlıdır. Bu yolla özellikle kayıt dışı sektörün yapısı hakkında çok detaylı bilgiler toplanabilir. Ancak büyük bir dezavantajı vardır.

Araştırmanın güvenilirliği tamamen ankete katılanların vereceği cevaba ya da diğer bir ifadeyle sorulara ne kadar dürüstçe cevap vereceklerine bağlıdır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı yasal olmayan faaliyetler olması dolayısıyla ankete katılanların verecekleri cevaplar güvenilir olmayabilir. Bu yöntemin güvenilirliğini arttırmak için hazırlanan anketin çok yönlü ayrıntılı bir şekilde hazırlanması ve örnek kütlenin olabildiğince geniş tutulup elde edilen sonuçların genelleştirilmesi gerekir. Kayıt dışı ekonominin tahmininde doğrudan ölçüm metodunun en önemli avantajı belli bir zamanda kayıt dışı ekonomi konusunda detaylı bilgi edinebilmenin mümkün olmasıdır. İyi hazırlanmış anket sonucunda kayıt dışı ekonominin yapısal özellikleri de ortaya konabilir (Toptaş,1998,s.12).

İkinci bir doğrudan yaklaşım vergi gelirlerinin, vergi daireleri ve sosyal güvenlik kurumlarınca yapılan denetime dayandırılır. Vergi dairelerine beyan edilen gelir ile belirli denetimler sonucu ölçülen gelir karşılaştırılarak kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılır. Ancak vergi kaçığının tamamını belirlemek için yıllık olarak yapılan bu vergi denetimleri, hem yetersizdir ve hepsinden önemlisi vergiye tabi vergilendirilebilir faaliyetler sınırlandırılmaktadır. Her iki mikro metodunda en büyük dezavantajı (anketler ve vergi denetimi) kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin sınırlı tahminler sağlamasıdır. Hepsinden önemlisi onların bütün kayıt dışı faaliyetleri kapsamaması mümkün değildir. Ayrıca her iki yöntem de kayıt dışı ekonominin uzun dönemdeki gelişimi ve büyümesine ilişkin bir tahminde bulunamaz. Bununla birlikte dikkate değer en büyük avantajı yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kayıt dışı ekonomide çalışanların kompozisyonu, yapısı ve kayıt dışı ekonomi hakkında detaylı bir bilgi sunmasıdır (Karatay,2009,s.60).

1.6.2.Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmede, daha yoğun olarak dolaylı ölçme yöntemleri kullanılmaktadır. Söz konusu yöntemler makro ekonomik verilerin analizine dayanmaktadır ve bu makro verilerin zaman içindeki değişimlerine göre hesaplanmaktadır. Bu yöntemlerde, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ölçülmesinde çeşitli yaklaşımlar uygulanmaktadır. Bunlar; Parasalcı Yaklaşım, İstihdam Yaklaşımı, Farklı GSMH Büyüklüklerinin Karşılaştırılması, Çoklu Sebep Çoklu Göstergeleri (MIMIC) Yaklaşımı ve Vergi Denetimleri Yaklaşımı. Bu yaklaşımlar aşağıda açıklanmıştır.

1.6.2.1.Parasalıcı Yaklaşım

Bu yaklaşımda, para ve sermaye piyasasındaki hareketlerden yola çıkılmakta, parasal istatistikler kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır.

Parasalıcı yaklaşımların kabul etmiş olduğu en önemli varsayım, kayıt dışı ekonomide yapılan ödemelerin büyük bir çoğunluğunun, bu konudaki denetimlere imkân vermemek bakımından, nakit para ile yapılmakta olduğudur. Buna göre, kayıt dışı ekonomide oluşacak gelişmeler kendisini parasal büyüklüklerde, özellikle nakit para stokunda gösterecektir (Derdiyok,1993,s.55).

Parasal yaklaşım GSMH.'yı tam olarak kavrayamamış olup genellikle kayıt dışı ekonominin GSMH'ya oranının düşük olduğu yani gelişmiş ülkeler için uygun olup, tarım ekonomisinin ağırlıklı olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde pek uygun bir yöntem olarak görülmemektedir (Akalin,1996,s.12).

Parasalıcı yaklaşım; sabit oran (emiyon hacmi), işlem hacmi ve ekonometrik yaklaşım olmak üzere üç grup altında incelenecektir.

Yapılan çalışmalarda,bu yöntemle göre bulunan kayıt dışı ekonominin oranı;ABD'de %8-%12 (1976),Kanada'da %5-%8 (1976),Fransa'da %5-%8 (1979),Federal Almanya'da %6-%7 (1980),İsveç'te %8-%12 (1978),Norveç'te %6-%16 (1978)'dir (Özsoylu,1996,s.30).

1.6.2.1.1.Sabit Oran(Emiyon Hacmi) Yaklaşımı

İlk kez 1958 yılında Cagan (Cagan,1958) tarafından ortaya atılan bu yöntem,1977 yılında Gutmann (Gutmann,1977) tarafından,1989 yılında ise Feige (Feige,1989) tarafından geliştirilmiştir.Para piyasasındaki hareketlerden yola çıkarak kayıt dışı ekonominin boyutlarının belirlenmeye çalışıldığı bu yaklaşımda, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödemelerin genellikle peşin para ile yapıldığı ve çek, senet gibi ödeme araçlarının kullanılmadığı kabul edilmektedir.

Bu yaklaşımda, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü belirlemek için para piyasalarında hareketler izlenmekte ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödemelerin genellikle peşin para ile yapıldığı, çek ve senet gibi ödeme araçlarının kullanılmadığı varsayılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü hesapladığımız yılın vadesiz mevduat miktarı ile temel yıl için belirlenen nakit para/vadesiz mevduat oranı çarpılarak kayıtlı işlemlerde kullanılan para miktarı bulunur. Bu büyüklük dolaşımdaki para miktarından çıkartılarak kayıt dışı işlemlerde kullanılan para miktarı elde edilir. Bu yaklaşımda, kayıtlı ve kayıt dışı sektörlerde paranın gelir dolaşım hızının aynı olduğu varsayıldığından, kayıt dışı para miktarı gelir dolaşım hızıyla çarpılarak kayıt dışı ekonominin parasal hacmi hesaplanır (Guttman,1977,s.29).Bu

yaklaşımın en önemli eksikliği, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracının peşin para olduğunu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı olduğunu kabul etmesidir. Oysa kayıt dışı ekonomide çek ve senet ile ödeme de yaygındır, ayrıca paranın dolaşım hızı kayıtlı ekonomiye göre daha yüksektir (Bakkal,2002,s.120).

1.6.2.1.2.İşlem Hacmi Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre, Fisher'in miktar teorisi eşitliği kullanılarak işlem hacminin milli gelire oranındaki değişikliklerden kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Feige tarafından, sabit oran yaklaşımı baz alınarak geliştirilmiş bir hesaplama yöntemidir. Kayıt dışı ekonomide peşin para yanında çek ve senet ile ödeme araçlarını da dikkate alması, yaklaşımın emisyon hacmi yaklaşımına göre avantajlı olmasına yol açmaktadır. Paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı olduğunu varsayması ve işlem hacmi miktarının hesaplanmasının güç olması ise yaklaşımın önemli eksikliğidir (Sarılı,2002,s.40).

1.6.2.1.3. Ekonomik Yaklaşım

Bu yaklaşımda nakit para talebi ekonometrik bir denklem ile tahmin edilmektedir. 1983 yılında Tanzi (Tanzi,1983) tarafından kullanılan bu yöntemde, nakit paranın, geniş anlamli paraya oranının bir takım faktörlere bağlı olduğu varsayılmakta ve nakit paranın geniş anlamli paraya oranı, bir regresyon analizi ile elde edilmektedir. Bu yaklaşımın temel varsayımları; kayıt dışı ekonominin, yüksek vergi oranlarına bağlı olarak ortaya çıkmakta olduğu ve kayıt dışı ekonomide işlemlerin nakit para aracılığı ile yürütüldüğüdür. Ayrıca paranın dolaşım hızının, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu varsayılmaktadır. Bu yaklaşımda nakit para talepleri, vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı dönemlerde ayrı ayrı hesaplanarak bu rakamlar arasındaki farklardan yola çıkılarak kayıt dışı ekonomideki nakit para miktarı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşımın üstünlüğü, herhangi bir yılda kayıt dışı ekonominin olmadığı varsayımına gerek duyulmamasıdır (Temel ve diğerleri,1994,s.23).

1.6.2.1.4. Tedavüldeki Nakit Para Yaklaşımı

1960'ların sonunda A.B.D.'de, ekonomik işlemleri kolaylaştıracak bir çok ödeme aracının gelişmiş olmasına rağmen insanların banka hesapları dışında büyük miktarda para tuttıkları ve tedavüldeki nakit para miktarında ve özellikle de büyük rakamlı banknotlarda önemli bir artış olduğu gözlenmiş ve bunun sebeplerinden birisinin kayıt dışı faaliyetlerle ilgili

ödemelerin resmi kayıtlara girmeden büyük miktarda banknotlarla nakit yapılması eğilimi olduğu ileri sürülmüştür.1960'dan 1970'e kadar geçen süre zarfında küçük rakamlı banknotların (1\$-10\$) stoku %37 artarken büyük banknotlar (50\$-100\$) %75'in üzerinde artış göstermiştir (Altuğ1999,s.73).Ancak tedavüldeki büyük miktarda banknotlar ile kayıt dışı ekonomi arasında çok güçlü bir ilişki olduğu düşünülmemelidir. Özellikle yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin çok düşük olduğu ülkelerde yüksek miktarda banknot yerine yabancı para birimleri de ödeme aracı olarak kullanılabilir (Altuğ,1999,s.73).

1.6.2.2.İstihdam Yaklaşımı

Bu yaklaşımda, nüfusun, sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimi incelenerek kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Sivil işgücü arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfusa oranının zaman içinde benzer gelişme göstermesi beklenir. Sivil işgücünün toplam nüfusa oranı belirli seviyede kalırken, istihdamın toplam nüfusa oranının düşmesi, toplam istihdam içinde kayıt dışı ekonomideki istihdamın payının artmasını ifade eder ki bu da kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hakkında bilgi verir (Us,2004,s.19).

Bu yaklaşımın en önemli eksikliği, hesaplamaların yapıldığı dönemin sosyal gelişmelerini ve ikinci işte çalışanları dikkate almamasıdır. Sosyal gelişmelerden bir kısmı istihdamın toplam nüfusa oranını yükseltirken bir kısmı da sivil işgücünün toplam nüfusa oranını düşürerek sanki kayıt dışı ekonominin küçüldüğü izlenimi bu yöntemin güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Katkat,2007,s.21).

1.6.2.3.Farklı GSMH Büyüklüklerinin Karşılaştırılması

GSMH'nın hesaplanmasında üretim, gelir ve harcama yöntemlerinden birisinden yararlanılabildiği gibi bazı ülkelerde birden fazla yöntem birlikte kullanılabilir. Normal olarak bu üç yöntemin ayrı ayrı kullanılması durumunda aynı sonuçlara ulaşılması beklenir. Ancak, kayıt dışı ekonominin varlığı farklı yöntemlerle ulaşılan sonuçların sistematik olarak farklılaşmasına yol açmaktadır. Gelir yöntemiyle bulunacak büyüklükle üretim yaklaşımıyla bulunan değer karşılaştırılabileceği gibi, harcamalar yaklaşımıyla da kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirin harcamaya dönüşme aşamasında tespiti mümkündür. Ancak GSMH'nın genellikle üretim yolu ile hesaplanması ve gelirler yolu ile GSMH'nın tespitinin sadece bir tahmin olması nedeni ile harcamalar yolu ile bulunan GSMH rakamları üretim yolu ile bulunan GSMH rakamları ile karşılaştırılır (Temel ve diğerleri,1994,s.2-3). Bu

yöntemin sakıncası GSMH hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsa kullanılan ara değerler kesin rakamlar değildir. Ayrıca resmi istatistiklerde harcama ve üretim yolu ile hesaplanan GSMH rakamlarının her zaman birbirine eşit olması, rakamlarla oynandığı imajını uyandırmaktadır. Aynı şekilde gayrimeşru elde edilen bir gelir harcanmıyor ise ülke dışına transfer ediliyor ya da döviz, altın vs. gibi elde tutuluyor ise, tahminler düşük seviyede kalacaktır (Özsoylu,1994,s.28). Buna karşılık, kayıt dışı kesimin büyüdüğü, organize olmayan işçi kesiminin göreceli payının arttığı, küçük üreticiliğin yaygın ve kentleşmenin hızlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde harcamalar yoluyla tespit edilen GSMH diğer yöntemlerle elde edilenlerden nispi olarak daha yüksek bulunmaktadır (Temel ve diğerleri,1994,s.3).

1.6.2.4.Çoklu Sebep Çoklu Göstergeleri (MIMIC) Yaklaşımı

MIMIC (Multiple Indicator Multiple Causes) yöntemi, ilk defa Frey-Weck-Hanneman (Frey ve diğerleri,1984) tarafından bir takım OECD ülkesinin kayıt dışı ekonomilerinin tahmininde kullanılmıştır.Bir çok ülke kayıt dışı ekonomi tahminlerinde MIMIC yaklaşımını kullanarak sonuç elde etmeye çalışmışlardır.A.B.D.(Aigner ve diğerleri,1988),Rusya (Prokhorov,2001) ve Türkiye (Savaşan,2003) gibi bir çok ülkenin kayıt dışı ekonomi tahminlerinde bu yöntem kullanılmıştır.Bu yöntemi diğerlerinden ayıran en önemli özellik, kayıt dışı ekonominin para, işgücü ve üretim piyasalarında bıraktığı izlerden değil, hepsinden ve eş anlı olarak faydalanmasıdır. Kayıt dışılığa neden olduğu belirtilen; vergi yükü, devletin düzenlemelerinin getirdiği yük, enflasyon, işsizlik, vergi ahlakı, gibi değişkenler bir model yardımı ile bir araya getirilerek kayıt dışı ekonominin hacmini tahmine çalışır. Ancak modele, kayıt dışı ekonomiyi etkileyen faktörlerden sayısal olarak ölçülebilenler dâhil edilebilir, bunların dışında kayıt dışı ekonominin doğumu bakımından önemli olan ancak sayısal olarak değeri belirlenemeyen bir takım faktörler modele dâhil edilemez (Savaşan,2004,s.86).

1.6.2.5.Vergi Denetimleri Yaklaşımı

Vergi denetimleri yoluyla mükelleflerin beyan etmediği gelirler tespit edilerek kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Vergi inceleme yetkisi olan görevlilerin yaptıkları incelemelerde tespit ettikleri matrah farkları ve kayıt dışı istihdam rakamlarından yola çıkılarak kayıt dışı ekonominin boyutlarının tespitine gidilir.Çağdaş vergi sistemlerinin en önemli özelliği mükelleflerin vergiye tabi gelirlerini vergi idarelerine kendilerinin beyan etmeleridir.Bazen mükellefler ,kazançlarını bilerek ya da bilmeyerek olduğunda daha az beyan ederler.Vergi incelemelerinde mükelleflerin beyan ettikleri

kazançlar incelenir,eksiklik varsa matrah farkları bulunur.Bu yaklaşıma göre,vergi incelemeleri sonucu bulunan matrah farkları esas alınarak kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılır.Bu yaklaşımın en önemli eksikliği kayıt dışı ekonomi yerine vergilendirilmeyen ekonominin büyüklüğünü tahmin etmesidir.Bazı faaliyetlerin,vergilendirilmediği halde milli gelir büyüklüğü içerisinde yer alması,kayıt dışı ekonominin vergilendirilmeyen ekonomiden daha büyük olduğunu gösterir (Tecim,2008,s.34).

1.6.3.Karma Yöntem

Kayıt dışı ekonomi büyüklüğü yukarıda bahsedilen yöntemler dışında, değişik veriler esas alınarak farklı yöntemlerle de hesaplanmaktadır. Karma yöntemler olarak da ifade edebileceğimiz bu yöntemlerden bazıları şunlardır: Elektrik tüketimi yöntemi, inşaat sektöründeki gelişmeler ve çimento üretimi yöntemi, emek girdisi analizi, ihracat ve üretim arasındaki bağlantının analizi vs. dir. Ayrıca, ikinci işteki çalışmalardan elde edilen gelir ölçülerek de kayıt dışı ekonomi büyüklüğüne ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da görüleceği üzere kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri çok çeşitli olup bunların vereceği sonuçlar da yöntemden yönteme değişiklik göstermektedir.Her yöntem,kayıt dışılığı farklı boyutlarda ele almaktadır.Kayıt dışı ekonominin ölçülmesindeki en önemli zorluk kesin olarak bilinen fakat sürekli olarak gizlenen bir olguyu bulmaya çalışmaktan kaynaklanmaktadır.Tüm ölçüm yöntemlerinin en önemli özelliği belli varsayımlara dayanmasıdır.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçüm yöntemlerini kısaca özetlemek gerekirse şunları söyleyebiliriz.

- (I) Bireysel davranışları (mikro) esas alan KDE tahmini
 - a.Gönüllü olarak yapılan anket çalışmaları
 - b.Vergi incelemeleri ve inceleme sonuçları
- (II) Genel ekonomik göstergelerden(makro) hareket eden tahminler
 - a.İşgücü piyasasından hareket ederek uygulanan tahmin yöntemi
 - b.Gelir ve gider arasındaki farkı kullanan tahmin yöntemi
 - c.Para talebindeki değişimleri kullanan tahmin yöntemleri
 - d.MIMIC yaklaşımı
 - e.Fiziksel girdi yaklaşımı

Doğrusal yöntemlerden anket yönteminin güvenilirliği bireylerin ankete verecekleri cevaplara bağlıdır.Bu yöntemde ankete cevap veren katılımcıların hepsinin doğru cevaplar verdiklerine emin olamamak bu yöntemin güvenilirliğini olumsuz etkilediği gibi kayıt dışı ekonomi hesaplamalarında en az kullanılan yöntem olma özelliğini kendisine yüklemiştir.

Diğer bir mikro yöntem olan vergi incelemeleri yöntemini bir çok ülkede en sık kullanılan yöntemlerden birisi olmuştur.Ancak bu yöntemde de tüm kayıt dışılığı tespit etmek mümkün olmamaktadır.Vergi incelemeleri yaklaşımında kayıt dışılık sadece vergi mükellefleri üzerinden ölçülmektedir.Halbuki daha önceki kısımlarda da değinildiği üzere tamamen kayıt dışı olan önemli bir kesim vardır.Bu sebepten dolayı bu yaklaşımda da kayıt dışı ekonomi konusunda tam bir fikir beyan etmek kayıt dışılığın düşük hesaplanmasına yol açabilmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyi dolaylı ölçme yöntemlerinden GSMH yaklaşımında (Farklı GSMH yaklaşımlarının karşılaştırılması) kayıt dışı ekonominin olmadığı dönemlerde Harcama,Gelir ve Üretim yöntemlerinin aynı sonuçlar vermesi beklenmektedir.Bu yöntemler arasındaki farklar kayıt dışı ekonomi konusunda veri teşkil ettiği düşünülmektedir.Ancak bu farkların istatistikçiler tarafından istatistiki bir hata olarak görülüp,bunun giderilmesi,bu yaklaşımın çok da sağlıklı sonuçlar veremeyeceğini göstermektedir.Ayrıca tasarruf olarak döviz ve altına kayışın yüksek oranda gerçekleştiği ülkelerde,GSMH yaklaşımının güvenilir sonuçlar veremeyeceği düşünülmektedir (Temel ve diğerleri,1994,s.17).

Dolaylı ölçme yöntemlerinden istihdam yaklaşımının iki dezavantajı vardır.Birinci olarak karşılaştırma yapılan yıllar arasında sosyal yapıda önemli değişimlerin olduğudur.Diğeri ise ikinci işte çalışanları bu yaklaşımın hesaplama dahil etmemesidir (Özsoylu,1996,s.29).Ayrıca kayıt dışın sektörde kaç kişinin ne kadar süre çalıştığının ve verimliliklerinin ne olduğunun bilinmesindeki zorluklar ve bunlar hakkında keyfi sayılabilecek varsayımlar bu yaklaşımın güvenilirliğini etkilemektedir (Savaşan,2004,s.4).

Parasal yöntemlerden sabit oran yaklaşımının en önemli varsayımı tüm ödemelerin nakit para ile yapıldığıdır.Ayrıca paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomideki oranının aynı olduğu varsayımı da mevcuttur.Ancak bu yöntem de eleştirilen yöntemler arasındadır.Varsayımların gerçeklikten uzak oluşu ve ayrıca baz yılı seçimindeki keyfilik bu yöntemin güvenilirliğini etkilemektedir.İşlem hacmi yaklaşımındaki eleştiriler de bu yönetime yöneltilen eleştirilerle aynı özellikleri taşımaktadır.Tanzi'nin ekonometrik modeli bu iki parasal yaklaşıma göre daha avantajlı görünmektedir.Herşeyden önce ekonometrik yöntemin teorik ve istatistiksel bir zemin üzerinde durduğu ve istatistiki testlere izin verdiği bir gerçektir.Ancak bu yöntemde de diğer iki yaklaşıma yöneltilen eleştiriler yöneltilmiştir.Bu yöntemin başarısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Daha çok psikoloji ve sosyoloji alanlarında kullanılan MIMIC yöntemi,ekonomide en çok kayıt dışı ekonominin ölçümü için kullanılmıştır.Bilindiği üzere MIMIC yöntemi KDE'nin para,işgücü ve üretim piyasalarında bıraktığı izlerin sadece birinden değil hepsinden eş anl olarak faydalanmasıdır.En önemli avantajı sonuçların istatistiki testlere tabi tutulmasına izin

vermesidir.Ancak vergi etiği,vergi ahlakı,bürokratik yapılanma gibi değişkenlere dair veri eksikliği yöntemin güvenilirliğini azaltmaktadır (Çetintaş ve Vergil,2003,s.24).

2.BÖLÜM: GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE KAYITDIŞI EKONOMİ'NİN BOYUTLARI

Kayıt dışı ekonomi, ülkeler açısından bir gelişmişlik göstergesi olduğundan çok büyük önem taşımaktadır. Öyle ki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere oranla daha büyük oranlarda kayıt dışı ekonominin varlığı bunu kanıtlar niteliktedir. Ancak gelişmiş ülkelerde de kayıt dışı ekonominin boyutları küçümsenmeyecek derecede önemli bir durumdadır (Schneider, 2000, s.12).

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi’nin boyutlarına geçmeden önce meselenin gelişmişlik ve az gelişmişlik açısından değerlendirilebilmesi için diğer gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi’nin boyutlarını görmek çalışmanın gidişatı açısından faydalı olacaktır.

2.1.Gelişmiş Ülkelerde Kayıtdışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi sadece Türkiye gibi gelişme halinde olan ya da az gelişmiş ülkelerde değil ekonomik gelişimini tamamlamış, refah seviyesi yüksek gelişmiş ülkelerde de görülmekte ve üstelik yükselen bir hızla artış göstermektedir.

Kayıt dışı ekonominin oransal olarak ülkelerdeki durumuna bakıldığında her ülkenin farklı oranlarda da olsa kayıt dışı ekonomiye sahip olduğu görülmektedir.

Kayıt altına alınamayan ekonomik faaliyetler politik, ekonomik, kültürel ve daha birçok sebeplerden dolayı ortaya çıkmakta ve bu faaliyetler ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutları ve sebep olduğu faktörlerin farklılığı kayıt dışının saptanmasında her ülkenin kendine özgü bir yöntem belirlemesini zorunlu kılmıştır. Örneğin ABD’de 1970’li yıllarda piyasada oluşan nakit parada fazlalık tespit edilmiş ve parasal yöntemler kullanılarak kayıt dışına ulaşılmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde İtalya’da 1980’li yıllarda büyüme oranlarının normal seyretmesine rağmen işsizlik oranlarının bir hayli yüksek oluşu kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin varlığına işaret etmiş ve işgücü piyasası analiz edilerek kayıt dışı ekonomin boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır (DPT, 2001, s.11).

Günümüzde yapılan çeşitli ölçümler sonucu dünya’daki kayıt dışı ekonominin büyüklüğü 3 trilyon dolar olarak tahmin edilmektedir. Gelişmiş Ülkelerde kayıt dışı ekonomi GSMH’nın %10-15 civarındadır (Kıldış, 2000, s.11).

Yukarıda da açıklandığı üzere çeşitli ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin tahmini farklı ölçüm yöntemleri kullanılarak hesaplanmıştır. Tablo 1 bize bunu göstermektedir.

Tablo 2.1. Dünyada Kayıt dışı Ekonomi Tahminleri (Resmi GSMH'nın Yüzdesi Olarak)

ÜLKE	ARAŞTIRMACI	YIL	YÖNTEM	TAHMİN
ABD	Bhattacharyya	1984	Ekonometrik	16.18
	Feige	1979	İşlem Hacmi	28.00
	Gutmann	1979	Emisyon Hacmi	13.50
	Park	1977	GSMH	4.00
	Yurtiçi Gelir Servisi(IRS)	1976	Vergi Denetimi	4.4.-7.9
	Tanzi	1976	Ekonometrik	3.4-5.1
	Kjrehgaessner	1980	Ekonometrik	8.00-12.00
ALMANYA	Langfeldt	1980	Emisyon Hacmi	4.00-13.00
	Petersen	1974	GSMH	4.80
AVUSTRALYA	Norman	1982	Ekonometrik	13.40
	Tucker	1979	Emisyon Hacmi	10.70
	Dilnot ve Morris	1979	Emisyon Hacmi	7.20
İNGİLTERE	Feige	1979	İşlem Hacmi	15.00
	Macafee	1978	GSMH	2.5-3.0
	O'higgins	1978	GSMH	2.90
İTALYA	Geatani-Darogana	1980	İstihdam	10.00-20.00
	Hansson	1979	GSMH	3.9-6.5
İSVEÇ	Klovland	1978	Ekonometrik	13.20
	Riskspolisstrvrelse	1977	Vergi Denetimi	1.4-5.6

Kaynak: DPT,2001,s.12

Yukarıdaki tablo bize kayıt dışı ekonominin oranlarından çok kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için farklı farklı yöntemler kullanıldığı hakkında daha çok bilgi vermektedir.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere her ülkede çeşitli dönemlerde kayıt dışı ekonominin ölçülmesi için farklı yöntemler izlenmiştir. Tabloda ayrıca ABD'de 1970'li yıllardaki piyasada oluşan nakit para fazlalığını ölçmek için parasal yaklaşımlar kullanıldığını görmek de mümkündür. Şöyle ki Gutmann, A.B.D.'de 2.Dünya Savaşı yıllarında, ekonomide dolaşan nakit paranın vadesiz mevduattan daha hızlı büyüdüğünü tespit etmiş ve aradaki bu elde tutulan para farkının kayıt dışı ekonominin bir ölçüsü olduğunu iddia etmiştir (Gutmann,1977,s.4) Ayrıca ABD için Feige ve Gutmann 1977 yılında kayıt dışı ekonomiyi hesaplamak için farklı yöntemler denemişler ve farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Feige İşlem Hacmi Yaklaşımını kullanarak kayıt dışı ekonominin oranını %28 bulurken, Gutmann Emisyon Hacmi Yaklaşımını kullanarak %13,50 bulmuştur. Bu da bize Emisyon Hacmi Yaklaşımının çok sağlıklı sonuçlar vermediğini göstermektedir. Piyasada ödemeler sadece nakit para ile yapılmamaktadır (DPT,2001,s.15).

Ekonometrik yaklaşım da kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için sıklıkla kullanılmıştır. Vergi oranlarındaki artışa bağlı olarak nakit para kullanımına bakılmış, vergi oranları artarken nakit para kullanımının da artması bize kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında bilgi vermektedir. A.B.D. için Bhattacharyya (1984), Tanzi (1976) ve Kjrehgaessner (1984), Avustralya için Norman (1982) ve İsveç için Klavland (1978) ekonometrik yöntemi kullanarak kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye çalışmışlardır.

Schneider ve Enste'nin 1998 yılında yaptığı çeşitli ülkeler için hesaplanan kayıt dışı ekonominin büyüklükleri güncelliğini korumaktadır. 76 ülkeyi kapsayan ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri kapsayan bu çalışmada kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gelişmiş ülkelerde resmi GSMH'nin %15'ine, az gelişmekte olan ülkelerde ise resmi GSMH'nin yaklaşık üçte birine eşit olduğu görülmüştür. Schneider ve Enste bu ölçümü yaparken gelişmiş ülkeler için emisyon hacmi yaklaşımını kullanırken gelişmekte olan ülkeler için fiziki girdi yaklaşımını kullanmışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomide çoğunlukla nakit para kullanıldığı için emisyon hacmi yaklaşımının yanıltıcı sonuçlar verebileceği düşünülmüş bu yüzden fiziki girdi yaklaşımı kullanılmıştır. Fiziki girdi yaklaşımında ise kayıt dışı ekonomi aşırı elektrik kullanımından hareketle tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken de ülkenin resmi GSMH değerleri ile yine o ülkedeki elektrik tüketimi kıyaslanmış ve elektrik tüketimindeki fazlalık kayıt dışı ekonominin bir göstergesi kabul edilmiştir (Schneider ve Enste, 2000, s.58).

Schneider ve Enste'nin yaptıkları bu çalışmada kayıt dışı ekonominin büyüklüğü GSMH'nin bir yüzdesi olarak gösterilmiştir. Tablo 2'de bu büyüklükler verilmiştir.

Tablo 2.2. Resmi GSMH'nın Yüzdesi Olarak Kayıt dışı Ekonomi (1998)

ÜLKELER	KAYITDIŞI EKONOMİ/GSMH
NİJERYA	76
TAYLAND	70
MISIR	68
FİLİPİNLER	50
MEKSİKA	49
RUSYA	40
MALEZYA	39
GÜNEY KORE	38
BREZİLYA	29
YUNANİSTAN	29
MACARİSTAN	27
İTALYA	26
İSPANYA	24
BELÇİKA	22
ARJANTİN	21
İSVEÇ	20
DANİMARKA	19
KANADA	16
ÇEK CUMHURİYETİ	15
FRANSA	15
ALMANYA	14
AVUSTRALYA	13
HOLLANDA	12
İNGİLTERE	11
HONG KONG	11
AVUSTURYA	10
ABD	9
JAPONYA	8
İSVİÇRE	8

Kaynak: Schneider ve Enste,2000,s.58

Tablodan da görüleceği gibi, dünyanın oransal olarak en büyük kayıt dışı ekonomisine sahip ülkeleri, GSMH'sının %70'inden fazla olan Nijerya ve Tayland'dır. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi, gelişmiş ülkelerin aksine yoğun olarak vergi kayıp ve kaçaklarından değil daha ziyade, cinayet, kumar ve uyuşturucu gibi yasadışı faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Mesela Tayland'da kayıt dışı ekonomi büyük oranda kumar, cinayet, uyuşturucu kaçakçılığı ve fuhuş gibi faaliyetlerden oluşmaktadır. Gelişmiş ekonomiler içerisinde, İtalya, İspanya ve Belçika resmi GSMH'ların yaklaşık % 22-26'sına tekabül eden kayıt dışılık oranıyla bu grubun başını çekmektedir. Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi daha ziyade yüksek vergi yükü ve diğer zorlayıcı kamusal düzenlemelerden (yüksek sosyal

güvenlik ödemeleri gibi) kaynaklanmaktadır. Örneğin İtalya ve Belçika'da, kişi başına ödenen satış ve gelir vergileri ile sosyal güvenlik ödemeleri toplamı, kişisel kazançların yaklaşık % 70'i gibi çok yüksek bir meblağa ulaşmaktadır. Oysa ki ABD'de bütün bu ödemeler toplamı kişisel kazançların % 41'i kadardır. Bu yüksek oranlar gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığı teşvik eden en önemli unsurdur (Kızılot ve Çomaklı,2004,s.115).

Kayıt dışı ekonominin artışı vergi gelirlerinin azalması, dolayısıyla kamu hizmetlerinin kalite ve miktar olarak düşüşüne sebep olacaktır. Kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu ülkelerin temel özellikleri ise; yüksek oranlı vergiler, rüşvet ve yolsuzlukların boyutunun büyük, yasal ve idari düzenlemelerin uygulamasında ayrımcılığın olmasıdır. Araştırmada varılan nihai değerlendirmede, OECD ülkeleri ile bazı doğu Avrupa ülkelerinin düşük vergi ve sosyal güvenlik yükümlülükleri ile yolsuzluklarla iyi mücadele ve ciddi bir kanun hâkimiyeti sebebiyle, kayıt dışı ekonominin boyutlarının görece olarak küçük olduğu, buna karşılık Latin Amerika ülkeleri ile Orta Asya ülkelerinin yukarıda belirtilen sebeplerden kayıt dışı ekonominin yüksek düzeyde seyrettiği sonucuna varılmıştır (Kızılot ve Çomaklı,2004,s.116).

Schneider'ın 2004 yılında 145 ülkeye ait kayıt dışı ekonomi tahminlerinde MIMIC model yaklaşımını kullanmış ve kayıt dışı ekonominin bu ülkelerdeki hacmini bu model yardımıyla tahmin etmeye çalışmıştır.Aşağıdaki tablo bize bu ülkeler arasından OECD ülkelerindeki kayıt dışı ekonomiyi göstermektedir.Tabloya bakıldığında ilk dikkati çeken 1960 yılında %4,2 olan kayıt dışı ekonomi hacminin 2004 yılına gelindiğinde %16'lık bir düzeye ulaşmakta olduğudur.OECD ülkelerinde son yıllarda kayıt dışı ekonomi az da olsa azalma eğilimi göstermektedir ancak 1960-1990 yılları arasındaki kayıt dışı ekonomi artışı çok ciddi boyutlarda olduğundan bu azalma çok da önem arz etmemektedir.Yine tablodan şu sonuca ulaşmaktayız.Kayıt dışı ekonomi 1980'li yıllara kadar neredeyse %100'lük bir artış trendi göstermiştir.Son ölçüm döneminde en düşük kayıt dışı ekonomi oranı %8,2 ile A.B.D.'dir.Yine Belçika,İtalya,İspanya ve Yunanistan son ölçüm döneminin %20'yi aşan oranları ile OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonomi'nin en yüksek olduğu ülkelerdir.Yunanistan,OECD ülkeleri arasında en yüksek orana sahip ülkedir.Baltık ülkelerindeki(İsveç,Norveç,Danimarka,Finlandiya) ortalama %17'lik kayıt dışı ekonomi dikkat çekmektedir.Bu ölçümde A.B.D.'nin kayıt dışı ekonomi konusunda ikili hanelerle tanışmadığını görmekteyiz.

Tablo 2.3.OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi(%)(1960-2005)

Ülkeler/Yıllar	1960	1978	1989/90	1990/93	1994/95	1996/97	1999/00	2000/01	2002/03	2003/04	2004/05
İsveç	5,4	13,2	15,8	17,0	18,6	19,5	19,2	19,1	18,3	17,9	17,5
Belçika	4,7	12,1	19,3	20,8	21,5	22,2	22,2	22,0	20,0	20,5	20,1
Danimarka	3,7	11,8	10,8	15,0	17,8	18,2	18,0	17,9	17,3	16,9	16,5
İtalya	4,4	11,4	22,8	24,0	26,0	27,2	27,1	27,0	25,7	25,1	24,4
Hollanda	5,6	9,6	11,9	12,7	13,7	13,8	13,1	13,0	12,6	12,3	12,0
Fransa	5,0	9,4	9,0	13,8	14,5	14,8	15,2	15,0	14,5	14,2	13,8
Norveç	4,4	9,2	14,8	16,7	18,2	19,4	19,1	19,0	18,4	17,9	17,6
Avusturya	4,6	8,9	5,1	6,1	7,0	8,6	9,8	10,6	10,9	10,6	10,3
Kanada	5,1	8,7	12,8	13,5	14,8	14,9	16,0	15,8	15,2	14,8	14,3
Almanya	3,7	8,6	11,8	12,5	13,5	14,8	16,0	16,3	16,8	16,3	15,6
Amerika	6,4	8,3	6,7	8,2	9,2	8,8	8,7	8,7	8,4	8,3	8,2
İngiltere	4,6	8,0	9,6	11,2	12,5	13,0	12,7	12,5	12,2	12,1	12,0
Finlandiya	3,1	7,6	-	-	-	-	18,1	18,0	17,4	17,0	16,6
İrlanda	1,7	7,2	11,0	14,2	15,4	16,0	15,9	15,7	15,3	15,0	14,8
İspanya	2,6	6,5	16,1	17,3	22,4	23,0	22,7	22,5	22,0	21,6	21,3
İsviçre	1,1	4,3	6,7	6,9	6,7	7,8	8,6	9,4	9,4	9,2	9,0
Japonya	2,0	4,1	-	-	10,6	11,3	11,2	11,1	10,8	10,5	10,3
Yunanistan	-	-	-	27,2	29,6	30,1	28,7	28,5	28,2	27,9	27,6
Avustralya	-	-	10,1	13,0	13,8	13,9	14,3	14,1	13,5	12,8	12,6
YeniZelanda	-	-	9,2	9,0	11,3	-	12,8	12,6	12,3	12,0	11,7
Portekiz	-	-	-	15,6	22,1	22,8	22,7	22,5	21,9	21,4	21,2
Ortalama(%)	4,2	8,8	12,0	14,5	16,0	16,8	16,8	16,7	16,2	15,8	15,6

Kaynak: -Schneider ve Enste, 2000,s.77-114; Schneider,2004,s.3; Schneider,2005,598-642,

Kayıt dışı ekonomi'nin ülkeler bazında detaylı açıklamaları bölümünde Amerika(K.D.E.'nin en düşük olduğu ülke),İtalya(K.D.E.'nin en yüksek olduğu ülkelerden birisi),İsveç(Baltık ülkelerinde K.D.E'yi göstermek bakımından),Almanya(K.D.E.'nin istihdam açısından önemini açıklamak bakımından), ve İngiltere(K.D.E.'nin uzun yıllardır aynı oranda olmasından dolayı) detaylı olarak nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte açıklanacaktır.

2.1.1.A.B.D.'de Kayıt dışı Ekonomi

Amerika'da vergi sistemi incelendiğinde; 1943 yılından itibaren vergiler, ücret ve maaşlar üzerinden direkt olarak kesilmektedir. Bu durum gelirin düşük gösterilmesini engellemektedir. Kanuni oranlarla, uygun gelir miktarından düşülmesine izin verilen masrafların listesinin tutulduğu sırada vergi yükünü azaltma şansını doğurmaktadır. IRS'a

(International Revenue Service – Uluslararası Gelir Servisi) göre, vergi mükellefleri sadece vergi kaçırmakla kalmayıp kanunun açıklarından da çok iyi faydalanmaktadırlar. Amerika'da kayıt dışı ekonomi genel olarak yasa dışı faaliyetlerden (uyuşturucu ticaret vb.gibi) ve enformel sektörden kaynaklandığı görülmektedir (Altuğ,1999,s.213-214).

ABD'de IRS çok önemli bir kuruluştur. Amerika'da şuan ordudan sonraki en büyük personele sahip kuruluş IRS'dir. IRS çok kapsamlı çalışmaktadır. Kayıt dışı ekonominin önlenmesi için vergi mükelleflerini sürekli kontrol etmektedirler. Son yıllarda artan kayıt dışı ekonominin varlığı IRS'yi de mükelleflere karşı daha sert tutumlar sergilemesine yol açmıştır. Yaşam standartları ile resmi gelirleri birbirine tutmayan insanları bulabilmek için yeni yöntemler geliştirilmeye başlanmıştır (Altuğ,1999,s.214).

ABD'de kayıt dışı ekonomiyi oluşturan en büyük pay olan yasa dışı faaliyetler daha çok üçüncü dünya ülkelerinden gelen kişilerce yapılmaktadır. Bu kişilerin faaliyetlerinin başında kara para aklama, uyuşturucu ve fuhuş ticareti gelmektedir. 1996 yılında yapılan bir araştırmaya göre uluslar arası mali sistemde dolaşan ve yasa dışı yollardan elde edilen gelir yılda 300 milyar dolara ulaşmakta ve hiçbir ülke bunu tek başına engelleyememektedir (Oğuz,1997,s.5).

ABD'de her eyalet yerel vergi oranları üzerinde değişiklik yapabilme hakkına sahiptir. Özellikle yüksek vergi oranları ve yüksek sosyal güvenlik kesintileri bireyleri gelirlerinin bir bölümünü gizlemeye zorlamıştır. IRS'ye göre ABD'de kayıt dışı ekonomi GSMH'nin %8'i olarak hesaplanmıştır (Fidan,2000,s.40).

ABD'de son yıllarda evde çalışma bireyler arasında hızlı bir şekilde artmaktadır. Bu bireylerin IRS tarafından denetlenmesi de zor olmaktadır (İkiz,2000,s.36).

Daha önce de açıklandığı üzere A.B.D.'de yapılan çalışmalardan ilki Cagan (1958) tarafından yapılmıştır.Daha sonra Cagan'ın bu çalışması Feige (1977),Gutmann (1978) ve Tanzi (1980) tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır.

Feige,kayıt dışı ekonomi konusunda A.B.D. için yaptığı çalışmada teorisini Fisher'in miktar teorine dayandırmaktadır.Fisher'in miktar teorisi $MV=PT$ denklemiyle ifade edilmekte olup buradaki MV,toplam ödemeleri;PT ise toplam işlemleri ifade etmektedir.MV-PT ise kayıt dışı ekonomiyi açıklamaktadır.Bu denkleme göre Feige 1976 yılında A.B.D.'de kayıt dışı ekonomi oranını %19,1 bulunurken 1978 yılında ise % 26,6 olarak hesaplamıştır (Feige,1977,s.5-13).

2.1.2.İngiltere’de Kayıt dışı Ekonomi

İngiltere’de, dönemin Gelir İdaresi Başkanı (Inland Revenue, IR) Sir William Pele’nin, aslında hiçbir istatistikî analizle desteklenmeyen ,“kayıt dışı ekonomi GSMH’nın %7,5’i kadardır” söylemi, kayıt dışı ekonomi konusunun bu tarihten itibaren İngiltere’de sıcak bir konu olmasına yol açmıştır. Amerikalı ekonomist Edgar Feige ise Sir William’ın yarı yarıya haklı olduğunu ve aslında kayıt dışı ekonominin GSMH’nın %15’ine yakın olduğunu söylemiştir (Katkat,2008,s.26).

İngiltere’de son 25 yılda yapılan çok sayıda değişiklik sonucunda vergi sistemi oldukça karmaşık bir hale gelmiş ve vergi kanunları eleştirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle 1996 yılında vergi sisteminin basitleştirilmesi amacıyla Vergi Kanunları’nda bir yapılanmaya gidilmiş kanunlar gözden geçirilerek yeniden yazılmıştır. Amaç olarak da vergi kanunlarının dilini basitleştirerek kolay anlaşılır bir duruma getirmek ve bu sayede vergi kaçakçılığının önüne geçmek olarak belirlenmiştir. Ancak bu hedefe ulaşıldığını söylemek pek mümkün değildir. Kanunların yeniden yapılandırılması ve uygulanan tüm yaptırımlara (para cezası, hapis cezası) rağmen İngiltere’de her yıl 10 milyon sterlin vergi kaçırıldığı tahmin edilmektedir. Bu rakamların devlete çok ciddi zararlar verdiği düşünüldüğü için son yıllarda vergi müfettişlerinin sayısı arttırılmıştır. İngiltere’de vergi denetmenleri ve müfettişleri çok geniş yetkilerle donatılmıştır. Denetmen ve müfettişlerin hayat standartları da oldukça yüksektir. Denetmen ve müfettişlerin hayat standartlarının yüksekliği ile kayıt dışılığın önlenmesi arasında kuvvetli bağlar vardır. (Gonca,2010)

Ayrıca vergi kaçırınların isimlerinin halka duyurulması, habersiz mali denetimler yapılması ve cezaların arttırılması, İngiltere’de kayıt dışı ekonomi ile alınan önlemlerden bazılarıdır (Özer,1998,s.59).

Schneider ve Enste’nin yaptığı araştırmaya göre (yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere) İngiltere’de kayıt dışı ekonomi GSMH’nın %11’i kadardır (Schneider ve Enste,2000,s.58).Schneider’ın yaptığı en son çalışmada da görüleceği üzere (Tablo 3),İngiltere’de kayıt dışı ekonomi oranı %12’dir.

2.1.3.İtalya’da Kayıt dışı Ekonomi

İtalya, vergi kaçırma ve kayıt dışılık konusunda AB ülkeleri arasında başı çeken ülke konumundadır. Ayrıca suç sektörünün burada doğup tüm dünyaya özellikle de ABD’ye buradan yayılmasının kaynağı olması tüm dikkatleri İtalya üzerinde yoğunlaşmaktadır.1970 yılından itibaren kayıt dışı ekonomi İtalya’nın bir gerçeği haline gelmiştir. Özellikle

endüstrinin merkezilikten arındırılması, ev işçiliğinin ve çocuk işçiliğinin yeniden doğuşu İtalya’da ekonomik hayat içerisindeki yerini almıştır.

İtalya’da kara ekonomi veya kayıtsız işle uğraşan nüfus miktarı 20 milyon resmi işgücüne karşılık, 50 milyon gibi bir rakama ulaşmaktadır. 20 milyonluk işgücünün en azından da %10’u da tamamen kayıt dışı yürütülen gece işçiliği işi ile de uğraşmaktadır (Altuğ,1999,s.198).

İtalyanlar, kayıt dışı ekonomi ile mücadeleye kayıtlı işgücü istihdamı verileriyle başlamışlardır. Yapılan araştırmalarda, kendilerini hükümete işsiz olarak tanıtan kadınların kayıtlı olmayan işlerin büyük bir bölümünü gerçekleştirdiği görülmüştür. Kadınların kendilerini bu şekilde beyan etmelerinin sebebi eşlerinin almış olduğu aile yardımı ödeneğinin kesilmesini istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bir de buna ek olarak İtalya’da görülen bir diğer kayıt dışı istihdam türü de gece işçiliğidir. Gündüz farklı yerde çalışanların, gece çalıştıklarını beyan etmemesi ve gece elde edilen gelirin yüksek olması sebebiyle çalışanlara cazip gelmesi kayıt dışı ekonomide artışı körüklemektedir (Altuğ,1999,198).

1990’lı yıllarda İtalya’da kayıt dışı ekonomi kendini özellikle uyuşturucu ve silah kaçakçılığında göstermiş ve çalışmaların çoğunluğu bu yönde yapılmıştır. Bunun yanında vergi kaçakçılığı da takibe alınmış ve bireylerin gelirleri oranında vergi ödemelerini sağlayıcı düzenlemelere gidilmiştir. İtalya’da tüm dünya tarafından bilinen ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele alanındaki en önemli önlem ise “temiz eller” operasyonudur. Ünlü politikacıların ve işadamlarının da adının karıştığı bu operasyon sonucunda, bu kişilerin hileli iflas, vergi kaçakçılığı ve organize suç sektörüyle ilişkileri olduğu ve bu sayede milyonlarca dolar gelir sağladıkları tespit edilmiştir (Özer,1998,s.67-68).

Contini(1989),İtalya’da kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için istihdam yaklaşımını kullanmıştır. Contini; kayıt dışı istihdamın toplam istihdama oranını 1970’li yılların sonları için yapmış olduğu çalışmada 1976’da %8,9 ve 1977’de %9,8 arasında olduğunu bulmuştur. Bu değişimin sebebini de; İtalya için yapılan çalışmaların çoğunun, kayıt dışı ekonominin boyutunu çalışan sayıları yolu ile tespit etmeye çalışmasından kaynaklandığını söylemiştir (Özer,1998,s.67-68).

2.1.4.Almanya’da Kayıt dışı Ekonomi

Almanya’da da kayıt dışı ekonomik faaliyetler ülke ekonomisi üzerinde büyük yükler doğurmaktadır. Bununla mücadele için, bütün ülkelerde olduğu gibi hem idari hem de hürriyeti bağlayıcı cezalar verilmektedir. Örneğin; ticari işletmelerin faaliyete başladıklarından itibaren maliye ve belediyeye bildirimde bulunması gerekli olup, bu görevi yerine getirmeyenlere işletme büyüklüğü ve gecikme süresine bağlı olarak ceza kesilmektedir.

Vergi kaçakçılığında ise 6 ay ile 10 yıl arasında hapis cezaları verilebilmektedir (Uzeltürk,2004,s.8).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Almanya'da kayıt dışını önlemek amacıyla devletin,bu kaçakçılara karşı aldığı en önemli ve en ağır tedbir cezalardır.Kanunlarda 50.000 Euro ve üzeri vergi kaçırانların hapis cezası ile cezalandırılmasına dair hükümler bulunmaktadır.Almanya Federal Temyiz mahkemesinin 2009 yılında verdiği karar ,hükümlerin uygulanması bakımından önemlidir.Bir inşaat şirketi olan işveren kaçak işçi istihdam edip İşçilerin Sosyal Güvenliklerini ödemediğinden devleti mali anlamda zarara uğratmaktan 23 ay hapis cezasına çarptırılmıştır (Hessentoplum,2009).

Almanya'da, istihdam yaklaşımına göre; 1976 yılında % 39,5, 1978 yılında % 37,5, GSMH farklılıkları yöntemine göre; 1968 yılında % 8,9, 1974 yılında % 4,8, işlem hacmi yöntemine göre; 1976 yılında % 17,5, 1978 yılında % 24, 1980 yılında % 27,5 oranlarında kayıt dışılık tespit edilmiştir (Özsoylu,1993,s.45). Alınan tedbirler neticesinde Almanya'da kayıt dışı ekonomi 1998 yılı itibariyle GSMH'nın % 14'üne kadar gerilemiştir. Almanya'da yine 1998 yılı itibariyle, parasal oran yöntemiyle hesaplanan kayıt dışı ekonominin büyüklüğü % 13 civarında bulunmuştur.

Almanya'da kayıt dışı ekonominin en büyük kaynağı kaçak çalışmadır. Schneider'a göre bir ülkenin ekonomik krizden etkilenme oranı arttıkça, kaçak çalışma rakamları da artmaktadır. Schneider'in en son yaptığı araştırmaya göre Almanya'da kayıt dışı ekonomi GSMH'nın %14,6'sına denk gelmektedir.Bunda da en büyük oran kaçak işçi çalıştırılmasındandır (ÇSGB,2004,s.46).

2.1.5.İsveç'te Kayıt Dışı Ekonomi

Hak ve özgürlükler,kadın-erkek eşitliği,özürlülere tanınan haklar vb.gibi konularda dünyada birinciliği hiçbir zaman bırakmayan İsveç,sosyal refah devlet anlayışının en belirgin olduğu ülkedir.Dünya'nın gelişmiş ülkeler dahil bir çok ülkesinde yaşayan insanlar,gelecek kaygısı taşırlarken,evin geçimi,çocukların okul masrafları vb.gibi aile ekonomisi ile uğraşırken İsveç'te yaşayan insanlar sosyal devlet olmanın avantajlarını bu konuda kullanarak çok iyi koşullarda yaşamaktadırlar.

Nitekim İsveç'in sosyal refah devlet anlayışındaki artışlar ile vergi oranları arasında doğrusal yönde bir gelişme vardır.Şöyle ki demokrasiler beşiği İsveç Dünya'da vergi oranları sıralamasında da başı çekmektedir.İsveç'te vergi oranlarının bu kadar yüksek olması da bu ülkedeki kayıt dışı'nı etkileyen en önemli unsurdur.Her ne kadar Dünya'da vergi oranlarının genel anlamda düşme eğilimi gösterdiği son yıllarda bile İsveç'te de vergi oranlarında azaltma

yapılmasına rağmen yine de Avrupa ülkeleri arasındaki en yüksek vergi oranlarına sahip ülke İsveç'tir.

İsveç'te gelir vergisi oranı %50-%60'lar aralığındadır.KDV'nin genel oranı ise %22,5'dir (Vatan Gazetesi,09.04.2007).

Schneider'ın çeşitli ülkeler için yaptığı kayıt dışı ekonomi tahminlerinde İsveç'in 1960 yılında %5,4 olan kayıt dışı ekonomisi 2000 yılında %19,3 düzeyine yükselmiştir (Schneider,2000,s.58).

İsveç'te vergi gelirlerini arttırmak ve dolayısıyla kayıt dışı işlemleri önlemek amacıyla,tüm yazarkasa kullanan vergi mükelleflerinin kasalarını Maliye'nin belirlediği yeni kasalarla değiştirmesi zorunlu hale getirilmiştir.Böylece kesilen her kasa fişi anında İsveç vergi dairelerine düşecek ve işverenlerin kasalarda oynama yapmasının önüne geçilerek bu sayede vergi gelirlerinde artış sağlanabileceği planlanmıştır (Attabot,2010).

Sonuç olarak bakıldığında gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutları ülkeden ülkeye ve yıldan yıla farklılık göstermektedir. Bu ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin yüksek vergi oranları, artan sosyal güvenlik harcamaları, gece işçiliği ve yasa dışı faaliyetlerden kaynaklandığı ve kayıt dışı ekonominin GSMH'nin %8'i ile %30'u arasında değiştiğini söylemek mümkündür.

2.2.Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıtdışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde nispi olarak daha fazla öneme sahiptir. Bir başka deyişle kayıt dışı ekonominin gelişmişlikle bir paralelliği olduğu söylenebilir. Bunda bu ülkelerin ekonomik faaliyetlerinin ilkel ve tarıma dayalı olmasının büyük payı vardır. Ayrıca bu ülkelerde, şehirlerde ekonomik aktiviteler küçük sanayiye dayalıdır ve işportacılık yaygındır (Schneider,2000,s.12).

Schneider'in çeşitli ülkeler için değişik yöntemler kullanılarak yaptığı kayıt dışı ekonomi tahminlerinden gelişmekte olan ülkeler için olanları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Schneider, Afrika ülkeleri, Asya ülkeleri ve Orta ve Güney Amerika ülkelerinde,1989-90 dönemi için fiziksel girdi yöntemi,1999-2000 dönemi için sabit oran yöntemi ile Orta ve Güney Amerika ülkeleriyle kimi Asya ülkeleri için 1990-93 dönemi için ayrıca MIMIC yöntemine göre az gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye çalışmıştır.

2.2.1.Afrika Ülkelerinde Durum

Tablo 2.4. Afrika Ülkelerinde Kayıt dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı(1989-2000)(%)

AFRİKA ÜLKELERİ	FİZİKSEL GİRDİ YAKLAŞIMI (ELEKTRİK) 1989-90 ORTALAMASI	SABİT ORAN YÖNTEMİ 1989-90 ORTALAMASI	MIMIC YAKLAŞIMI 1990-93 ORTALAMASI	SABİT ORAN YÖNTEMİ 99-2000 ORTALAMASI
Bostwana	27	-	-	33.4
Mısır	68	-	-	35.1
Mauritus	20	-	-	35.1
Morocco	39	-	-	36.4
Nijerya	76	-	-	57.9
Güney Afrika	-	9	-	28.40
Tanzanya	-	31	-	58.3
Tunus	45	-	-	38.04
Ortalama	45.8			41.1

Kaynak: Schneider ve Enste ,2000, s.62.

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere Afrika ülkelerinde kayıt dışılık en üst seviyelerdedir. Fiziksel girdi yaklaşımına göre bulunan rakamlar dönemler farklı olmakla birlikte sabit oran yöntemine göre daha yüksektir.

-Fiziksel girdi yaklaşımına göre, 1989-90 döneminde ortalama %45,8,

-Sabit oran yöntemine göre, 1999-2000 döneminde ortalama %41,1'dir.

Ülke bazında incelendiğinde kayıt dışı ekonominin en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla;

-Fiziksel girdi yaklaşımına göre: Nijerya (%76,0), Mısır (%68,0), Tunus(%45,0)' dur,

-Sabit oran yöntemine göre; Tanzanya(%58,3), Nijerya(%57,9), Tunus (%38,4)'dur.

Her iki yönteme göre sıralama değişmiş olsa da Nijerya ve Tunus kayıt dışı ekonominin en yüksek olduğu ülkelerdir.

Afrika ülkelerinde kayıt dışı ekonominin ortalama %42 seviyelerinde olması bu ekonomilerin artık neredeyse paralel ekonomi olduklarının göstergesi olmuştur.

2.2.2.Orta ve Güney Amerika Ülkelerinde Durum

Tablo 2.5.Orta ve Güney Amerika Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi'nin Oranı(1989-2000)(%)

AMERİKA ÜLKELERİ	FİZİKSEL GİRDİ YAKLAŞIMI (ELEKTRİK) 1989-90 ORTALAMASI	SABİT ORAN YÖNTEMİ 1989-90 ORTALAMASI	MIMIC YAKLAŞIMI 1990-93 ORTALAMASI	SABİT ORAN YÖNTEMİ 99-2000 ORTALAMASI
Arjantin	-	-	21.80	25.40
Bolivya	-	-	65.60	67.10
Brezilya	29	-	37.80	39.80
Şili	37	-	18.20	19.80
Kolombiya	25	-	35.1	39.10
Kosta Rika	34	-	23.20	26.20
Ekvator	-	-	31.20	34.40
Guatemala	61	-	50.40	51.50
Honduras	-	-	46.70	49.60
Meksika	49	33	27,10	30,10
Panama	40	-	62.10	64.10
Peru	44	-	57.40	59.90
Uruguay	35.2	-	-	51.10
Venezüella	30	-	30.80	33.60
Ortalama	37.3		39	42.20

Kaynak: Schneider, ve Enste,2000, s.62.

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere Amerika ülkelerinde kullanılan yöntemler farklı olmakla birlikte 1999-2000 döneminde kayıt dışı ekonominin artış trendi gösterdiği söylenebilir.

-Fiziksel girdi yöntemine göre, 1989-90 döneminde ortalama %37,3,

-MIMIC yöntemine göre, 1990-93 döneminde ortalama %39,0'dır.

-Sabit oran yöntemine göre, 1999-2000 döneminde ortalama %42,2 oranında olduğu tahmin edilmiştir.

Ülke bazında incelendiğinde;

-Fiziksel girdi yöntemine göre kayıt dışı ekonominin en yüksek görüldüğü ülkeler sırasıyla; Guatemala (%61,0), Meksika (%49,0) ve Peru (%44,0)'dur,

-MIMIC Yöntemine göre; Bolivya (%65,6), Panama (%62,1), Peru (%57,4)

-Sabit oran yöntemine göre ise; Bolivya (%67.1), Panama (%64.1), Peru (%59.9) ve Guatemala (%51.1)'dir.Üç yöntem göre farklı oranlar elde edilmiş olsa da kayıt dışı ekonominin en yüksek oranlarda olduğu ülkelerde ciddi bir değişiklik görülmemektedir.

2.2.3.Asya Ülkelerinde Durum

Tablo 2.6.Asya Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomiye Oranı (1989-2000)

ASYA ÜLKELERİ	FİZİKSEL GİRDİ YAKLAŞIMI (ELEKTRİK) 1989-90 ORTALAMASI	SABİT ORAN YÖNTEMİ 1989-90 ORTALAMASI	MIMIC YAKLAŞIMI 1990-93 ORTALAMASI	SABİT ORAN YÖNTEMİ 99-2000 ORTALAMASI
Kıbrıs	21	-	-	-
Hong Kong	13	-	-	16.60
Hindistan	-	22.40	-	23,10
İsrail	29	-	-	21,9
Malezya	39	-	-	31,10
Filipinler	50	-	-	43.40
Singapur	13	-	-	13,10
G.Kore	38	-	20.30	27.50
Sri Lanka	40	-	-	44.60
Tayvan	-	14.90	16.50	19.60
Tayland	71	-	-	52.60
Ortalama	34.8			29.30

Kaynak: Schneider ve Enste," Journal of Economic Literature, 38, s.62.

Tablo 3.6.'de yer alan Asya ülkelerinde kayıt dışı ekonominin hacmi; fiziksel girdi yöntemine göre ortalama %34.8, sabit oran yöntemine göre ise ortalama %29.30'dur.

Ülke bazında ele alındığında;

-Fiziksel girdi yöntemine göre kayıt dışı ekonominin en yüksek olduğu ülkeler; Tayland (%71.0), Filipinler (%50.0), Sri Lanka (%40.0)'dır,

-Sabit oran yöntemine göre ise; Tayland (%52.6), Sri Lanka (%44.6) ve Filipinler (%43.4)'dir.

Oranlar ve sıralama farklı olsa da ilk üçe giren ülkeler aynıdır.

Asya ülkelerinde yöntem farklılıkları olmakla birlikte kayıt dışı ekonominin düşüş eğilimi gösterdiği söylenebilir. Bunu da Asya ülkelerinde ekonomik gelişmenin Afrika ve Amerika ülkelerine oranla daha yüksek oranda gerçekleştiğine bağlamak mümkündür.

Üç ayrı grupta toplanılan gelişmekte olan ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi ortalamaları, 1989-90 dönemi itibarıyla birbirleriyle kıyaslandığında, kayıt dışı ekonominin Afrika ülkelerinde daha yüksek oranda görüldüğü, ikinci sırada Orta ve Güney Amerika ülkelerinin yer aldığı, Asya ülkeleri ortalama olarak en düşük oranların olduğu söylenebilir. Tablolara bakıldığında 1999-2000 dönemi ortalamalarında Amerika ülkeleri kayıt dışı ekonomide Afrika ülkelerinin önüne geçtiği de görülebilir.

3.BÖLÜM: TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI EKONOMİNİN BOYUTLARI, NEDENLERİ, AZALTILMASI YÖNÜNDE ALINACAK TEDBİRLER

3.1.Genel Olarak Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Boyutu

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenler ile kayıt dışı ekonominin olumlu ve olumsuz etkileri ve gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin hangi boyutlarda olduğu önceki bölümlerde incelendi. Kayıt dışı ekonominin ülke ekonomilerine ciddi zararlar verdiğini ve ekonomik göstergelerde tutarsızlığa neden olduğunu gördük. Kayıt dışı ekonomi ne kadar iyi ölçülürse yani bu konuda ne kadar doğru sonuçlara ulaşırsa, kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi de yani kayıt dışı ekonomiye karşı alınacak önlem politikaları da o kadar kolaylaşacaktır. Burada önemli olan kayıt dışı ekonomiyi doğru ölçmek ve alınacak kararlara doğru yansıtılmasını sağlamaktır. Bu kararlar sadece kayıt dışı ekonomiye değil aynı zamanda bütün para ve maliye politikalarını etkilemesi bakımından da önemlidir.

Dünyada her ülke kayıt dışı ekonomi bakımından farklı koşul ve gerekçelere sahiptir. Bir ülke açısından geçerli olabilecek bir durum başka bir ülke açısından geçerli olmayabilir. Bu yüzden kayıt dışı ekonomi hesaplanırken ve kayıt dışı ekonominin boyutları gözler önüne serilirken ülkenin gerçeklerinin de göz önünde bulundurulması bir gereklilik arz etmektedir. Aksi halde kayıt dışı ekonomiyi önlemek için alınacak tedbirlerin etkinliğini sağlamak güç ya da imkânsız hale gelebilecektir (Sugözü,2008,s.123).

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren konuşulmaya başlanan ancak 1990'lı yıllara kadar hakkında yazılmış her hangi bir makale ya da çalışma bulunmayan kayıt dışı ekonomi,1990 yıllardan sonra en çok tartışılan,hakkında en çok çalışma ve araştırma yapılan bir olgu haline gelmiştir.Özellikle 1994 krizinden sonra etkisini iyice gösteren kayıt dışı ekonomi,ülkenin gündeminde birinci sıraya oturmuş ve ekonomistlerin üzerinde en çok durduğu ve tartıştığı konu olmuştur.

Aşağıda da açıklanacağı üzere Türkiye ekonomisinde özellikle 1980'li yıllardan itibaren varlığını önemli ölçüde hissettiren ve toplumun giderek artan oranda bir kesimi tarafından üzerinde düşünülen bir konu haline gelen kayıt dışı ekonomi, büyüklüğü hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsa, boyutları itibariyle rakamsal büyüklüğünü aşan bir noktaya ulaşmıştır (Us,2004,s.23).

Aşağıdaki tablo bize Türkiye'de kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için yapılmış çalışmalarını göstermektedir.Bu tabloyu özetleyecek olursak Analiz Dönemi,hangi dönemler arası analiz

yapıldığı, Kayıt dışı Ekonomi/GSMH oran sütunu ise ölçüm yapılan yıllardaki en düşük ve en yüksek oranları vermektedir.

Tablo 3.1. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi’nin Boyutlarını Ölçmeye Yönelik Yapılan Tahminler

Çalışma	Tahmin Yöntemi	Analiz Dönemi	Kayıt dışı Ekonomi/GSMH(%)
Çetintaş ve Vergil,2003	Ekonometrik Yaklaşım	1971-2000	%18-%30
Öğünç ve Yılmaz,2000	Sabit Oran Yaklaşımı	1960-1998	0-%46
	Sabit Oran Yaklaşımı	1971-1999	%11-%22
İlgın,2002	Sabit Oran Yaklaşımı	1968-2001	%31-%84
	Vergi Yaklaşımı	1985-2001	%26-%184
Temel ve diğerleri,1994	Vergi Yaklaşımı	1984-1991	%8-%45
	Sabit Oran Yaklaşımı	1970-1992	0-%26
Altuğ(1994)	Sektörel Tahmin	1990-1994	%35-%55

Kaynak:Us,2004,s.23

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki ülkemizde istatistiki veri eksikliğinden ve veri yayınlarının bir standarda kavuşturulamamış olmasından dolayı ve ayrıca kullanılan yöntem farklılığı ile kapsanan dönem ve kullanılan veri serisinin farklılığından dolayı farklı tahminler çıkabilmektedir.

Tablo’dan da görüleceği üzere dönemler itibariyle uygulanan ölçme yöntemlerinin farklı olmasından dolayı da kayıt dışı ekonominin GSMH içerisindeki payı farklılık göstermektedir. Bazı yöntemlerde sadece vergi kaçakçılığı hesaplanırken bazı yöntemlerde sadece istihdam verilerinden yola çıkılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı kayıt dışı ekonomide kesin, net bir sonuç söz konusu olamamaktadır.

Tablo’da rakamsal sonuçları görülen çalışmaların bir kısmında baz yılı esas alınarak, söz konusu yıllarda kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün sifıra eşit olduğu varsayılmıştır. Analiz sonucunda bulunan rakamlara baktığımızda kayıt dışı ekonominin boyutlarının küçümsenmeyecek düzeylere ulaştığı söylenebilir. Şu da bir gerçek ki kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmininde ortaya çıkan rakamın nispeten küçük oluşu yöntemin güvenilirliğini azaltmakta; kayıt dışı ekonomiye ilişkin rakamın büyüklüğü ise çalışmanın inanılabilirliğini arttırmaktadır (Us,2004,s.23).

Altuğ¹, 1994 yılında yaptığı çalışmada teorik olarak kayıt dışı ekonominin nedenleri ve ölçme yöntemleri üzerinde durduktan sonra çeşitli ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin boyutlarını ele almış, en son olarak da Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin boyutlarını gözler önüne sermiştir. Altuğ araştırmasında sektörel kayıt dışılık üzerinde durmuş ve kayıt dışı ekonomiyi sektörler bünyesinde ele almıştır. İnşaat sektörü, otopark sektörü, altın sektörü ve uluslar arası taşımacılık gibi kayıt dışının en yoğun olduğu sektörler üzerinden tahminlerde bulunmuştur. Sonuç olarak Türkiye'deki kayıt dışılığın hayli yüksek boyutlarda olduğunu (GSMH'nın %35-%55 arası) ve bunun ciddiye alınması gerektiğini söylemiştir (Altuğ, 1999, s.33).

Hakan Çetintaş ve Hasan Vergil'in 1971-2000 yılları arası dönem için yaptığı kayıt dışı ekonomi tahmininde görüldüğü gibi 1971 yılında %18 olan kayıt dışı ekonomi 1999'lu yılların sonuna gelindiğinde bu oranın %30'lar düzeyine ulaştığını görüyoruz. Bu hesaplama detaylı bir şekilde incelendiğinde kayıt dışı ekonominin devamlı dalgalanma halinde olduğu görülebilir. Çetintaş ve Vergil, kayıt dışı ekonominin Türkiye'deki boyutlarını hesaplayabilmek için Tanzi'nin nakit para talebi denkleminden yararlanmışlardır. Ekonometrik yöntem olarak adlandırılan bu yöntem iki varsayıma dayanmaktadır. Birinci varsayım kayıt dışı ekonomide ekonomik faaliyetlerin tümü nakit para kullanılarak gerçekleştirilmektedir. İkinci varsayım ise kayıt dışı ekonomide paranın dolaşım hızı ile kayıtlı ekonomideki paranın dolaşım hızı aynı olduğu varsayımdır. Bu varsayımlar altında Çetintaş ve Vergil yaptıkları çalışma sonucunda 2000 yılında Türkiye'de kayıt dışı ekonomi hacminin 38 katrilyona ulaştığını tahmin etmişlerdir (Çetintaş ve Vergil, 2003, s.25-29).

Sonuçları itibariyle güncelliğini koruyan ve belki de son yıllarda yapılmış en önemli çalışma Yılmaz Ilgın'ın çalışmasıdır. Ilgın'ın sabit oran yöntemi kullanarak hesapladığı çalışmasında 1968 ile 2001 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Aşağıdaki tablo detaylı olarak incelendiğinde 1968-2001 döneminde kayıt dışı GSMH'nın kayıtlı GSMH'ya oranı ortalama %45 olmuştur. Bir başka ayrıntı ise Türkiye'nin yaşadığı 1994 krizinden sonra 1995 yılında kayıt dışı ekonominin tavan yaptığını görmekteyiz. 2000 yılında %54'ler seviyesine düşen kayıt dışı ekonomi 2001 krizinin patlak vermesi ile yeniden yükselişe geçmiş ve %66,2'lik bir seviyeye ulaşmıştır (Ilgın, 1999, s.92).

¹ Türkiye'de kayıt dışı ekonomi denildiğinde Osman Altuğ ismi çok önemlidir. Osman Altuğ, Türkiye'de kayıt dışı ekonomi konusunda çalışma yapan ve tahminler yürüten ilk ekonomistlerden birisidir.

Tablo 3.2.Sabit Oran Yöntemiyle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi				
Yıllar	Kayıtlı GSMH (Yo)(Milyar TL)	Kayıt Dışı GSMH (Yu) (Milyar TL)	Kayıt dışı/Kayıtlı GSMH (Yo/Yu)	(Yo/Yu) Yıllık Değişimi (Milyar TL)
1968	164	62	37,9	-
1969	183	64	34,8	-8,2
1970	208	87	41,8	20,3
1971	261	100	38,2	-8,6
1972	314	110	35,0	-8,5
1973	399	135	33,8	-3,2
1974	538	180	33,6	-0,9
1975	691	212	30,7	-8,4
1976	868	271	31,2	1,7
1977	1.108	385	34,7	11,2
1978	1.646	670	40,7	17,3
1979	2.877	1.126	39,1	-3,9
1980	5.303	1.923	36,3	-7,3
1981	8.023	2.596	32,4	-10,8
1982	10.612	3.803	35,8	10,8
1983	13.922	4.340	31,1	-13,1
1984	22.168	8.820	39,8	27,7
1985	35.350	13.251	37,5	-5,8
1986	51.185	12.874	25,2	-32,9
1987	75.019	19.955	26,6	5,8
1988	129.175	45.273	35,0	31,8
1989	230.370	103.168	44,8	27,8
1990	397.178	189.268	47,7	6,4
1991	634.393	318.035	50,1	5,2
1992	1.103.605	593.890	53,8	7,3
1993	1.997.323	1.137.178	56,9	5,8
1994	3.887.903	2.686.953	69,1	21,4
1995	7.854.887	6.596.840	84,0	21,5
1996	14.978.067	8.358.098	55,8	-33,6

1997	29.393.262	22.378.663	76,1	36,4
1998	53.518.332	44.170.423	82,5	8,4
1999	78.282.967	45.853.918	58,6	-29,0
2000	125.596.129	68.747.977	54,7	-6,6
2001	179.480.078	118.851.323	66,2	21,0
1968-1980 Ortalaması			36,0	
1981-1990 Ortalaması			35,6	
1991-2001 Ortalaması			59,0	
1968-2001 Genel Ortalaması			45,0	

Yılmaz Ilgın'ın, vergi incelemeleri sonucu bulunan matrah farkları yoluyla ulaştığı bir başka çalışmasında ise mükelleflerin beyan ettikleri vergiye tabi gelirlerini 2001 yılında %184 kadar gizledikleri sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu çalışma detaylı incelendiğinde bunalım yıllarında vergi kaçığının arttığı söylenebilir (Ilgın,2002,s.145).

3.2.Türkiye'de Kayıtdışı İstihdamın Boyutu ve Taşeronlaşma

Türkiye'de kayıt dışı ekonomi konusu incelenirken kayıt dışı istihdamı göz ardı etmek farklı sonuçlara ulaşılmasına sebep olabilir.Gerek asgari ücretin üstünde maaş alıp bunun SGK'ya asgari ücretten bildirilmesi,gerek fiili olarak çalışılmasına rağmen sigortasız olarak çalışma ve gerekse de ikinci bir işte çalışıp bu ikinci işi gizleme yöntemleri ülkemizdeki en yaygın kayıt dışı istihdam yöntemlerindedir.Ülkemizde kayıt dışında çalışma başka bir ifade ile sigortasız çalışma çok yaygın bir eğilimdir.Şöyle ki ülkede yaşanan ekonomik krizler insanları karın tokluğuna çalışır hale getirmiştir.Sigorta maliyetlerinin işverenler üzerindeki yükü de çok yüksek olduğundan insanlar maaş alabilmek uğruna Sosyal Sigorta haklarından feragat etmek durumunda kalmışlardır.

Tablo 3.3. Türkiye’de İşgücü Durumu ve Kayıt Dışı İstihdam (2001-2004, Mayıs 2010)

	15 VE DAHA YUKARI YAŞTAK İ NÜFUS	İŞGÜC Ü ARZI	İSTİHADA M EDİLENLER	İŞSİZLE R	KAYIT DIŞI İSTİHDA M	İŞGÜCÜN E KATILMA ORANI	İSTİHDA M ORANI	İŞSİZLİ K ORANI	KAYIT DIŞI İSTİHDA M ORANI
YILLAR	BİN KİŞİ (%)								
2001	47.159	23.491	21.524	1.967	11.382	49,8	45,6	8,4	52,9
2002	48.042	23.818	21.354	2.464	11.133	49,6	44,4	10,3	52,1
2003	48.912	23.641	21.147	2.493	10.943	48,3	43,2	10,5	51,7
2004	49.906	24.290	21.791	2.498	11.549	48,7	43,7	10,3	53
Mayıs 2010	52.431	25.901	23.055	2.846	10.055	49,4	44,0	11,0	43,6

Kaynak: TÜİK (www.tuik.gov.tr sitesindeki Seriler-Göstergeler bölümünde işgücü, istihdam ve işsizlik göstergelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır).

Ülkemizdeki kayıt dışı istihdamın resmi rakamları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanmaktadır. Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere ülkemizde 2004 yılında 11 Milyon 549 Bin kişi olarak hesap edilmiştir. Kayıt dışı istihdamın oranına bakıldığında ise %53 gibi ciddi rakamlara ulaştığını görüyoruz. Bu da en az resmi olarak çalışanlar kadar hatta daha fazla oranda gayri resmi çalışan olduğu sonucunu gösterir.

Kayıt dışı istihdamı incelerken taşeronlaşma üzerinde durmak faydalı olabilir. Taşeronlaşma demek en genel manasıyla kayıt dışılık demektir. Kayıt dışı istihdamın dolayısıyla da kayıt dışı ekonominin en büyük sebeplerinden birisi taşeronlaşmadır. Taşeronlaşma, işverenin bizzat ürettiği ürünün belirli parçalarını fabrika dışında alt sözleşme ile başka birime devretmesi, üretim sürecinde daha hantal ve daha maliyetli aşamaların mekansal olarak başka birimlerce yaptırılması temeline dayanmasıdır (Sapanca, 2002, s.21).

Taşeronlaşma, kayıt dışı işçi çalıştırmada ve sendikasılaşma ile direk ilişkilidir. Şöyle ki yukarıda da açıklandığı üzere üretim süreçleri parçalanıp alt işverenler üzerinden işler yürütülerek maliyetler düşürülmüş, sermaye karını arttırmış olur. Asıl işveren kendi bünyesinde az sayıda yüksek ücretli işçi çalıştırırken, taşeron firmalarda çalışan işçiler düşük ücretle kayıt dışı sigortasız ve sendikasız çalışmaya zorlanmış olur. İşin tamamını bünyesine almayarak, alt işveren taşeron üzerinden yürüten sermaye, daha fazla kar eder duruma gelir. Yani sermaye, çalışanları bir maliyet aracı olarak görüp, çalışanların ücretleri, sigortaları, tazminatları gibi haklarını ödemekte isteksiz kalabilirler. Böylece

güvenceli işçi sayısı azalmaktadır. Sendikasılaşma ve taşeronlaşma sonucu da çalışanlar haklarını talep etmede zorlanabilirler.

3.3.Kayıtdışı Ekonominin Türkiye’de Oluşma Nedenleri

Dünya ülkelerindeki çoğunluk ekonomilerde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de kayıt dışı ekonomi 1990’lı yıllardan itibaren önemli bir sorun haline gelmiştir. Son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan kronik enflasyon, gelir dağılımındaki aşırı adaletsizlikler, denetimde yaşanan eksiklikler, artan sosyal güvenlik primi ve vergi yükü kayıt dışı ekonomiye sebep olan başlıca sebepler arasındadır. Şimdi yukarıda sayılan başlıca sebepleri ile diğer sebepleri inceleyelim.

3.3.1.Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik

Gelir dağılımı, bir ekonomide ortaya çıkan gelirin, oyunculara nasıl paylaştırıldığını gösteren ekonomik göstergedir (Karaman,1997,s.154). Ülkemizde, gelir dağılımının ne şekilde paylaştırıldığını ifade eden, en açıklayıcı tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo’yu detaylı bir şekilde incelediğimizde görülüyor ki Türkiye’de GSMH’den en düşük dilim ile en yüksek pay alan dilim arasında yaklaşık 8 kat pay vardır. Bir görüşe göre bu oran 11 kata çıktığında psikolojik sınır aşmış olmaktadır (Bilen,1998,s.376).

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere Türkiye’de gelir adaletsiz bir şekilde dağılmıştır. 1963 yılında nüfusun en düşük gelirli %20’lik kısmı gelirin %4,5 ‘ini alırken en yüksek %20’lik bölümü gelirin yarısından fazlasına sahip görünmektedir. Demek oluyor ki gelirin yarısından fazlası %20’lik kesim tarafından kullanılmaktadır. Çeşitli dönemlerde yapılan araştırmalara bakıldığında söz konusu kesimlerin gelirlerinde azalma ve yükselmeler görülmüş en son yapılan analizde ise %6 ve %46,2 gibi bir oran bulunmuştur. Sonuç olarak bakıldığında yüksek gelir kesiminden alt gelir kesimine bir gelir aktarımı söz konusu olduğu söylenebilir ve bunun olumlu bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür. Gelişmiş ülkelerde en yüksek gelirli %20 ‘lik kesim gelirin %40’ını alırken, en düşük gelirli %20’lik kesim gelirin yaklaşık % 7-8’ini almaktadır (Bilen,1998,s.376).

Kısaca, tabloya bakarak Türkiye’de gelir dağılımının oldukça adaletsiz olduğunu söylemek mümkündür. Bu adaletsizlik özellikle ilk iki %20’lik grubu daha çok etkilemektedir. Nüfusun %40’lık bu kesiminin GSMH’den daha fazla pay alabilmek için daha çok kayıt dışında kaldıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 3.4.1996-2004 Döneminde Türkiye’de Gelir Dağılımı(%)

Yıllar	1966	1968	1973	78/79	1986	1987	2000	2002	2003	2004
İlk %20	4.5	3.0	3.5	6.3	3.9	5.2	4.9	5.3	6.0	6.0
İkinci %20	8.5	7.0	8.0	12.0	8.4	9.6	8.6	9.8	10.4	10.7
Üçüncü %20	11.5	10.0	12.5	13.0	12.6	14.1	12.6	14.0	14.5	15.2
Dördüncü %20	18.5	20.0	19.5	21.0	19.2	21.2	19.0	20.8	20.9	21.9
Beşinci %20	57.0	60.0	56.5	47.0	55.9	49.9	54.9	50.1	48.3	46.2

Kaynak: TUİK (www.tuik.gov.tr adresinden Gelir Bölümünden Eş değer Hanehalkı %20 ‘lik Gruplar İtibariyle Gelirin Paylaşımı Verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde orta sınıfın azlığı ile alt ve üst tabakaların yoğunluğu kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerindedir. Ülkemizde de yaygın olan küçük aile şirketleri büyük firmalarla rekabet edebilmek amacıyla imkan buldukları anda vergi kaçakçılığı yapabilmektedirler. Bu firmalarda büyük firmalardaki gibi belge düzeninin olmayışı ve bu firmalara yapılan denetimlerin eksik olması küçük aile şirketlerinin vergi kaçırmalarını daha da körüklemektedir. Bunun yanında gelir dağılımındaki bozukluk çocuk işçiliğini de arttırmakta ve küçük yaştaki çocukların kaçak olarak çalışmasına yol açtığı gibi marjinal sektörlerin de (ayakkabı boyacılığı, işportacılık, ayakçılık vb. gibi) gelişmesine yol açmakta ve bu sektörlerin kayıt dışında kalarak vergi gelirlerinde dengesizliğe yol açmaktadır (Kıldış, 2000, s.11).

3.3.2. Uygulanan Vergi Oranlarının ve Sosyal Güvenlik Yükümlülüklerinin Yüksekliği, Vergi Adaleti ve Vergiye Karşı Direnç

Arz Yönlü İktisat’ın temsilcilerinden Arthur Laffer tarafından ortaya konulan vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi gösteren Laffer analizi, vergi oranlarının ekonomik faaliyetlere olan etkisini kanıtlar niteliktedir. Laffer analizinde, vergi oranları belli bir oranda arttırıldığı zaman vergi gelirleri de artacaktır. Ancak belli bir orana gelindiğinde bundan sonra yapılacak bir artış aksine vergi gelirlerini düşürecektir. Yani vergi oranları optimalin üzerine çıktığı zamanlarda vergi gelirleri azalmaya başlar. İnsanlar çalışmak yerine vergisiz para kazanma yollarını ararlar. Haliyle insanlar kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye doğru bir eğilim içine girerler (Kıldış, 2000, s.19).

Hükümetler, yüksek vergi oranlarının etkisini hafifletmek için vergi muafiyet ve istisna uygulamasına giderler, bu durumda da vergi adaleti gittikçe bozular, istisnadan yararlanmayanlar kendilerinin de daha az vergi verebileceklerini düşünerek vergi kaçakçılığı yoluna gidebilirler (Binbirkaya, 2006, s.98).

Bazı sektörlerde KDV oranının yüksek oluşu, vergi kaçırmaya zemin hazırlayan nedenlerden birisidir. Örneğin temizlik sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın satışlarındaki

KDV oranı %18'dir.Bu firmanın giderleri de genel anlamda İşçilik Giderlerinden kaynaklanmakta ve bu giderlerde de KDV hesaplanmamaktadır.Eğer temizlik firması diğer firmalarla rekabet edebilme adına kestiği faturanın KDV'sini kendine kazanç sayar ve devlete %18 KDV'yi ödemek istemezse bu durumda firma fatura alış-verişine girebilir.Böylece başka firmalarla fatura-fiş pazarlığı yaparak devlete ödeyeceği KDV'yi ödemez.

Dolaylı vergiler,tüketicilerin aldıkları tüm mal hizmetlerin içerisindeki ödedikleri vergilerdir.Dolaysız vergiler ise doğrudan doğruya kazançtan yani beyan edilen tutar üzerinden alınan vergilerdir.Dolaylı vergiler,yansıtılma yolu ile son tüketiciden alındıkları için vergi adaleti ile bağdaşmayan vergilerdir.

Türkiye'de dolaylı vergi olarak Katma Değer Vergisi (KDV),Özel İletişim Vergisi(ÖİV), Özel Tüketim Vergisi(ÖTV)',ADSL Bağlantı ücreti,'ni örnek olarak gösterebiliriz.Dolaysız vergiler ise Gelir vergisi ve Kurumlar vergisidir.

Türkiye'de gelir vergisi üst dilimi %35 düzeyindedir.KDV oranı ise %1 ile %18 arasında değişmektedir.Kurumlar Vergisi oranı ise %20'dir. Tablo 9'da görüldüğü gibi yıllara göre dolaylı vergiler (KDV vb.gibi) artarken, dolaysız vergiler (Gelir Vergisi vb.gibi) düşüş göstermiştir.

Tablo 3.5.Türkiye'de Dolaylı ve Dolaysız Vergiler'in Dağılımı

Yıllar	Dolaylı Vergiler (%)	Dolaysız Vergiler (%)
1980	37	63
1990	48	52
1999	55	45
2000	60	40
2002	66	31
2003	67	33
2004	71	29
2005	73	27
2006	70	30
2007	66.1	33.9
2008	65.3	34.7
2009	69	31

Kaynak:GİB (www.gib.gov.tr adresinden çeşitli vergi istatistikleri bölümünden alınmıştır)

Bir ülkede toplam vergi gelirleri içinde, dolaylı vergilerin payının dolaysız vergilerin aleyhine değişmesi, kayıt dışı ekonomiyi büyütücü olumsuz bir gelişme olarak yorumlanabilir (Kıldış,2000,s.20). Böyle bir durumda yapılması gereken, bir taraftan gelir üzerinden alınan vergilerin payını yükseltecek önlemler almak, diğer taraftan servet üzerinde alınan vergilerin

payını yükselterek, gelirin kazanılması ve harcanması aşamasında vergilendirilemeyen matrahların biriktirilmesi aşamasında vergilendirmektedir. Tablo'dan da görüldüğü üzere 1980 yılında dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %37 düzeyinde iken dolaysız vergiler %63 düzeyindedir. 2009 yılına gelindiğinde bu oran tamamen tersine dönmüş ve %69'e % 31 düzeyinde çıkmıştır. 1980-2009 dönemlerinde dolaysız vergilerin uygulanmasında çeşitli idari ve denetsel sorunlar ortaya çıktığı için hükümetler kolay yolu seçmişler ve dolaylı vergilere ağırlık vermişlerdir. Söz konusu vergiler tersine artan oranlı bir etki yaratsalar da mükelleflerde hissedilme derecelerinin az olması nedeniyle fazla tepki görmemeleri ve uygulamalarının kolay olması nedeniyle ön plana çıkmaktadırlar (Bakkal,2007,s.152-153).

Bir ülkede vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı incelenirken,dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının karşılaştırılması çok sık kullanılan yöntemlerden birisidir.Bunun nedeni ise dolaysız vergiler dolaylı vergilere göre vergi adaletini sağlamada daha etkilidirler.Çünkü dolaysız vergilerde,artan oranlı vergi tarifeleri,en az geçim indirimi,istisna ve muafiyetler ile indirimler yoluyla kişinin vergi ödeme gücü arasında bir ilişki kurulabilmektedir.Dolaylı vergilerde ise KDV ve ÖTV gibi vergilerin uygulandığı mal ve hizmetlerin,düşük gelirli bütçesindeki payı,yüksek gelirlilere göre fazladır.Burada vergi yükü,düşük ve sabit gelirli kişilerin üzerinde kalmaktadır.Bu yüzden bir ülkede vergi adaletinden söz edebilmek için o ülkede dolaysız vergilerin dolaylı vergilerden yüksek olması gerekir (Özfidan,2004,s.1).

Yukarıda da bahsedildiği üzere ülkemizde dolaylı vergilerin devletin toplam vergiler içindeki payı yaklaşık %70'ler düzeyindedir.Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi Dolaylı Vergiler'dir.Türkiye'de K.D.V. genel oranı %10'dur.Ancak Bakanlar Kurulu K.D.V.'nin uygulanması açısından 3 oran belirlemiştir.Bunlar %1,%8 ve %18'lik oranlardır (3065 Sayılı KDV Kanunu 23.madde).

Tablo 3.6.Bazı Ülkelerde KDV Oranları

BAZI YABANCI ÜLKELERDE KDV ORANLARI		
	Temel Oran(%)	Farklı Oranlar(%)
Arjantin	21	10,5 ve 27
Brezilya	17	7,12 ve 25
Çin	17	13 ve 0
Çek Cumhuriyeti	22	5
Danimarka	25	-
Finlandiya	22	17 ve 8
Yunanistan	18	8,4 ve 0
Guatemala	12	-
Endonezya	10	15 ve 0
İrlanda	21	13,5 ve 4,3
İsrail	18	-
İtalya	20	10,5 ve 4,5
Kenya	18	-
G.Kore	10	-
Lüksemburg	15	1,6 ve 3
Malta	15	5 ve 0
Meksika	15	10 ve 0
Nijerya	5	-
Norveç	24	12
Panama	5	10
Peru	18	6
Filipinler	10	-
Polonya	22	7 ve 3
Portekiz	19	12 ve 5
Rusya	20	10 ve 0
G.Afrika	14	0
İspanya	16	7
İsveç	25	12 ve 6
İsviçre	7,6	3,6 ve 2,4
Tayvan	5	0
Tayland	7	10
Uruguay	23	14
Vietnam	10	20

Kaynak:Kızılot ve Diğerleri,2006,s.16

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere bazı ülkeler düşük ama tek bir KDV oranı belirlemişlerdir.Peru,İspanya,Çek Cumhuriyeti ve Norveç gibi ülkelerde KDV oranı tektir ve tüm işlemler bu oran üzerinden sürdürülmektedir.İsviçre,İsveç,Polonya ve Lüksemburg gibi ülkelere baktığımızda ise yine düşük ama iki oran görmekteyiz.Bunlardan özellikle İsviçre

çok düşük oranlarla hemen dikkati çekmektedir.İsviçre Dünya'daki en düşük KDV oranına sahip ülkesidir.

Yine bir araştırmaya göre Türkiye Dünya'da dolaylı vergiler anlamında ilk sırada yer almaktadır.OECD ülkeleri,Latin Amerika ülkeleri,Asya-Pasifik ülkeleri ve A.B. ülkeleri arasında 92 ülke için yapılan araştırmaya göre KDV oranları ile Gelir Vergisi içerisindeki dolaylı vergilerin payı anlamında Türkiye en yüksek ülke konumundadır (Referans Gazetesi,2007).

Vergiye karşı koyma yolları, zamana, ekonomik ve sosyal sınıflara göre farklılık göstermekle birlikte, vergiye karşı direnç, insanın doğasında vardır ve uygun zemin olduğu zaman daha az vergi ödememenin ya da hiç vergi ödememenin yolları aranmaktadır (Aydemir,1995,s.48).

Son yıllarda Dünyada ve Türkiye'de kayıt dışı ekonominin payının yükselmesinde vergiye karşı direncin artmasının da etkisi bulunmaktadır. Vergi konusunda uzlaşmanın sağlanamamış olması durumunda vergiye karşı koymanın farklı biçimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar dört grupta toplanabilir (Aydemir,1995,s.24).

-Bireysel olarak ya da topluca kamu gücüne baskı yapılabilir.

-Hukuksal yollarla daha az vergi ödenmesi şeklinde olabilir.(Vergiden Kaçınma)

-Doğrudan doğruya vergi kanunlarına ve mali idarenin uygulamalarına karşı gelinebilir.(Vergi Kaçakçılığı)

-Ayaklanmaya yakın bir biçimde vergiye karşı koyma olabilir.

Tüm bu vergiye karşı yollarıyla %100 mücadele mümkün değildir.Ancak toplumsal uzlaşıyla oluşacak vergi oranları ve toplumun vergi konusundaki duyarlılığı kayıt dışı ekonomiyi azaltacağı ileri sürülebilir.

Vergi oranlarının yüksekliği yanında mükelleflerin sosyal güvenlik yüklerinin de yüksek oluşu kayıt dışı ekonomiyi arttıran sebeplerden birisidir.Sosyal güvenlik yüklerinin fazla olması işgücü maliyetlerini de arttırmaktadır.Böylece hem işveren hem de işçi kayıt dışı istihdama yönelmektedir.İşverenler,işgücü maliyetlerini hafifletmek amacıyla ya yanında çalıştırdığı işçiyi tamamen kayıt dışında tutarak gerekli yerlere hiç bildirmemekte ya da asgari ücretin üzerinde maaş almasına rağmen işçiyi asgari ücretli olarak bildirip daha az vergi ve sigorta primi ödeyerek kayıt dışında kalabilmektedirler (Sarılı,2002,s.40).

3.3.3.Vergi Cezalarının Caydırıcılıktan Uzak Oluşu

Bir ülkede etkin bir vergi toplama sistemi oluşması isteniyorsa bunun başarı gösterebilmesi için belki de en etkili yol vergi cezalarının çok iyi tanımlanması, mükellefe anlatılması ve

bunun işletilmesi gerekmektedir. Belirsiz, yoruma açık olan cezaların uygulanmasında her zaman güçlükler bulunmaktadır. Cezalar yorum yapmaya fırsat vermeyecek nitelikte açık ve anlaşılır olmalıdır. Aksi halde uygulamada adaletsiz bir ortam hazırlanır (Aydemir,1995,s.51).

Mükellef eğer isteyerek ya da istemeyerek yaptığı bir takım usulsüz işlemlerden dolayı karşılaşıcağı ceza ya da cezaları tam olarak bilmez ya da algılayamazsa, bu aşamada da çok değişik sonuçlarla karşılaşabilir. Mükellef eğer yaptığı bir işlem sonucu kendisine kesilecek olan cezanın ne için kesildiğini ve ne kadar olduğunu bilirse yani bilinçli bir mükellef örneği sergilerse bu mükellefin her zaman lehine gelişir. Mükellef kendisini cezaya muhatap edecek hiçbir işleme girişmez. Kendisine kesilen cezanın caydırıcı olması burada önem kazanmaktadır. Örnek vermek gerekir ise bilanço usulüne tabi her mükellef, her ay bir önceki aya ait Ba-Bs formu adı altında bir formu internet ortamında maliyeye göndermek durumundadır. Ba-Bs formu, mükelleflerin ilgili ayda 5.000 TL üzeri mal alış ve mal satışı yaptığı firmaların detaylı listesini oluşturan, ilk çıktığı zamanlarda çok etkin uygulanamayan ancak şu anda kayıt dışı ekonomiyi engellemekte çok faydalı olduğu düşünülen, mükelleflerin her ay maliyeye bildirmek zorunda oldukları bir formdur. Bir form olmakla birlikte mükellef bu formu göndermez ya da eksik gönderir ise bir ceza ile karşı karşıya kalmaktadır. Önceleri ceza sadece formun bildirilmemesi durumunda kesilmekte iken şuanda formun verilme süresini aşan 10 günden sonra verilecek düzeltmelerde de mükellef ceza ile muhatap olabilmektedir. Bu aşamada Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler görevlerinin gereği olarak mükellefe bu ceza ya da cezaları anlatmalı, mükellefi bilinçlendirmelidir.

3.3.4. Mükelleflerin Kamu Harcamalarına Bakış Açısı

Türkiye’de, vergi kaçırma nedenlerini belirlemeye yönelik olan birçok çalışma ve anketin sonuç kısımlarına bakıldığında, ”ödenen vergilerin etkin bir şekilde kullanılmadığı” inancı sebepler arasındaki sıralamada hep ilk üç’te yer almıştır. Nitekim Bursa Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı mükelleflerden 235’i ile yapılan çalışmaya ve Afyon’da yapılmış bir başka çalışmaya göre, vergi kaçakçılığının birinci sebebi, “kamu harcamalarındaki savurganlık” olarak belirlenmiştir (Bayraklı ve diğerleri,2004,s.217-218).

Sosyal devlet ilkelerinin etkin bir şekilde uygulandığı ülkelerde, devletin, halkın ihtiyaçlarını etkin bir şekilde, kamu hizmetleri yoluyla, gidermesi söz konusu olduğu için bu ülkelerde vergi oranlarındaki yüksekliğe rağmen kayıt dışı ekonominin, sosyal devlet uygulamalarının henüz daha tam gelişmediği ancak çok düşük oranlarda vergilemenin yapıldığı ülkelere göre çok daha düşük olduğu görülmektedir (Yılmaz,2005,s.48).

Diğer tüm koşullar vergilendirme için oluşsa bile, toplumda toplanan vergilerin kötü harcandığına dair bir düşünce oluşmuşsa, vergiye karşı ciddi bir direncin oluşması da

kaçınılmazdır. Bu nedenle, devletin topladığı vergileri nereye ve nasıl harcadığı, kayıt dışı ekonominin gelişimi üzerinde belirleyici ve doğrudan bir etkisi vardır.

Mükellefin devletin harcamalarından hoşnutsuzluğu değişik sebeplerden kaynaklanabilir (Yılmaz,2006,s.23).

-Mükellef devletin vergi toplamak suretiyle ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğine inanıyor ve devletin küçülmesini istiyor olabilir.

-Mükellef vergi olarak devlete ödediği değer, ödediği vergi karşılığında devletten beklediği hizmetin değerinden fazla olduğunu düşünüyor olabilir.

-Mükellef devletin topluma sunduğu mal ve hizmetlerin kalitesinden memnun olmayabilir.

-Mükellef devletin lüks harcamalar yaptığını ve bu sayede kaynakların etkin bir şekilde kullanılmadığını düşünebilir.

-Mükellef devletin harcama politikasını benimsemiyor olabilir.

-Mükellef hükümetin ideolojik görüşlerini benimsemiyor olabilir.

Yukarıda sayılan sebeplerden dolayı mükellefin vergiye uyumu giderek azalır ve kayıt dışı ekonomi artar.

3.3.5.Yüksek Enflasyon

Enflasyon, genel fiyat düzeyindeki artışı veya paranın değerindeki sürekli azalışı ifade eden bir kavramdır. Enflasyon,kayıt dışı ekonominin unsurlarından enformel ekonomi ve beyan dışı ekonomiyi besleyerek geliştiren bir durumdur.Enflasyonun etkisiyle reel ücretleri gerileyen kesimlerin,satın alma güçlerini eski seviyesine çıkarmak için,ek işler yapmaları ile kayıt dışı ekonomik faaliyetler sonucu üretilen daha düşük fiyatlara satılan ürünlere talebin yükselmesi ile enformel ekonomik faaliyetlerde artış meydana getirir.Ayrıca enflasyon,işletmelerin fiktif kazançlarının vergilendirilmesine sebep olur ve işletmeleri beyan dışı ekonomik faaliyetlerde bulunmaya yönlendirmektedir.Bu da,kayıt dışı ekonominin bileşenlerinden beyan dışı ekonomiyi geliştiren bir durumdur (Şahin,2006,s.68).

Enflasyon nedeniyle gelirlerinde aşınma meydana gelen düşük ve sabit gelirli tüketiciler bu kayıpları gidermek,enflasyon nedeniyle maliyetlerinde artışlar meydana gelen üreticiler de maliyetlerini azaltmak amacıyla kayıt dışı ekonominin değişik unsurlarına özellikle,kayıt dışı istihdama yönelmektedir.Bu nedenle enflasyon rakamlarının yüksek olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığı görülmektedir (GİB,2009).

3.3.6.Ekonomik İstikrarsızlık ve Krizler

Ekonomik istikrar düz ve sürdürülebilir bir ekonomik performansın gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir.Ekonomik istikrara genel anlamıyla tam istihdam ve fiyatlar genel

seviyesinde istikrarın sağlanmasıyla ulaşılır. Buradaki tam istihdam, emek piyasasındaki denge veya diğer bir ifade ile işsizliğin sıfır olmasını, fiyat istikrarı ile kastedilen ise fiyatlar genel seviyesinin dalgalı olmaması yani enflasyonun olmaması anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2006, s. 103). Enflasyonla alakalı kısma yukarıda değinmiştik.

Üretim faktörlerinden emeğin kayıt dışı ekonomiye kaymasını belirleyen faktörler içinde belki de en önemlisi işsizlik faktörüdür. İşsizlik, emek sahiplerinin kayıt dışı çalışan işyerlerine kaymasına sebep olabileceği gibi kendi kendilerine küçük işler kurmak yoluyla istihdam etmelerine yol açabilmektedir (Yılmaz, 2006, s. 103).

Kayıt dışı ekonomi ile işsizlik oranı arasında pozitif bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. İşsizlik artarsa bireylerin kayıt dışı ekonomiye kayma ve kayıt dışında iş yapma durumları da artar (GİB, 2009).

Türkiye’de 2008 yılındaki işsizlik oranı %11 düzeyindedir. 2007 yılında bu oran % 10,3 idi (TUİK, 2009). Ağırlaşan yaşam koşullarının bir sonucu olarak bireyler sosyal güvencesiz ya da ikinci bir işte çalışmayı kabul etmişlerdir. Böylelikle kayıt dışı istihdam yoluyla kayıt dışı ekonomi de genişlemektedir.

Ekonomik kriz ile işsizlik aslında birbirine çok yakın kavramlardır. Ekonomik krizin olduğu yerde işsizlik, işsizliğin olduğu yerde ekonomik kriz vardır. Ülkemizde çok sık yaşanan ekonomik krizler sonucu bireyler işsiz kalmakta, işsiz kalan kitleler de kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkanlarını kayıt dışı ekonomi alanlarında aramaktadırlar. İşletmeler de kriz dönemlerinde krizin olumsuz etkilerini azaltmak için üretimlerini kayıt dışı yollarda sağlayarak, maliyetlerini azaltma yoluna gitmektedirler. Kriz nedeniyle, kayıtlı ekonomide istihdam edilmesi zor ya da mümkün olmayan niteliksiz işçiler, kayıt dışı olarak daha kolay iş bulabilmektedirler (GİB, 2009).

3.3.7. Vergi Denetiminin Eksikliği Ya da Yetersizliği

Kayıt dışı ekonominin önlenmesinde, vergi denetim ekiplerinin vergi mükelleflerine yaptıkları vergi denetimleri çok büyük önem taşımaktadır. Denetim mekanizması ne kadar etkin işlerse kayıt dışı ekonomi o kadar azalacaktır.

Türkiye’de vergi mükelleflerinin ancak %3 ile %5’i incelenmektedir. Bu oran çok düşüktür. İncelenen mükellef sayısı toplam mükellef sayısının ortalama %4’ü olmasına rağmen bu incelemelerde çok büyük matrah farkları bulunmaktadır (Kıldış, 2000, s. 189).

Yukarıda da bahsedildiği üzere vergi inceleme oranı ülkemizde çok düşüktür. Bunun temelinde de vergi inceleme elemanlarının sayıca yetersiz olması, vergide uzmanlaşan kişilere özel sektörden çok cazip tekliflerin gelmesi ve kamunun bu elemanları bünyede tutacak imkanlar sunamaması gelmektedir (Kıldış, 2000, s. 190).

Vergi denetimlerinin amacına ulaşabilmesinde konuları bakımından uzman kişiler tarafından yapılmasının ve denetimin kısa sürede sonuçlandırılmasının rolü olduğu gibi vergi elemanlarının sayısı ile vergi mükelleflerinin sayısı arasındaki oranın da etkisi vardır (Bilici,1997,s.124).

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yayınlanan 2009 yılı faaliyet raporuna göre Türkiye’de maliye müfettişi,hesap uzmanı ve gelirler kontrolörlerinin toplam sayısı 800 olup bunların inceledikleri toplam mükellef sayısı 1921’dir.Vergi denetmenlerinin toplam sayısı ise 2796 olup,inceledikleri toplam mükellef sayısı 26.962’dir.Bu rapor bize vergi denetimlerinin büyük çoğunluğunun vergi denetmenleri tarafından yapıldığını göstermektedir (GİB,2010,s.68-69).

Aslında vergi denetimlerinin etkin,koordineli,planlı-programlı ve doğru bir şekilde yapılması,en az denetleme oranları kadar önemlidir.Denetlenme oranı az olup,denetlenmenin etkin yapıldığı ülkelerde ,denetleme yoluyla yapılan vergi incelemelerinden çok verim alınmaktadır. Örneğin,A.B.D.’de vergi inceleme oranı %1,34 gibi çok düşük bir orandır.A.B.D.’de her yüz kişiden üç kişinin vergi kaçırdığı kabul edilip,incelemeye alınan yüz kişiden yetmiş beş kişinin vergi kaçırdığı tespit edilirse,vergi incelemesine alınan yüz kişinin ne kadar isabetli bir seçim olduğu anlaşılır (Tunç,1989,s.60).

Ülkemizde vergi denetimleri koordineli bir şekilde yapılmadığından,incelemeye alınan mükellefler yanlış seçilmekte ve bu ,mükellefler üzerinde ağır bir psikolojik baskı da yaratabilmektedir.Vergisini tam ve zamanında ödeyen,sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanmayan,ödemelerini hep banka kanalıyla yapan mükellefler,bunların hiç biri göz önüne alınmadan incelemeye alınmaktadır.Bu da asıl incelenmesi gereken başka mükelleflerin incelenmemesine yol açtığı gibi,incelenen dürüst mükellef üzerinde de ağır bir psikolojik baskı yaratmaktadır.Kısaca belirtmek gerekir ise vergi denetimi etkin ve koordineli olarak yapılamamaktadır (Akarca,2008).Etkin bir vergi denetiminin nasıl yapılacağı sorusuna bir sonraki bölümde cevap bulacağız.

3.3.8.Yasama-Yürütme Arasındaki Yetki Karmaşası

Hukuk Devletinin gereği olarak vatandaşlara kendileri için konacak vergileri belirleme hakkı tanınmıştır.Ancak demokratik parlamenter sistemlerde bu yetki devleti temsilen milletin seçtiği üyeler yani milletvekilleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.Hukuk devletlerinde,bir verginin yürütme organı tarafından toplanabilmesi için gerekli şartlardan ilki söz konusu vergiye ilişkin bir kanunun bulunmasıdır.Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sının 73.maddesinde “..... vergi,resim,harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur,değiştirilir veya kaldırılır...” hükmü yer almaktadır.Bu maddeden de anlaşılacağı üzere sadece yeni bir vergi değil aynı zamanda bir verginin unsurlarının değiştirilmesi ya da

bir verginin tamamen ortadan kaldırılabilmesi için de kanuna ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak vergi hukuki olduğu kadar esas itibariyle ekonomik bir olgudur da. Ekonomik hayat ise hızlı karar vermeyi, değişen koşullara çabuk uyum sağlamayı gerektiren dinamizm ve esnekliğe ihtiyaç göstermektedir. İşte maliye politikasının en önemli araçlarından vergi politikasına, ekonomik hayatın gerektirdiği dinamizm ve esnekliği sağlayabilmek ve aynı zamanda yasama organındaki kanunlaşma aşamasının uzun ve zaman alıcı sürecinden kurtarabilmek amacıyla Anayasamızın 73. maddesinin devamında "...vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir." hükmüne yer verilmiştir. Anayasa'nın Bakanlar Kurulu'na verdiği bu sınırlı yetki çeşitli vergi kanunlarında da sık sık verilmekte, yasama organının yerini adete yürütme organı almakta, Türk vergi sistemi, Kanun Hükmünde Kararname, Tüzük, Yönetmelik, Tebliğ gibi tali kaynaklarla desteklenen bir yapıya kavuşmakta, bu durum zaten kötü ve karmaşık bir sistematige sahip olan vergi sistemimizi daha da anlaşılmasız kılarak kavram kargaşalarına yol açmaktadır (Bakkal, 2007, s. 156-157).

Vergilendirme yetkisinin bir kısmı Bakanlar Kurulu kararlarıyla yasama organından yürütme organına devredilirse, hükümetler kendi oy tabanlarının çıkarları doğrultusunda mali düzenlemelere gidebileceklerinden, toplumun geri kalan kısmı tarafından onaylanmayan bir tablo ortaya çıkabilecektir. Mükelleflerin güvenini sarsacak böyle bir durum vergi kayıp ve kaçaklarını artıracaktır (Doğanyigit, 1996, s. 34).

3.4. Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Azaltılması Yönünde Alınacak Tedbirler

Kayıt dışı ekonominin Türkiye'deki boyutları ile oluşma sebeplerini inceledikten sonra kayıt dışı ekonominin tamamen önlenemese bile en aza indirilmesi yönünde alınacak tedbirler aşağıda açıklanmıştır. Önceki bölümlerde açıklandığı üzere kayıt dışı ekonomide asıl önemli sorun kayıt dışı ekonominin nedenlerini tam olarak belirleyerek bunun önlenmesi konusunda uygun önlemler sunmaktır. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin oluşma nedenlerini genel olarak Türk Vergi Sistemindeki aksaklıklar, Gelir Dağılımının bozuk olması, Vergi Adaletinin Sağlanamaması, Dolaylı Vergilerin oranının toplam vergilerin içerisindeki payının yüksek olması ve denetimin etkin olmayışı olarak söylemiştik. Kayıt dışı ekonominin bu nedenlerinden sonra kayıt dışı ekonominin önlenmesi için uygulanabilecek tedbirler ve önlem politikaları aşağıda açıklanmıştır.

3.4.1.Türk Vergi Sistemi İle İlgili Öneriler

Devletin,kamu ihtiyaçlarını giderebilmek için başvurduğu en temel kaynak vergilerdir.Vergilerin gereği gibi toplanamaması sonucu devlet kamunun ihtiyaç duyduğu bir takım ihtiyaçları yerine getiremez,yerine getirse bile bunu vergiler ile değil borçlanma yolu ile yapar.

Türkiye’de vergi sisteminden kaynaklanan sorunlar nedeniyle ekonomik birimler,kayıt dışına yönelmekte ve böylece devletin gelirlerinde bir azalmaya yol açmaktadır.Devletin,en temel kaynağı olan vergileri en etkin bir şekilde toplayabilmesi ve kayıt dışına sebebiyet vermemesi için,vergi sistemi içinde bir takım önlemler almak,bunları hayata geçirmek ve uygulamak durumundadır.

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi veya daha gerçekçi bir ifadeyle azaltılması konusunda çok çeşitli ve farklı görüşler dile getirilmektedir.Bu görüşlerin çıkış noktası çoğunlukla vergi sistemidir.Oysa kayıt dışı ekonomin önlenmesinde tek başına vergi sisteminde yapılacak değişiklikler yeterli ve etkili olmayacaktır.Ancak vergi sisteminde yapılacak değişiklikler diğer alanlarda yapılacak değişikliklere yol gösterici nitelikte olabilir.

Türk Vergi Sistemi çok karışık,anlaşılması güç ve net değildir.Türk Vergi Sistemi ne yazık ki ülkenin bozuk yapılanmasından direkt olarak etkilenmektedir.Aşağıda yer alan tedbirler Türk Vergi Sistemi’ni içinde bulunduğu karmaşık yapıdan kurtarmak ve kayıt dışı ekonomiyi bu sayede önlemeye yönelik tedbirlerdir.

3.4.1.1.Vergi Oranları Düşürülmeli,Düşük Gelirli Vatandaş Üzerindeki Vergi Yüğü Azaltılmalı ve Vergi Tabanı Genişletilmelidir

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasındaki en temel nedenlerden birisi,vergi sorumlularının yüksek vergi oranları nedeniyle ağır bir vergi yükü hissetmeleridir.Yüksek oranlarda uygulanan vergi,mükelleflerin yatırım,tasarruf ve tüketim kararlarını olumsuz yönde etkiler.Vergi mükellefleri,yüksek oranda vergi ödedikleri zaman,kendilerinin tüketime yönlendirebilecekleri çok az gelirleri kalır.Aynı zamanda gelirlerinden tasarruf edip bu tasarrufların yatırıma dönüşme olasılığı da büyük ölçüde azalır.Ama belki de en önemlisi yüksek vergi oranları,mükelleflerin çalışma arzularını kırabilir.Tüm bunların sonucunda belki de en istenmeyecek olan şey olur ; üretim azalır.Üretimin azalması sonucunda vergilendirilebilecek alan azaldığı için devletin toplayabileceği vergi de azalır.Böylece devlet toplayamadığı vergileri ikame etmek amacıyla mevcut vergi oranlarında artışa giderse,bir kısır döngü ortaya çıkar.Sonuç olarak yüksek vergi oranlarından dolayı kayıt dışılık artar (Tecim,2008,s.149).

Ülkemizde vergi denilince akla ilk olarak gelir vergisi ve ücret üzerinden ödenen vergiler gelmektedir.Oysa asıl ödenen vergiler ve ayrıca vergi yükünün adaletsiz olmasına neden olan vergiler dolaylı vergiler yani “Katma Değer Vergisi” ile “Özel Tüketim Vergisi” ‘dir.

Daha önce de söylediğimiz gibi ülkemizde vergi oranları çok yüksektir.Hükümetler zaman zaman piyasanın içinde bulunduğu durumu da göz önüne alarak sektörel anlamda bir vergi indirimi yoluna gitseler de bu çok faydalı olamamaktadır.Vergi oranlarının hükümetlerce yüksek belirlenmesi,bazı istisna ve indirim baskılarını da ortaya çıkarmaktadır.Vergi oranları yüksek belirlendiğinde,istisna ve muafiyetler artmakta istisna ve muafiyetler arttığında ise,bu istisna ve muafiyetlerden dolayı oluşan vergi kaybını önlemek için vergi oranları yükseltilmekte ve vergi yükü istisna ve muafiyet dışında kalan mükelleflere yansımaktadır.İstisna ve muafiyetlerin kapsamının daraltılması birlikte,vergi oranları da düşürülmeli ve vergi tabanı genişletilmelidir.Verginin tabana yayılması,yatay vergi adaletinin gerçekleşmesi açısından da önem taşımaktadır.Ülkemizdeki mali sistemin belki de en önemli sorunu olan “bedavacılık” sorunu da bu sayede önlenmiş olacaktır (Binbirkaya,2006,s.147).

Vergi yükü ödenen vergi ile gelir arasındaki oranı ifade etmektedir.Aşağıdaki tablo bize AB ülkeleri ile Türkiye’deki vergi yüklerini karşılaştırmalı olarak vermektedir.Bir ülkenin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyi ile toplam vergi yükü arasında çok sıkı bir ilişki vardır.Nitekim vergi yükleri yüksek olan ülkelerde sosyal ve ekonomik alt yapı kolayca oluşturulabilmiştir.Buna karşın vergi yükü düşük olan ülkelerde sosyal ve ekonomik kalkınma ile gelir dağılımı kötü durumadır.Tablodan da görüleceği üzere Türkiye’de vergi yükü AB ülkeleri ile kıyaslandığında düşüktür.2004 yılında AB ülkeleri içindeki vergi yükü ortalama %40 seviyesinde iken Türkiye’de bu oranın %33 seviyesinde olduğunu görmekteyiz.Ancak AB ülkelerinde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı %30’lar seviyesindedir.Ülkemizde dolaylı vergilerin %70’ler seviyesinde olduğunu kabul edersek bu durumda vergi yükü düşük gelirli vatandaş üzerinde kalmaktadır.Ülkemizdeki vergi yapısının bozukluğundan dolayı reel anlamda vergi gelirlerinde artış sağlanamamaktadır.Düşük gelirli vatandaş üzerindeki vergi yükünün azaltılması amacıyla vergi tabanı genişletilmeli,vergi mükellefi sayısı arttırılmalıdır.Vergi tabanı genişlediği zaman dolaysız vergilerin payı da artacak böylece kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınabilmesi sağlanabilecektir (Özkara,2004).

Tablo 3.7.AB ve Türkiye’de Vergi Yükleri

	1965	1975	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
AB-15	27.9	33.2	38.8	39.4	40.8	42.1	41.4	40.7	40.8	40.7
AB-19	27.9	33.2	38.8	39.4	40.2	40.6	40.0	39.6	40.1	40.0
AB-25	-	-	-	-	-	41.9	41.1	40.4	40.6	40.5
TÜRKİYE	9.9	16.0	15.4	20.0	22.6	32.3	35.1	31.1	32.9	33.3

Kaynak:Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.4.1.2.Devlet Dolaylı ve Dolaysız Vergilerde Düzenleme Yoluna Gitmelidir

Dolaylı ve dolaysız vergilerin devletlerin maliye ve iktisat politikalarında vergi adaletini sağlamada ne kadar önemli faktörler olduklarını önceki kısımlarda bahsetmiştik.Dolaysız vergilerin daha yüksek olduğu ülkelerde vergi adaletinin sağlandığını,dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu ülkelerde ise vergi adaletinin sağlanamadığına vurgu yapmıştık.

Netice itibariyle ülkemizde dolaylı vergilerin ağırlığı dolaysız vergilerden daha çok olduğu için vergi adaletinin sağlanamadığını,vergi adaleti sağlanamadığı için de vergi yükünün düşük geliri kişiler üzerinde kaldığını kolaylıkla söyleyebiliriz.Son 30 yıl içerisinde Türk Vergi Sistemi içerisinde dolaylı ve dolaysız vergilerin oranlarında tam tersi bir gelişme olmuştur.1980’li yıllarda %70 doğrudan %30 dolaylı vergi oranlaması yapılırken şimdilerde bu oran tam tersi şekliyle ifade edilmektedir.

KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı 1985 yılında %50’ler düzeyinde iken 2008 yılında bu oranın %70’lere çıktığını görmekteyiz.Bu dönemde dolaylı vergilerin bu kadar artışına karşın reel vergi gelirlerinde gözle görülür bir artış olmamıştır.Çünkü mal ve hizmetlerden alınan dolaylı vergi yükü artışları fiyat mekanizmasını bozmuş,yüksek oranlarda alınan dolaylı vergi, taraflar arasında pazarlık konusu olmuş ve böylece ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında cereyan etmesine sebep olmuştur.Dolaysız vergilerdeki düşüşün de en önemli etkisi bu kayıt dışılık olmuştur.Böylece vergide adaletsizlik ortaya çıkmıştır (Yıldız,2005).

3.4.1.3.Vergi Kanunlarının Çok Sık Değiştirilmemesi ve Vergi Sistemi’nin Açık ve Anlaşılır Olması

Bir ülkede uygulanan vergi mevzuatı,o ülkenin ekonomik,sosyal ve mali ihtiyaçlarına cevap vermiyorsa,sade ,kolay ve anlaşılır değilse,bir istikrar göstermiyorsa vergi kayıp ve kaçakları artar (Yeniçeri,2005,s.129).

Vergi kanunlarında sık sık yapılan değişikliklerle bir yandan mevzuat karmaşık hale getirilerek girişimcilerin vergi planlaması yapmaları imkansız hale getirilmekte,diğer yandan,aynı tutarda gelir elde eden mükellefler bakımından,gelirlerinin farklı gelir unsurlarından oluşması nedeniyle farklı vergileme yapılarak adaletsizliğe yol açmaktadır.Vatandaş sık sık anlamadığı,bilmediği vergi mevzuatı ile karşı karşıya getirilmemelidir.Vergi kanunlarında sık aralıklarla yapılan değişiklikler mükelleflerin vergiye olan uyumunu bozmakta ve dürüst mükellefler için vergi ödemek,ödememekten daha zor ve külfetli hale gelmektedir.Bugün çok sayıda vergi ve benzeri mali yükümlülüğün yer aldığı Türk Vergi Sisteminde değişiklikleri ve yenilikleri izleyebilmek bir hüner halini almıştır.Meslek mensupları (Mali Müşavir,Yeminli Mali Müşavirler) dahil vergi idaresi personeli mevzuatı takip etmede aciz kalmaktadır ve bu durum kuşkusuz çoğu kez mükelleflerin mağdur olmalarına,aynı zamanda da vergi kaybına yol açmaktadır (Tosuner,1995,s.72).

Vergi mevzuatı sadeleştirilmeli,adil ve uygulanabilir olması sağlanmalıdır.Bunlara ilişkin Tüzük,Yönetmelik,Genel Tebliğ,Genelge,mükerrer maddeler,geçici maddeler vs.elenmeli,geçici olma niteliğini kaybeden maddeler devamlı hale getirilmeli ve geçici ve ek maddelere mümkün olduğunca az yer verilmelidir.Mevzuat tek tip bir kılavuz haline getirilmeli,dağınıklıktan kurtarılmalı,bu çerçevede gelecek de hesaba katılıp standart gerçekçi,her zaman ihtiyaca cevap verebilecek kalıcı değişiklikler yapılmalı,zorunlu olmadıkça vergi yasalarında değişiklik yapılmamalıdır.Vergilendirmeye ilişkin hükümler sadece vergi yasalarında yer almalıdır,diğer yasalarda vergilendirmeye ilişkin hükümlere yer verilmemelidir (Mavral,2003,s.151).

3.4.1.4.Basit Usul Mükellefiyetin Kaldırılması

Gelir Vergisi Kanunu'nda 1.1.1999 tarihinde(4369 Sayılı Kanun) yapılan değişiklik sonucunda, "Basit Usul"² mükellefiyet uygulamasına geçilmiş ve götürü usulde vergileme kaldırılmıştır.

Basit usule tabi olmanın bir takım şartları vardır.Bunlar;kendi işinde bilfiil çalışmak,işyerinin kirasının belli hadleri aşmaması,ticari,zirai veya mesleki faaliyeti dolayısıyla gerçek usulde Gelir Vergisi'ne tabi olunmaması gibi şartları vardır (G.V.K.47.madde).

² Gelir Vergisi Kanunu'na göre 2 tür vergileme vardır.Gerçek usulde vergileme ve Basit usulde vergileme.Basit usulde vergileme vergiden muaf olmayan küçük esnaf için getirilmiş bir vergilemedir.Yılda 1 sefer beyan edilecek safi kazançları üzerinden vergilendirilen basit usul mükellefler belirli hadleri aştıkları takdirde gerçek usulde vergilendirilirler.Gerçek usule geçen bir mükellef bir daha basit usule dönemez.Basit usule tabi mükelleflerin defterleri bağlı oldukları mesleki odanın bünyesinde kurulacak bürolarda tutulur.

Götürü usulde vergilemenin yerini alan ve yaklaşık 800 bin mükellefin yararlandığı basit usul vergilemede, defter tutma mecburiyetinin olmaması, kayıt tutulması, cari dönem belgelerinin muhafazası ve beyannamelerin düzenlenmesi gibi değişik konularda temel görevlerin meslek odalarına yüklenmesi nedeniyle mükellefler tarafından tercih edilen bir sistemdir. KDV mükellefiyetinin olmaması, gelir vergisi tevkifatı yapma zorunluluklarının olmaması ve geçici vergi ödenmemesi de bu sistemi mükellef açısından avantajlı kılmaktadır. (Gençyürek, 2005)

Basit usul vergileme, devletin vergi gelirlerinde azalmaya yol açtığı gibi, vergide adalet ve eşitlik ilkesini de zedeleyen bir durum halini almıştır. 1.1.1999 tarihinde götürü usul vergilemenin yerini alan, önemli ölçüde vergi gelirlerinde azalışa sebebiyet veren bunun yanında belge düzeninin işleyişini bozan ve kayıt dışılığı teşvik eden "Basit usul" kaldırılmalı, yerine tüm mükellefleri ayırım yapmaksızın eşit kılan, adaletli bir vergileme anlayışı getirilmelidir (Gençyürek, 2005).

3.4.1.5. Cezaların Caydırıcı Etkisini Artıracak Önlemler Alınmalı

Vergi cezalarının gerçek gelirlerin beyan edilmesine yönelik etki göstermesi, söz konusu cezaların göze alınamayacak kadar caydırıcı olmasına bağlıdır. V.U.K.'da yer alan vergi cezalarına ilişkin hükümler incelendiğinde aslında çok ağır müeyyidelerin yer aldığı görülmektedir. Bu ağır müeyyidelere karşın gerek hapis cezası gerekse para cezası çeşitli şekillerde uygulama dışı cezalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hapis cezasının, suçun iyi tanımlanmadığı ve Ceza Kanunu'nda yer almadığı gerekçesiyle para cezasına çevrilmesi ve üç kat para cezasının da uzlaşmayla azaltılması bu cezaların caydırıcılığını azaltmaktadır. Özellikle kaçakçılık suçunun iyi tanımlanması bu suçun mutlaka paraya çevrilemez, ertelenemez hapis cezası ile cezalandırılması gerekmektedir. Böylece vergi kaçırmak mali bir suç olmak yerine topluma karşı işlenen bir suç olma niteliği kazanacaktır (Biçer, 2006, s.129).

3.4.1.6. Sosyal Güvenlik Yükümlülüklerinin Getirdiği Yük Azaltılmalı ve Taşeronlaşma En Aza İndirilmelidir.

Özel sektörde işverenler ile çalışanlar arasında ücret pazarlığı net ücret üzerinden yapıldığı için sosyal güvenlik yükümlülüklerinin maliyeti önemli ölçüde işverenin üzerinde kalmaktadır. Sosyal güvenlik yükümlülüklerinin getirdiği yükün yüksekliği işverenleri kayıt dışı istihdama veya ücretleri düşük göstermeye ittiği için, kayıt dışı istihdam yaratmakta, bu da kayıt dışı ekonomiyi geliştirmektedir. Türkiye'de gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksek oranda olan bu yükümlülüklerin getirdiği yükün azaltılarak istihdam maliyetlerinin

düşürülmesi, sigorta teftişlerinin de artırılması ile desteklendiğinde kayıt dışı ekonominin azaltılmasında oldukça önemli bir işlevi yerine getirecektir (Şahin,2006,s.209).

Ülkemizde genel anlamda sosyal güvenlik primlerinin yüksek olduğu ve bunun da kayıt dışı istihdama yol açtığı yönünde bir inanış bulunmaktadır. İş gücü üzerindeki mali yüklerin yüksek olması halinin, tüm dünyada kayıt dışı istihdamı arttıran unsurlardan birisi olduğu konunun tüm taraflarınca kabul edilmektedir (ÇSGB,2006,s.7).

İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'nın bir raporuna göre 2010 yılında 1500 TL net maaş alan bir çalışanın her 100 TL'nin 53 lira 33 kuruşu devlete vergi olarak ödenmektedir. 2007 yılında bu rakamın 50 lira 95 kuruş olduğu da belirtilmiştir (İSMMMO,2010).

Yine çeşitli ülkelerde sosyal güvenlik yükümlülüklerinin paylarına bakacak olursak, bu ülkelerde de bu oranların genel anlamda yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Dünya'nın en gelişmiş ülkelerinden İsveç, Belçika ve Almanya gibi ülkelerde de bu oranlar çok yüksektir (M.B.,2005,s.7). Bu gelişmiş ülkeler sosyal güvenlik yükümlülüklerini azaltabilmek ve kayıt dışında bulunan işveren ve işçileri kayıt altına alabilmek amacıyla son yıllarda çeşitli yöntemler uygulamışlardır. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır: (1)-Sosyal güvenlik primlerinde indirimde gidilmiştir, (2)-Sosyal Güvenlikteki Bürokrasi Azaltılmıştır, (3)-Halkı Bilinçlendirme Kampanyalarına Gidilmiştir (TİSK,2001).

Türkiye'de 2009 yılından itibaren sosyal güvenlik yükümlülüklerinin işverenler üzerindeki yüklerini azaltmak amacıyla SSK primlerini zamanında ödeyen mükelleflere primlerin %5'i kadar bir indirim kolaylığı sağlanmıştır.

Kayıt dışı istihdamın dolayısıyla da kayıt dışı ekonominin sebepleri arasında sayılan taşeronlaşma sermayeye güç, çalışanlara ise haklarını talep edememe sonuçlarını doğurmaktadır. Kamu ya da özel sektör üretim sürecinde maliyetlerini en aza indirebilmek için belirli işleri alt işveren sıfatında taşeronlara devretmektedirler. Kayıt dışı istihdamı önlemek amacıyla sendikasız çalışmaya, böylece de çalışanların haklarını talep edememe sonucunu doğuran taşeronlaşma eğiliminden vazgeçilmelidir.

3.4.1.7. Asgari Ücret Vergi Dışı Bırakılmalı

İşgücü üzerindeki vergi, sigorta vb. yükümlülükler kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye geçişi hızlandırmaktadır. Kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanlar ödemeleri gereken vergi ve sigorta yükümlülükleri gibi ödemelerden kaçınarak kayıtlı sektörde faaliyette bulunanlara göre avantajlıdırlar (ÇSGB,2004,s.30).

Türkiye'de ücretlilerin vergi yüklerinin ne kadar ağır olduğunu görmek için asgari ücret ile çalışan bir işçinin işverene maliyetini görmek faydalı olacaktır.

Tablo 3.8.Asgari Ücretten İşçi'nin Eline Geçen Net Ücret ve Asgari Ücretli İşçinin İşverene Maliyeti (01.01.2010-30.06.2010)

16 Yaşını Doldurmuş İşçilerin Eline Geçen Net Asgari Ücret (TL/AY)		16 Yaşını Doldurmuş İşçilerin Asgari Ücret Üzerinden İşverene Maliyeti(TL/AY)	
Asgari Ücret	729,00	Asgari Ücret	729,00
- SSK İşçi Primi(%14)	102,06	SSK Primi (%19,5) (İşveren Payı)	142,16
+ İşsizlik Sigortası İşçi Payı (%1)	7,29	İşsizlik Sigortası İşveren Payı(%2)	14,58
- Gelir Vergisi (%15) (Asgari Geçim İndirimi Öncesi)	92,95	Asgari Ücretin İşverene Toplam Maliyeti	885,74
- Damga Vergisi(%0,66)	4,81		
+ Asgari Geçim İndirimi (Çocuksuz ve Bekar İşçi)	54,68		
Asgari Ücretten Net Ele Geçen Rakam	576,57		

Kaynak:GİB,Aralık,2009

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere asgari ücretli bir işçinin işveren maliyeti 885,74 TL iken ,bu rakamdan işçinin eline geçen net rakam 576,57 TL olmaktadır.Asgari ücretin işverene maliyeti ile işçinin eline geçen net rakam arasında 309,17 TL fark bulunmaktadır.Yani işveren,işçiye verdiği asgari ücretin yaklaşık %35'ini devlete vergi olarak ödemektedir.İfade etmek gerekir ki daha önceleri bu oranlar % 50'ler seviyelerinde iken asgari geçim indirimi müessesesinin hayata geçirilmesi ile bu oran düşmüştür.

Asgari ücretli bir işçinin işverene maliyetinin oldukça yüksek seviyelerde olması işverenleri kayıt dışına itebilmektedir.Asgari ücretten vergi alınmaması durumunda,kayıt dışında çalışan işçiler kayıt altına girecekler ve bu sayede işverene her hangi bir maliyet getirmediği için istihdam artacaktır.

3.4.1.8.Belge Düzeninin Yerleştirilmesi

Şu çok açıktır ki ülkemizde son yıllarda kayıt dışı ekonomi'nin önlenmesi açısından büyük çabalar sarfedilmektedir (ÇSGB,2004,s.10).

Belge düzeni,kayıt dışı ekonominin önlenmesi açısından çok büyük önem taşımaktadır.Özellikle vergi denetimi açısından belge düzeninin yerleşmiş olması kayıt dışı ekonominin önlenmesine yardımcı olacaktır.Vergi inceleme elemanlarının rutin denetimlerini

yaparken asıl yoğunlaşması gereken konu vergi kaçağı iken bir de belge düzenine aykırı davranışlar nedeniyle denetim etkin yapılamamaktadır.Bu yüzden vergi inceleme elemanlarına belge düzenine aykırı davranan mükelleflere ceza kesme yetkisi verilmelidir.

Belge düzeninin sağlanması açısından 8.000 TL'yi aşan ticari nitelikteki ödemelerin banka kanalıyla yapılması ve 500 TL'yi aşan kira ödemelerinin de banka kanalıyla yapılması belge düzeni açısından haliyle de denetim açısından yapılmış en önemli adımlardır.

Belge düzeni denilince akla 2 çeşit belge düzeni gelmektedir.Birincisinde mükellef evrak ve belgelerini kolay ve anlaşılır şekilde dosyalama ve klasörleme yapmalı,vergi incelemesi olsun olmasın evraklar çok kolay rahatlıkla bulunabilmelidir.İkinci belge düzeni ise daha önemlidir.Burada herhangi bir satış için belge düzenlenmemesi belge düzenine uyulmadığı anlamına gelmektedir.Bu konuda belge düzenine uyulması amacıyla mümkün olduğunca vatandaşların nakit alış-veriş yapmaları en aza indirilmeli ve kredi kartı kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

3.4.1.9.Vergi-Sosyal Güvenlik Afları Kaldırılmalı

Ülkemizde çok sık yaşanan vergi afları,vergi adaleti açısından çok önemli bir sorundur.Belirli periyotlarla çıkan vergi afları vergisini zamanında ödeyen dürüst mükellefin vergiye uyumunu ve vergi bilincini menfi yönde etkilemektedir.Tabiki vergisini ödeyemeyen mükellefe karşı ödeme kolaylığı sağlanmalıdır.Ancak bu kolaylık vergisini zamanında ödeyen mükellefi de "Nasıl olsa af çıkar" mantığıyla hareket etmeye zorlamamalıdır.Bir anlamda vergisini zamanında ödeyen mükellef cezalandırılmakta,vergisini zamanında ödemeyen mükellef ise ödüllendirilmektedir.İdare açısından da zaman kaybına yol açan vergi afları yerine vergi adaletini zedelemeyen uygulamalar yapılmalıdır.

3.4.2.Vergi Denetiminde Etkinlik

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışı ve boyutlarının genişlemesine neden olan etmenlerin başında,vergi idaresinin denetim konusunda yeteri kadar etkin olmadığı görülmektedir.Mükellefler,yaptıkları her türlü kayıt dışı işleme karşın vergi denetim inceleme elemanlarınca denetlenme ihtimali çok düşük olduğundan Türkiye adete bu konuda bir vergi cenneti durumundadır.

Aşağıdaki tabloda 1985-2003 yılları arasında vergi idaresince incelenen mükellef ya da defter sayısı,incelenen matrah,bulunan matrah farkı ve bunların oranı gösterilmektedir.İncelenen mükellef sayısı az olmasına karşın incelenen mükelleflerin çok büyük çoğunluğunun vergi kaçırdığının tespit edilmesi bize vergi denetiminin kayıt dışı

ekonomiyi ölçmede ve sonuçlarını değerlendirmede ne kadar önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.9. Türkiye’de Vergi İnceleme Sonuçları,1985-2008

İnceleme Yılı	İnceleme Sayısı (Adet)	İncelenen Matrah(TL)	Bulunan Matrah Farkı(TL)	Bulunan/İncelenen Oran (%)
1985	66.681	299.632	294.345	98.24
1986	66.550	1.157.301	1.498.315	129.47
1987	80.264	2.949.620	764.388	25.91
1988	51.495	3.092.819	953.237	30.82
1989	47.225	4.286.511	1.933.443	45.11
1990	108.574	9.969.063	6.257.501	62.77
1991	78.803	13.754.808	6.875.619	49.99
1992	59.378	22.180.600	13.217.780	59.59
1993	68.954	35.897.015	12.906.858	35.96
1994	48.056	120.145.917	135.755.349	112.99
1995	56.096	169.827.303	71.167.159	41.91
1996	54.536	375.262.112	99.724.529	26.57
1997	63.198	723.888.102	284.899.552	39.36
1998	68.748	1.763.429.888	684.220.838	38.80
1999	51.731	1.288.777.870	1.043.797.167	80.99
2000	60.335	3.621.021.663	1.987.099.014	54.88
2001	68.132	7.312.698.061	13.479.141.747	184.33
2002	113.244	13.863.392.055	7.971.330.648	57.54
2003	68.251	25.563.195.271	18.834.977.142	73.80
2004	153.881	22.124.052.747	18.712.916.620	84,60
2005	104.578	32.548.467.217	38.715.354.165	110,01
2006	76.051	45.511.835.166	47.207.912.937	103,08
2007	135.847	63.409.073.435	30.450.980.150	48,30
2008	113.073	78.838.889.617	211.092.889.340	267,80

Kaynak: Vergi İstatistikleri Yıllığı 2003, T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Yayını, 2004.

<http://www.gkd.org.tr/gelkont.asp?ss=13> (2002-2007 yılları arası)

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere 1985-2003 yılları arasındaki incelenen mükellef sayısı ve bulunun sonuçlar her yıl birbirinden farklıdır. 1985-2003 yılları arasında toplam 1.863.681 adet beyanname incelenmiş ve incelenen matrah toplamı 233.918.470.358 TL’dir. İncelenen bu tutardaki matraha karşın incelemelerin sonucu olarak 390.816.867.843 TL’lik bir matrah farkı bulunmuştur. Bu şu demek oluyor ki mükellef vergi idaresine 100 TL matrah bildirirken 167 TL’lik de kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Yani bulunan matrah farkı toplam matrahın %167’si kadardır. Sonuç olarak denilebilir ki incelemeye tabi tutulan mükelleflerin vergi idaresine verdikleri beyannameler gerçeği yansıtmamaktadır.

Yukarıda toplam olarak bulunan matrah farklarına yıllar itibariyle bakıldığında göze çarpan kritik yıllar vardır.1994 ve 2001 yılları Türkiye'nin ekonomik krizleri en fazla hissettiği yıllardır.Vergi kaçırmanın da %100'ler seviyelerinin üzerine çıktığı yıllar da bu yıllardır.Sonuç olarak ekonomik kriz dönemlerinde mükellefler daha çok vergi kaçırmaktadırlar.

Yukarıdaki açıklamalarda genel olarak incelenen mükellef sayılarının az olması,bundan dolayı da aslında vergi kaçaklarının en net görülebildiği alan olan vergi denetimlerinin çok etkin şekilde yerine getirilemediği,incelemeye tabi mükellef sayısı arttırılırsa bulunacak vergi kaçağının da artacağı üzerinde durulmuştur.Ancak vergi denetiminde etkinlik sadece bununla ilgili değildir.

Vergi denetiminde etkinliğin sağlanması için bir diğer koşul vergi inceleme elemanlarının sayısının arttırılması ve bu idari personelin koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir.Türkiye'de yetişmiş vergi inceleme elemanı sayısı yeterli değildir.Ayrıca vergi denetmenlerinin özlük hakları ve çalışma koşulları iyileştirilmeli ve görev ve yetkileri kendilerine açık bir şekilde belirtilmelidir.Vergi denetim elemanlarının kendi aralarındaki koordinasyon sağlanmalı ve denetim elemanlarının tümü teknik imkanlardan en üst seviyede faydalanmalıdır.Sonuç olarak kayıt dışı ekonominin önlenmesinde vergi denetiminde etkinliğin sağlanması acil ihtiyaçtır ve bu konudaki önlemler bir önce hayata geçirilmelidir.Bilinmelidir ki vergi kanunları ne kadar mükemmel olursa olsun,bu kanunları uygulayacak ve denetleyecek birimlerin yetersiz veya niteliksiz olması vergilerin etkin şekilde toplanmasını engellemektedir (Sarılı,2002,s.42).

3.4.3.Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Kayıt Dışını Önlemedeki Etkisi

Mükellefle vergi idaresi arasında köprü görevi gören,vergi sisteminin sağlıklı işlemesi açısından son derece önemli pozisyonda bulunan,kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki en önemli kişiler belki de meslek mensupları yani Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerdir.İyi yetişmiş,mevzuatı çok iyi bilen ve uygulayan,ortaya çıkan sorunlarda mükellefle birlikte vergi idaresini de düşünen ve yasal zeminde sorunlara çare aramaya çalışan meslek mensupları kayıt dışı ekonominin önlenmesinde caydırıcı etki yaratabilirler.

TÜRMOB'un verilerine göre Türkiye'de bu işi ifa eden yaklaşık 80.000 civarında meslek mensubu bulunmaktadır (TURMOB,2010). Bu kişiler,mükelleflerin kayıtlarının ve beyanlarının altına direk imza atan kişilerdir.Devlet,kayıt dışının önlenmesi amacıyla bu topluluktan yararlanmalıdır.Bir tarafta maliye bir tarafta meslek mensupları ortak bir zeminde bu konu tartışılmalı ve çözüm önerileri sunulmalıdır.

Kayıt dışı ekonomi’de en çok vergi kaçığının yaşandığı alanlardan bir tanesi de sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanımının yaygın olduğu alanlardır.Tüm evrak ve belgeler ay sonlarında muhasebe bürolarına gelmekte ve muhasebe bürolarınca bu evraklar muhasebe programına kaydedilip internet üzerinden Gelir İdaresi’ne beyan edilmektedir.Mali müşavirlerin meslek etiklerinin bir gereği olarak sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belgeleri kesinlikle kayıtlara işlememeli ve bu konuda mükellefi uyarmalıdır.Nitekim bazı mükellefler kendilerinin ödemesi gereken K.D.V.,Geçici Vergi ve Kurumlar Vergisi gibi bir takım vergileri “Sahte ve Muhteviyatı İtibariyle Yanıltıcı Belge” kullanmak suretiyle ödememektedirler.

3.4.4.Sosyo- Ekonomik Önlemler

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin önlenmesinde alınması gerekli tedbirlerin başında aslında uygulaması en zor ve en uzun süreçte uygulanabilen sosyo-ekonomik önlemler gelmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu yapısal özellikler nedeniyle oluşan bu faktörler bugünden yarına hemen değişebilecek özellikler taşımamaktadır.Bu yüzden bu tedbirler uzun vadeli sosyo-ekonomi politikaları ile uygulanması mümkün görünmektedir.

Önceki konularda belirtildiği üzere Türkiye’de, uzun yıllar yaşanan yüksek oranlı enflasyon kayıt dışı ekonomiyi büyüten nedenlerden biri olduğu gibi , kayıt dışı ekonominin büyüklüğü de enflasyon hızını arttırmaktadır (Toptaş,1998,s.85). 1980’li yıllardan sonra,enflasyon oranının devamlı yükselmesi,kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmuştur.Bu yüzden,kayıt dışı ekonominin küçültülmesi için enflasyonu düşürmeye yönelik politikalar uygulanmalıdır.Ancak bu politikaların aynı zamanda kayıt dışı ekonominin payını azaltacak tedbirleri de içermesi gerekir.1980’li yıllarda enflasyonun düşürülmesi amacıyla alınan tedbirler kayıt dışı ekonominin kapsamının genişlemesine yol açmıştır.2005 yılında enflasyon tek haneli rakamlara (%7-8) düşürülmüştür.Ancak enflasyon düşürülürken izlenen politikalar 1980’li yıllardaki gibi kayıt dışı ekonominin payının artmasına neden olduğu gözlemlenmektedir.Bu nedenle enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için izlenen politikaların kayıt dışı ekonomiye sebep verecek politikalar olmamasına özen göstermek gerekmektedir.Enflasyonun her ne şekilde düşürse düşsün anlayışı,ileriki yıllarda telafisi daha zor toplumsal sorunlar yaratacağı unutulmamalıdır (Binbirkaya,2006,s.143).

Kayıt dışı ekonominin hacminin küçültülmesi esas itibariyle,enflasyon ve işsizliğin hacminin küçültülmesine,gelir dağılımının iyileştirilip,yoksul oranının azaltılmasına bağlıdır.Bu sebeple enflasyonla mücadele etmek,işsizlikle mücadele etmek ve yoksullukla mücadele etmek kayıt dışı ekonomiyle mücadele etmek anlamını taşımaktadır.Bunun yanında

nüfus artışının da kontrol altına alınması uzun dönemleri tedbirler arasındadır.Nüfus artışı ile birlikte işgücü piyasasında sigortasız çalışma ve düşük ücretle çalışma ortaya çıkmakta ve bu da kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır.Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu konularda kısa dönemde başarı sağlamak kolay değildir.Mücadeleye yönelik uzun dönemli politikaların kararlı bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Şahin,2006,s.217).

Demokratik ve hukuk devletinin varlığı da kayıt dışı ekonomiyi azaltmada uygulanacak uzun dönemli politikalardan birisidir.Demokratik ve hukuk devletlerinde vatandaş ile devlet arasında çok sıkı bir bağ vardır.Devlet vatandaşına,vatandaş da devletine güvenir.Karşılıklı güven ise devletin saygınlığını arttırdığı gibi vatandaşın da refah içerisinde yaşamasını sağlar.Ülkemizde demokrasi ve hukuk devlet ilkelerinin yerleştirilmesi ve bu ilkelerin uygulanması bakımından pekiştirilmesi,kayıt dışı ekonominin denetim altına alınmasını kolaylaştıracaktır (Toptaş,1998,s.87).

SONUÇ

1980’li yıllardan sonra gerek az gelişmiş gerekse gelişmiş batı ülkelerinde tartışılmaya başlanan kayıt dışı ekonomi kavramı ,ister yasal faaliyetler sonucu isterse de yasal olmayan faaliyetler sonucu oluşsun sebepleri ve sonuçları itibariyle tüm ülkeler için çok önemli bir sorun haline gelmiştir.

Kayıt dışı ekonomi genel olarak gerçekleşmiş ekonomik faaliyete rağmen bu faaliyetlerin kayıt altına alınamamasını ifade eder.Kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunanlar gelirlerini yükseltmek amacıyla bu faaliyette bulunurlar.Türkiye’de ve Dünyada yasal ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınamaması sonucu ortaya çıkan kayıt dışı ekonominin en önemli sebebi ağır vergilerdir.Bilindiği üzere devletin kamu ihtiyaçlarını karşılamak için başvurduğu en önemli finansman kaynağı halktan topladığı vergilerdir.Vergiler,devletlere finansman kaynağı olurken,vergiyi ödeyen bireylerin de gelirlerinde azalmaya yol açar.Bireyler ödedikler bu vergilerin gelirlerinde yarattığı bu azalmayı önlemek amacıyla doğrudan ya da dolaylı kayıt dışına kayma eğilimine girerler.1980’li yıllardan sonra varlığını iyice hissettiren ve devletlerin ekonomi politikalarını önemli ölçüde etkileyen kayıt dışı ekonomi tamamen önlemeyen ancak uygulanan tedbir politikalarıyla aşağılara çekilmek istenen bir olgudur.

Kayıt dışı ekonomi ülke ekonomilerinde ciddi tahribatlar yaratmakta ve ülkelerin ekonomi politikalarını gözden geçirmelerine neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi’yi önleyebilmek için ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumlar ile kültürel yapısını iyi incelemek ve ona göre bir reçete sunmak doğrusudur.Kayıt dışı ekonomi sadece ülkelerin ekonomileri ile alakalı olmayan aynı zamanda o ülkenin sosyal,kültürel ve siyasal yapısıyla da iç içe geçmiş bir yapı durumundadır.Hal böyle olunca da her ülkenin kayıt dışı ekonomiyi önlemek amacıyla uygulayacağı politikalar farklılık arz edebilmektedir.

Türkiye’de ve dünyada ekonomilerinde özellikle 1980’li yıllardan itibaren varlığını önemli ölçüde hissettiren ve toplumun giderek artan oranda bir kesimi tarafından üzerinde düşünülen bir konu haline gelen kayıt dışı ekonomi,büyüklüğü hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsa,boyutları itibariyle rakamsal büyüklüğünü aşan bir noktaya ulaşmıştır.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede önemli olan onu oluşturan nedenleri iyi kavramaktır.Çünkü kayıt dışı ekonomi çeşitli nedenlerden oluşmaktadır.Kayıt dışı ekonomiyi oluşturan nedenlerin başında devletlerin uyguladıkları yüksek vergi oranları ile yüksek sosyal güvenlik yükümlükleridir.Değişik oranlarda da olsa bir vergi,onu ödeyenin gelirinde bir azalma meydana getirecek ve düşük gelimli vatandaş üzerindeki vergi yükünü arttıracaktır.Ancak bunun yanında vergi adaletinin sağlanamamış olması,gelir dağılımının adaletsiz oluşu,vergiye karşı direnç,bireylerin kamu harcamalarına bakış açısı,dolaylı vergilerin oranının toplam vergiler içerisindeki payının yüksek olması,yüksek

enflasyon,yüksek işsizlik oranları,nüfus planlamasının yapılmaması ve yeterli düzeyde yapılamayan denetimler kayıt dışı ekonomiyi oluşturan nedenler arasındadır.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için çeşitli yöntemler uygulanmaktadır.Bunlar ;sabit oran yaklaşımı,ekonometrik yaklaşım ve vergi yaklaşımı bunlardan bazılarıdır.Türkiye açısından uygulanan ölçme yöntemlerinin farklılığından dolayı rakamsal sonuçlar da birbirinden farklı çıkmaktadır.Ama genel olarak baktığımızda kayıt dışı ekonomi ülkemiz açısından çok ciddi boyutlara ulaşmış ve önlenemez bir yola girmiştir.Uygulanan önlem politikalarına rağmen kayıt dışı ekonomi artan bir hızla yükselmiştir.

Az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin sebepleri farklıdır.Az gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi genel anlamda cinayet,kumar ve uyuşturucu gibi yasa dışı faaliyetlerden kaynaklanmaktadır.Gelişmiş ekonomilerde ise kayıt dışı ekonomi genel olarak yüksek vergi yükü ile yüksek sosyal güvenlik yükümlülüklerinden kaynaklanmaktadır.Gelişmiş ülkeler kayıt dışı ekonomilerini önlemek amacıyla çeşitli yöntemler denemişler,bunda başarı sağlayanlar olmakla birlikte uygulanan tedbir politikalarının etkisiz olduğu ülkeler de olmuştur.

Türkiye açısından bakacak olursak kayıt dışı ekonomiyi önleme için vergi politikalarında değişikliğe gidilmesi kaçınılmazdır.Vergi oranlarında makul düzeylere inilmeli ve vergi tabana yayılmalıdır.Vergide adalet sağlanmalı ve verginin önemi topluma iyi anlatılmalıdır.Basit usul mükellefiyet kaldırılmalı,vergi kanunları çok sık değiştirilmemeli ve vergi kanunları açık ve anlaşılır olmalıdır.Vergi denetimlerinde etkinlik sağlanmalı,bu amaçla vergi inceleme elemanlarının sayısı artırılmalı ve incelenecek mükellef sayıları artırılmalı ve vergi inceleme elemanlarının aralarındaki koordinasyon artırılmalıdır.Bunun yanında verginin tabana yayılması sağlanmalı,gelir dağılımında adalet sağlanmalıdır.Vergi gelirlerinin artırılması için meslek mensuplarından yararlanılmalı,devletle meslek mensupları arasındaki bağlar kuvvetlendirilmelidir.Taşeronlaşma en aza indirilmeli,devlet ya da özel sektör ürettiği ürün ya da hizmeti ucuza mal etmek pahasına kayıt dışı ekonomiye neden olan ayrıca sendikasızlaşmaya yol açan taşeronlaşma eğiliminden vazgeçmelidir.Vergi kanunları açısından uygulanacak politikaların yanında sosyo-ekonomik önlemler de önem taşımaktadır.Bu önlemler kısa vadede uygulanması mümkün görünmeyen ancak uzun vadede uygulanan ve sebep ve sonuçları itibariye uzun vadede kendini gösteren önlemlerdir.Esas itibariyle işsizlikle ve enflasyonla mücadele kayıt dışı ile mücadele ile aynı anlamı taşımaktadır.Toplumun kamu harcamalarına bakış açısı olumlu yönde olgunlaştırılmalıdır.Toplumun hafızasında yer alan devletin kamu gelirlerini harcarken savurgan bir yapıda olduğu düşüncesi silinmeli,devletin kamu harcamalarını milletin yararına olacak şekilde yönlendirmesi gerekir.

Sonuç olarak Dünya’da ve ülkemizde kayıt dışı ekonomi devletlerin ekonomi politikalarını olumsuz biçimde etkilemektedir. Bu olumsuz etkilerden kurtulmak ve kayıt dışı ekonomiyi önlemek için yukarıda sayılan tedbirler uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR M., ISIK N., “Kayıt dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003
- AIGNER D.J.,SCHNEIDER F.,GHOST D., “Me And My Shadow:Estimating The Size Of The U.S. Hidden Economy From Time Series Data”,Dynamic Econometric Modeling,W.A.Barnet,E.R.Berndt and H.White,ed.Cambridge:Cambridge U.Press,1988
- AKALIN, G., “Kayıt dışı Ekonomi Sorunu ve Yasa Tasarısı (II)”, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 179, 1996
- AKARCA A.,Vergi Denetimi,Etkinliği ve Denetim Birimlerinin Yeniden Yapılandırılması,2008,http://www.muhasabenet.net/mh2401_vergi%20denetiminin%20etkinligi.html (Erişim Tarihi:10.08.2010)
- AKDOĞAN A.,Kamu Maliyesi,Gazi Kitabevi,Ankara,2003
- AKTAN CAN C.,Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi,TOSYÖV Yayınları,Ankara,2003
- AKTAN CAN C.,Değişim ve Devlet,TİSK Yayınları,No.22,Ankara,1998
- AKTÜRK İ., “Vergi Kaybı Sorunu ve Alınabilecek Önlemler”,D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi,Cilt 3 No.2,İzmir,1998
- ALGAN N.,Türkiye’de Kayıt Dışı Sektör:Boyutları,Etkileri ve Küçültülmesi Konusunda Öneriler,TİSK Dergisi,Ağustos 2004
- ALTUG, O., Kayıt dışı Ekonomi, Türkmen Kitapevi, 2.baskı, İstanbul,1999
- ALTUG, O., “Kayıt dışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı”, Görüş, Sayı: 24,Mart 1994
- ARIKAN, Z., “Vergi Kaçağının Nedenleri ve Çözüm Yolları”, Maliye Yazıları Dergisi, Sayı: 44, Temmuz- Eylül 1994

- ASLAN S., “Vergi Kaybının Sebepleri ve Sonuçları”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:98, Kasım 1996
- AYDEMİR Ş., “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi”, Maliye H.U.K. Dergisi Yayını, Aralık 1995
- BAKKAL U., Kayıt dışı Ekonomi, Derin Yayınları, İstanbul, 2007
- BAYRAKLI HÜSEYİN H., SAĞBAŞ İ., SARUÇ T., “Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları”, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2004
- BİÇER Y., Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006
- BİLEN M., ES M., “Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar”, Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu, Adapazarı, 1998
- BİLİCİ N., Türk Vergi Sisteminin Genel Bir Değerlendirilmesi , Yaklaşım Dergisi, Yıl.5, Sayı:58, Ekim 1997
- BİNBİRKAYA İ., Türkiye’de Vergi Denetimi ve Kayıt dışı Ekonomi, İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006
- CAGAN P., “The Demand for currency relative to the Total Money Supply”, Journal of Political Economy, Chicago, 1958
- CONTINI B., “The Irregular Economy of Italy: A Survey of Contributions” in Edgar L. Feige, ed. The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion, Cambridge University Press, 1989
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kayıt dışı İstihdam ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı, Yayın No:16, Ankara, Ağustos 2004

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ,Kayıtdışı İstihdamla Mücadele Projesi,Ankara,2006
- ÇETİNTAŞ H.,VERGİL H., “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Tahmini”,Doğuş Üniversitesi Dergisi,Sayı:4,2003
- ÇİLOĞLU İ., “Kayıt dışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi”,Hazine Dergisi,Sayı:12,Ekim 1998
- ÇİZGİCİ, G., Kayıt Dışı Ekonominin Türkiye Açısından İncelenmesi,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE,Trabzon 2003
- DERDİYOK, Türkmen, “Türkiye’nin Kayıt dışı Ekonomisinin Tahmini”, Türkiye İktisat Dergisi, TOBB Yayını, Sayı:14, Mayıs,1993
- DOĞANYİĞİT S., “Vergi Kaybının Önlenmesinde Mükellefle Olan İlişkilerin Önemi”,Yaklaşım Dergisi,Yıl:4,1996
- DPT, Kayıt dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu,DPT Yayınları,Ankara,2001
- DPT,Kayıt dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu,Ankara,2003
- DPT,Dokuzuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu,Ankara,2007
- DURUSOY S., “Siyasi ve Ekonomik Yozlaşmanın Yansıması:Yolsuzluk Ekonomisi”,Banka ve Mali Ekonomik Yorumlar Dergisi,Sayı:468,Mart 2003
- DÜNYA BANKASI TÜRKİYE RAPORU,Türkiye:Ekonomik Reformlar,Yaşam Standartları ve Sosyal Refah Araştırması,2000
- EKİN N., “Kayıt dışı Ekonomi ve Enformel İstihdam”,İstanbul Ticaret Odası Yayını,No.1995/17,İstanbul,1995
- FEİGE E., “The meaning and the measurement of the underground economy”,Cambridge University Press,1989

- FEIGE Edgar L. "How Big is the Irregular Economy?", Challenge, Vol:22 , November December, 1977
- FİDAN, N. "Kayıt Dışı Ekonomi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi SBE, 2000
- FREY B.S. and Hannelore WECK-HANNEMANN,The Hidden Economy as an "Unobserved" Variable,European Economic Review,26/1,1984
- GENÇYÜREK L., "Basit Usulde Vergileme ve Ortaya Çıkan Olumsuz Tablo",Diyalog Dergisi,Eylül 2005
- Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu,Ankara,2010
- GONCA G., "Avrupa Birliğinde Vergi Kayıp ve Kaçakları", www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/gulen/001/ (Erişim tarihi:10.01.2010)
- GÖKBUNAR RIZA A., "Kayıt dışı Ekonominin Vergilendirilmesine Yönelik Önlemler",Maliye Yazıları,Sayı:47,Ekim-Aralık 1995
- GÖKBUNAR RIZA A., "Türk Vergi Sisteminde Reform Gereği",Prof.Dr.Nezihe Sönmez'e Armağan,İzmir,1997
- GUTMANN P.M., "The Subterranean Economy",Financial Analysts Journal 33,1977
- GÜNAY A., Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi,Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi,İzmir,2000
- ILGIN Y., "Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları",DPT Uzmanlık Tezi,No:DPT 2492,Nisan 1999
- ILGIN Y., "Kayıt dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'deki Durum",Planlama Dergisi,42.yıl Özel Sayısı,D.P.T.Yayımları,2002

- İKİZ SALİH A.,Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri,Dokuz Eylül Üniversitesi Doktora Tezi,İzmir,2000
- İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası “Devlete Çalışıyoruz” Raporu,2010 http://www.resulkurt.com/haber.php?haber_id=2364 (Erişim Tarihi:06.09.2010)
- KARAGÜL, M., “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin İncelenmesi”, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi. Sayı 3, 1997
- KARAMAN İ., Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Dağılımı,Yeni Türkiye,Sayı:6,Ankara,1997
- KARATAY Ö.,Kayıt dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti,Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi,Sivas,2009
- KATKAT M.,Muhasebede Vergi Yönünden Denetimin Kayıt dışı Ekonomi Üzerindeki Başarısı,Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi,Erzurum,2007
- KAZICI S., “Vergi Kaçakçılığına Teorik Bir Yaklaşım:Türkiye’de Vergi Denetimi ve Vergi İstihbarat Arşivi Uygulaması”,Vergi Dünyası Dergisi,Sayı:146,1993
- KILDİŞ Y., “Kayıt dışı Ekonomi ve Etkileri”,Vergi Sorunları Dergisi,Sayı:144,Eylül 2000
- KILDİŞ Y., “Kayıt dışı Ekonominin Ulusal ve Uluslar arası Boyutu ve Çözüm Önerileri”,Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,Sayı:2 Cilt:2,2000
- KIRBAŞ S.,Kayıt dışı Ekonomi:Nedenleri,Boyutları ve Çözüm Yolları,TESAV Yayınları,Yayın No:19,Ankara,1995
- KIZILOT Ş.,ÇOMAKLI S., “Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi”,19.Maliye Sempozyumu ,Bursa,10-14 Mayıs 2004
- KIZILOT Ş.,KILIÇ C.,MÜDERRİSİOĞLU O.,AB Yolunda Mali Dünyamız,Tisk Yayınları,No.273,Temmuz 2006

- Maliye Bakanlığı,Dünya'nın 110 Ülkesinde Kayıt dışı Ekonomi'nin Büyüklüğü ve Ölçümü Raporu,Ankara,2005
- MAVRAL Ü.,Karapara,Maliye ve Hukuk Yayınları,Ankara,2003
- MAVRAL Ü., “Kayıt dışı Ekonomi ve Kayıt dışı Ekonomiyi Önlemek için Alınabilecek Tedbirler”,Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi,Sayı:187,Kasım 2003
- OĞUZ Ş., “Sanal Kara Para”,Milliyet,24 Şubat 1997
- ÖĞÜNÇ F.,YILMAZ G., “ Estimating the Underground Economy in Turkey”,Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını, Ankara,2000
- ÖNDER İ., “Kayıt dışı Ekonomi ve Vergileme”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,Sayı:23-24,Ekim 2000-Mart 2001
- ÖZDEMİR E., “Kayıt dışı Ekonomi ve Alınması Gereken Önlemler”,Vergi Sorunları Dergisi,Sayı:73,Temmuz-Ağustos 1993
- ÖZER H.,Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutu ,Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi,İstanbul,1998
- ÖZFİDAN H.Y.,Ülkemizde Vergi Adaleti Nasıl Sağlanır?,
<http://www.ekonomikcozum.com/koseyaz/kosehas/ulkemizde-vergi-adaleti-nasilsaglanir.htm>
(Erişim Tarihi:01.08.2010)
- ÖZKARA M.,Ekonomik Krizlerin Temel Sebebi:Düşük Vergi Yükü,2004
http://www.alomaliye.com/mehmet_ozkara_dusuk_vergi_yuku.html
(Erişim Tarihi:25.10.2010)
- ÖZÖTÜN E., “Milli Gelir ve Kayıt dışı Ekonomi”,Ekonomik Forum Dergisi,No.2,1994
- ÖZSOYLU FAZIL A., “Gizli Ekonomi”,İktisat Dergisi,Şubat-Mart 1993
- ÖZSOYLU FAZIL A., Yer altı Ekonomisi,Akçağ Yayınları,Ankara,1999

- ÖZSOYLU FAZIL A., Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi, Bağlam Yayıncılık, Ankara, 1996
- PROKHOROV A.B., The World Unobserved Economy: Definition, Measurement and Optimality Considerations, Central Michigan University, 2001
- SAPANCALI F., Küreselleşme Bağlamında Çocuk İstihdamı ve Önlenmesine Yönelik Çabalar, Çimento İşveren Dergisi, Cilt:16, Sayı:4, Ankara, Temmuz 2002
- SARILI ALİ M., “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gerekli Tedbirler”, Bankacılar Dergisi, Sayı:41, Haziran 2002
- SAVAŞAN F., “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri ; Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Yolları”, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs 2004
- SAVAŞAN F., Modeling The Underground Economy in Turkey, Randomized Response and MIMIC Models, The Journal Of Economics, XXIX, 1, 2003
- SCHNEIDER F., ENSTE DOMINIC H., “Shadow Economies: Size, Causes and Consequences,” Journal of Economic Literature, 2000
- SCHNEIDER F., “Illegal Activities and The Generation of Value Added: Size, Causes And Measurement of Shadow Economies”, Bulletin on Narcotics, Vol.LII, Nos. 1/2, 2000
- SCHNEIDER F., ENSTE D.H. , “Shadow Economies: Size, Causes and Consequences” Journal of Economic Literature, 38, 2000
- SELMAN F., Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2007
- SUGÖZÜ İBRAHİM H., Kayıt dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları, Selçuk Üniversitesi Doktora Tezi, Konya, 2008
- ŞAHİN A., Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Denetimi Açısından Değerlendirilmesi- Kayda Alınabilmesine Yönelik Öneriler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006

- ŞENER O., Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi, Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001
- TANZI V., "The Underground Economy in the United States: Annual Estimates, 1930-1980", IMF Staff Papers, Vol. 30, 1983
- TECİM ALİHAN B., Kayıt dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008
- TEMEL A., ŞİMŞEK A., YAZICI K. "Kayıt dışı Ekonominin Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türkiye Ekonomisindeki Büyüklüğü", DPT, 1994
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, A.B. Ülkelerinde Kayıt Dışı Çalışmanın Azaltılması için Uygulanan Yöntemler, 2001
<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=796> (Erişim Tarihi: 05.09.2010)
- TOPTAŞ Ü., "Kayıt dışı Ekonominin Nedenleri", TES-AR Yayınları, Ankara, 1998
- TUNÇ Ö., "A.B.D.'de Vergi İncelemeleri", Maliye Yazıları, Mart-Haziran 1989
- ULUATAM Ö., Kamu Maliyesi, İmaj Yayıncılık, İstanbul, 1997
- US V., "Kayıt dışı Ekonomi Tahmini ve Yöntem Önerisi", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, Ankara, 2004
- ÜZELTÜRK H., "Gölgelerin Efendisi: Gölge Ekonomi Bazı Ülkelerden Örnekler", XIX. Türkiye Maliye Sempozyumu Tebliğ, 2004
- YENİÇERİ H., "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma", Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog, Sayı: 211, Kasım 2003
- YETİM S., "Türkiye'de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt dışı Ekonomi", TBB Yayını, Yayın No. 215, 1999
- YILDIZ İ.H., Dolaylı Vergilerle Nereye Kadar?, Akşam Gazetesi, 27.04.2005

- YILMAZ AKGÜL G., “Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları”,İSMMMO Yayınları,İstanbul,2006
- YILMAZ G., “Kayıt dışı Ekonomi:Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi”,19.Maliye Sempozyumu,Yaklaşım Yayıncılık,Ankara,2004
- YÜCE M., “Enflasyon Muhasebesi ve Bu Bağlamda Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Düzenlemeler”,Mevzuat Dergisi, Yıl:2,Sayı:6,Haziran 1999
- http://www.alomaliye.com/levent_gencyurek_basit.htm (Erişim Tarihi:15.04.2010)
- Gelir İdaresi Başkanlığı İnternet Sitesi: www.gib.gov.tr
- Türkiye İstatistik Kurumu İnternet Sitesi: www.tuik.gov.tr
- <http://www.hessentoplum.com/Haberler/175.html> (Erişim tarihi:01.08.2010)
- <http://www.attabot.com/haber/22-15-isvec-te-kasa-fisi-vermeyenlere-agir-cezalar-geliyor-2010653/> (Erişim tarihi:06.08.2010)
- <http://www.gkd.org.tr/gelkont.asp?ss=13> (Erişim tarihi:05.09.2010)
- http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=82956&KTG_KOD=387 (Erişim tarihi:05.09.2010)
- <http://www.turmob.org.tr/TurmobWeb/turkce/istatistikselRaporlar.aspx> (Erişim Tarihi:01.08.2010)
- <http://www.sondakika.com/haber-simsek-turkiye-de-akaryakit-uzerinde-vergi-yuku-2318274/> (Erişim Tarihi:15.10.2010)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı : HÜSEYİN GÖNNETLİOĞLU

Doğum Tarihi ve Yeri : 15.08.1981,ANTALYA

Medeni Durumu : EVLİ

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : NEVVAR SALİH İŞGÖREN LİSESİ,İZMİR

Lisans Diploması : CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ MALİYE BÖLÜMÜ

Yüksek Lisans Diploması:AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ S.B.E. MALİYE A.B.D.

**Tez Konusu : KAYIT DIŞI EKONOMİ:NEDENLERİ,BOYUTLARI VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yabancı Dil / Diller : İNGİLİZCE

İş Deneyimi

**Stajlar : FERSAN FERMANTASYON ÜRÜNLERİ A.Ş.-İZMİR
DENGE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.-ANTALYA
EVLİYA KARAKUŞ-YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİR-ANTALYA**

Çalıştığı Kurumlar : SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİR-BAĞIMSIZ

**Adres : TOROS MH. 827.SK. VADİ EVLERİ B BLOK D.1
KONYAALTI-ANTALYA**

Tel. no : 0 532 520 79 11